

«En ensom svømmer på det vildende hav»

En analyse av Høyres næringspolitiske skifte i perioden 1945-1957

Isak Pareli Pedersen

Historie
60 studiepoeng

Vår 2023

Institutt for arkeologi konservering og historie
Humanistisk fakultet

© Isak Pareli Pedersen

2023

«En ensom svømmer på det vildende hav»: En analyse av Høyres næringspolitiske skifte i perioden 1945-1957.

Isak Pareli Pedersen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Representeren, Universitetet i Oslo

Forord

I arbeidet med en masteroppgave er det mange som skal takkes.

Jeg vil rette en stor takk til min veileder Einar Lie, som har loset meg trygt gjennom de to siste semestrene, og bidratt med gode tilbakemeldinger og innspill på veien. Jeg vil også takke Riksarkivet, Stortingsarkivet, Fylkesarkivet på Vestlandet og Høyres Hovedorganisasjon som har gitt meg god hjelp og tilgang til mye av denne oppgavens kildemateriale.

Jeg vil også takke min familie og min kjæreste som har gitt meg uvurderlig støtte, inspirasjon og motivasjon det siste året. Uten dere hadde ikke denne masteroppgaven blitt skrevet. Til slutt vil jeg takke mine medstudenter på lesesalen, som gjennom timevis med sosialt samvær og prokrastinering har gjort det siste året på lesesalen til et av de beste studieårene i mitt liv.

Sammendrag:

Etter andre verdenskrig førte Høyre en utpreget agrarlinje, og man ser både i deres uttalelser og i deres praktiske politikk at det var jordbruket som var deres foretrukne hovednæring. Blant annet blir jordbruket kalt landets modernæring i partiets programmer. I 1957 er situasjonen helt annerledes. Jordbruket er nå kategorisert under bygdenæringer, og i dets sted har industrien kommet inn og blitt partiets foretrukne næring. Denne oppgaven ønsker å forklare årsakene til dette skiftet.

Jeg argumenterer for at skiftet i næringspolitikken hadde flere årsaker. Den første av disse var utskiftninger av den eldre generasjonen i partiet. Partiets agrarfløy var i stor grad preget av at dens sterkeste støttespillere var fra partiets eldre generasjon, og var dermed også preget politisk av tidligere perioder, spesielt mellomkrigstiden. Ettersom disse falt fra eller mistet innflytelse, ble det lettere for den yngre generasjonen i partiet å ta næringspolitikken i en retning som i større grad passet inn i sanntiden enn det agrarlinjen gjorde.

Den andre årsaken er den gradvise nedgangen i jordbrukets lønnsomhet. Utover 1950-tallet ble jordbruket i stadig større grad avhengig av statlige støtteordninger og subsidier. Parallelt med dette fikk man et fall i jordbruksmarkedet som følge av overproduksjon både nasjonalt og internasjonalt. Denne svekkelsen av jordbruket gjorde det stadig vanskeligere for agrarfløyen i partiet å argumentere for dets status som partiets hovednæring.

Den tredje var den store veksten og påfølgende økning i velstand som industrien brakte med seg. Ettersom industrisamfunnet vokste frem og industrien ble den viktigste vekstnæringen, ble det vanskelig for Høyre, som ville være et maktsøkende interesseoverstigende parti, å argumentere for agrarlinjens eksistens.

I tillegg til de nevnte årsakene argumenterer jeg også for at fremveksten av funksjonærene som velgergruppe og partiets dårlige resultater i distriktene på tross av agrarlinjen, bidro til Høyres næringspolitiske skifte i etterkrigstiden.

Innhold

Kapittel 1: Introduksjon	7
1.1. Tema for oppgaven	7
1.2. Problemstilling	8
1.3. Historiografi og tidligere forskning	9
1.4. Kilder	12
1.5. Teori	13
1.6. Avgrensing og struktur	18
Kapittel 2: Høyres næringspolitiske utvikling frem til 1945	20
2.1. Røttene til det norske politiske systemet	21
2.2. Parlamentarismens inntog i Norge	23
2.3. Industrien vokser, og de rurale velgerne faller fra	27
2.4. Bondepartiet og politikk i møte med økonomisk krise	33
2.5. Fortsatt økonomisk krise og møte med et nytt og mildere Arbeiderparti.....	35
Kapittel 3: Kontinuitet og nyskaping. Høyres politikk i gjenreisningsperioden	40
3.1. Makt og organisering i Høyre etter 1945.....	41
3.1.1. Agrarfløyen og «Morgendagens menn»	42
3.2. Høyres agrarfokus	46
3.2.1. Høire og landbruket	49
3.3. Fellesprogrammet	54
3.4. Valget i 1945	56
3.5. Jernverkssaken	58
3.6. Valget i 1949	66
Kapittel 4: 1949-1957 Medvind og motvind for agrarlinjen	69
4.1. Landsmøtet og opptakten til kommunevalget i 1951	69
4.2. Opphevelsen av bondeparagrafen	71

4.3.	<i>Partiets program for valget i 1953</i>	74
4.4.	<i>Behandlingen av Jordloven</i>	76
4.4.1.	Christian L. Holm og Alv Kjøs	77
4.4.2.	Høyres syn på bruksstrukturen.....	78
4.4.3.	Behandlingen av jordloven innad i partiet	80
4.5	<i>Stortingsvalget i 1957</i>	82
Kapittel 5: Konklusjon		84
Litteraturliste		89

Kapittel 1: Introduksjon

Se på hvem vi har. Der er jo ingen som kan settes inn i en politisk debatt – uten Ingvaldsen på de felter som er hans, og han er en daglig glede og et håb, men der er ingen som kan norsk historie og politikk. Og nu med Helberg immobil, føler jeg mig som en ensom svømmer på det vildende hav.¹

Slik beskrev Høyres leder Carl Joachim Hambro partiets politiske situasjon til sin kollega Harald Torp i 1953. Hambro hadde en lang og omfattende fartstid i partiet, som strakte seg helt til begynnelsen av mellomkrigstiden. Han fant seg ikke til rette i den nye politiske hverdagen, og det samme kan nok sies om Høyres næringspolitikk. Partiet hadde tatt med seg mellomkrigstidens politikk med fokus på små industrienheter og jordbruk inn i etterkrigstidens hverdag, og kom dermed i direkte konflikt med Arbeiderpartiet og deres moderniseringsvisjoner for samfunnet. På bare et tiår skulle dette endre seg totalt. I 1957 hadde partiet tatt store skritt i retning av Arbeiderpartiet i den økonomiske politikken, og det samme hadde skjedd i deres næringspolitikk. Det var nå storindustri og vekst det skulle satses på, ikke småindustri og landbruk. Hvordan skjedde dette skiftet? Hvordan gikk Høyre fra å være en «ensom svømmer på det vildende hav» til å bli et moderne næringsparti med fremtidsvisjoner som minnet om Arbeiderpartiets?

1.1. Tema for oppgaven

Temaet for denne masteroppgaven vil være skiftet i Høyres næringspolitiske orientering i perioden 1945-1957. Krigen var slutt og arbeidet med å bygge opp landet etter okkupasjonen begynte. Nasjonens parlamentariske system gjenreises, og partiene tar opp arbeidet med å stake ut en politisk kurs for landet. Gjennom Fellesprogrammet og Arbeiderpartiets flertall på Stortinget ble norsk politikk dratt i en industriell og planøkonomisk retning. Dette la grunnlaget for sosialdemokratiets begynnelse og gullalder. Denne politikken ble dog ikke gjennomført uten opposisjon, og her spilte Høyre en sentral rolle. Det sa seg sterkt uenig i den planøkonomiske retningen Arbeiderpartiet styrte landet i, og den statsstyrte industrialiseringen Arbeiderpartiet la til rette for.

¹ Sitatet er hentet fra et brev som ble sent fra Hambro til Harald Torp i 1953. Gjengitt i Francis Sejersted, *Høyres historie III: Opposisjon og posisjon 1945-1981* (Oslo: J.W Cappelens forlag A.S, 1984), 67.

Litteraturen viser at Høyre var skeptiske til utbyggingen av storindustri i den første fasen av etterkrigstiden. Gjennom partiets næringspolitikk ser man at det heller ville at landbruket skulle være Norges hovednæring, og at det var landbruket det burde satses på, ikke industri.² Dette var dog ikke uten kontroverser. Innad i partiets velgermasse var det et stort spekter av meninger rundt temaet. De delene av partiet som hadde industrialisering høyere opp på sin politiske agenda innså at Arbeiderpartiets industripolitikk ville fortsatt, selv om Høyre satte seg i opposisjon. De var også av den oppfatning at det var markedene som skulle styre industrialiseringen, ikke regjeringen. Fra deres ståsted trengte man ikke et offentlig initiativ.³ Industripolitikk fikk derfor en svært nedtonet rolle i partiets politikk i denne perioden. Den industripolitikken som ble lagt frem var ideologisk forankret, med fokus på en markedsstyrt industrialisering, mindre selvstendige industri enheter, og desentralisering.⁴ Markedsstyringen skjedde i stor grad av seg selv. Dermed var det ingen overraskelse at de største diskusjonene i perioden fant sted rundt store offentlige industriprosjekter som Aluminiumsverket på Sunndalsøra og Jernverket i Mo i Rana.

1.2. Problemstilling

Denne masteroppgaven vil se nærmere på Høyres næringspolitiske orientering og skifte i perioden 1945-1957. Oppgaven vil forklare endringen i partiets næringspolitikk, som skiftet fra en hovedvekt på landbruk i 1945, til å ha industrivekst som sin næringspolitiske orientering i 1957, i likhet med Arbeiderpartiet. Gjennom å analysere politiske hendelser i perioden vil oppgaven forklare hvordan og hvorfor partiet endret sitt næringspolitiske synspunkt, samt hvilke årsaker som lå bak dette skiftet.

Problemstillingen for denne oppgaven blir dermed følgende: *Hvorfor endret partiet Høyre sin næringspolitiske linje fra en utpreget agrarlinje til en industrilinje i perioden 1945-1957?*

² Sejersted, *Høyres historie III*, 74-78.

³ Sejersted, *Høyres historie III*, 80-81.

⁴ Sejersted, *Høyres historie III*, 81.

1.3. Historiografi og tidligere forskning

Litteraturen om Høyres politikk i etterkrigstiden er omfattende, og inkluderer både oversiktsverk og mer detaljorientert litteratur som ser nærmere på enkeltsider av politikken samt spesifikke politiske hendelser. Historiografien er i stor grad periodisk avgrenset til 70- og 80-tallet, og de følgende tre tiårene har forskningsfronten for det meste stått stille.

På begynnelsen av 1970-tallet ble det skrevet bøker og avhandlinger som diskuterte ulike trekk i Høyres etterkrigspolitikk, blant annet industripolitikken. På 1970-tallet kom det også litteratur som omhandlet de to store industripolitiske kampsakene i etterkrigstiden, nemlig jernverket og aluminiumsverkene. Dette kan man lese om i Tore Grønlies avhandling, som senere ble utgitt som bok under navnet *Jern og politikk*.⁵

I 1974 feiret partiet 90 år, og det ble i regi av dette tatt initiativ til å få skrevet et verk om partiets historie til det kommende 100-årsjubileet. Verket skulle skrives av uavhengige faghistorikere, og ble delfinansiert av partiet. Resultatet av dette arbeidet var et trebindsverk som tok for seg Høyres historie fra partiets opprettelse i 1884 frem til 1981.⁶ Alle bindene vil brukes i denne oppgaven, men bind én og to vil kun bli brukt i oppgavens bakgrunnskapittel. Det tredje bindet i samlingen, *Opposisjon og posisjon*, omhandler Høyres historie fra 1945 til 1981 og ble skrevet av historienestor Francis Sejersted. Boken er det eneste historiske verket som ser nærmere på etterkrigstiden i partiets historie. Boken, og arbeidet som ble gjort med tilvirkede hovedfagsoppgaver, utgjør i stor grad Høyres etterkrigspolitiske historiografi, og gir en meget god og oversiktlig gjennomgang av partiets politikk i perioden. Man får ved å lese dette også inntrykk av hva Sejersted selv mente var årsakene til partiets skifte fra landbruksfokus til industripolitikk. Sejersted mente at skiftet var et produkt av flere faktorer, som henholdsvis var et fall i jordbruksmarkedene, Arbeiderpartiets suksess og en lav oppslutning for partiet blant velgerne i rurale distrikter.⁷ Teoriene til Sejersted er en del av utgangspunktet for denne oppgaven i og med at den gir et kildegrunnlag av bakgrunnsinformasjon som vil være en ryggrad gjennom mitt arbeid. Den vil også forankre mine fremlagte teorier rundt den næringspolitiske utviklingen.

⁵ Tore Grønlie, *Jern og politikk* (Oslo: Universitetsforlaget, 1973), 14.

⁶ *Høyres historie I: Drømmen om borgerlig samling 1884-1918* av Alf Kaartvedt, *Høyres historie II: Borgerlig oppdemningspolitikk 1918-1940* av Rolf Danielsen og *Høyres historie III: Opposisjon og posisjon 1945-1981* av Francis Sejersted.

⁷ Sejersted, *Høyres historie III*, 135

I tilknytning til arbeidet med disse tre bindene ble det skrevet en rekke hovedoppgaver som tok for seg ulike sider av Høyres politikk i perioden i større detalj enn man realistisk sett hadde mulighet til å gjøre i hovedverket. Disse utgjør en sentral del av feltets historiografi. Tidligere forskning på emnet kan i høy grad spores tilbake til både disse oppgavene og andre hovedfagsoppgaver som ble skrevet uavhengig av Sejersteds arbeid. Oppgavene omhandler alt fra partiets generelle organisasjonsmessige struktur og hvordan dette arbeidet foregikk etter krigen, til mer spesifikke sider av partiets næringspolitikk, som industri og landbruk. Turid Tresselts oppgave dykker inn i Høyres organisasjonsarbeid etter krigen. Nils Ragnar Kamsvåg ser på partiets generelle økonomiske politikk i gjenreisningsperioden, og andre oppgaver omhandler både næringspolitikken og spesifikt partiets landbrukspolitikk.⁸ Oppgavene er svært velskrevne med godt presenterte temaer, men avgrensningene har likevel etterlatt et kunnskapshull som jeg med min oppgave vil prøve å fylle. Som et resultat av at avhandlingene ikke er skrevet samtidig, og ikke i samarbeid med hverandre, sitter man ikke igjen med en overordnet kontekst som forklarer Høyres næringspolitiske skifte på en helhetlig måte. Man mangler, etter min mening, et overordnet perspektiv på Høyres næringspolitiske skifte.

Historikeren som i størst grad evner å gi en slik kontekst er Hans Hjerpekjøn. Med sin oppgave *Høyre – fra frihetslinje til moderne folkeparti* viser han hvordan partiet reorienterte seg politisk etter krigen, blant annet gjennom deres næringspolitikk.⁹ Dette gjør Hjerpekjøn ved å analysere partiets behandling av industrisaker, dets ideologiske arbeid og hvordan partiet var organisert (altså hvilke politikere som hadde reell innflytelse). Min oppgave sier seg enig i flere av disse betraktningene, men anser likevel ikke fremstillingen av det næringspolitiske skiftet som komplett. Bakgrunnen til dette er at Hjerpekjøns oppgave i liten grad berører landbrukspolitikken og særlig behandlingen av jordloven og opphevelsen av bondeparagrafen, som begge hadde en sentral rolle i partiets nedprioritering av landbrukspolitikken. Min oppgave vil følgelig forsøke å sammenfatte alle de ulike momentene i partiets politikk og

⁸ Turid Tresselt, *Reorganiseringen og reaktiviseringen av Høyre 1945* (Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen, 1977).

Nils Ragnar Kamsvåg, *Høyre og den økonomiske politikken 1945-1953* (Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1980)

Harald Espeli, *Høyre og landbrukspolitikken 1945-1965* (Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1983)

Hans Hjerpekjøn, *Høyre – Fra frihetslinje til moderne folkeparti* (Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1982)

⁹ Hjerpekjøn, *Høyre – Fra frihetslinje til moderne folkeparti*

organisasjonsarbeid for å skape et helhetlig bilde av årsakene til Høyres næringspolitiske skifte i etterkrigstiden.

Videre ønsker jeg å se nærmere på feltets litteratur og vil dele denne inn i to kategorier, hvorav den første delen av forskningslitteraturen tar for seg Høyre som parti, deres oppbygging etter krigen og deres videre politiske arbeid. Et av de viktigste verkene innenfor denne kategorien er bind tre av tidligere nevnte Høyres historie skrevet av Sejersted, som tar for seg perioden 1945-1981.¹⁰ I boken går han i stor detalj gjennom alle sider av partiets aktivitet gjennom perioden. Videre forteller han hvordan partiet gjenoppbygges etter krigen, og presenterer viktige personer i partistrukturen. I tillegg viser han, ofte i dyptgående detalj, hvordan partiet forholdt seg til politiske hendelser og bevegelser i perioden. I tillegg gir boken en inngang til primærkilder på området.

Den andre kategorien jeg ønsker å trekke frem er hovedfagsoppgavene som ble skrevet i forbindelse med Sejersteds arbeide. En av disse oppgavene var blant annet Hans Hjerpekjøns oppgave som jeg har beskrevet tidligere. Videre har vi oppgaven «Høyre og den økonomiske politikken, 1945-1953», som ble skrevet av Ragnar Kamsvåg. I denne oppgaven går Kamsvåg detaljert gjennom Høyres økonomiske politiske linje i gjenreisningsperioden. Særlig viktig for min oppgave er hans gjennomgang av Jernverkssaken, og stridene rundt verkene i Sunndal og Årdal.¹¹ Disse sakene er viktige da de ble noen av Høyres største stridspunkter mot Arbeiderpartiets industripolitikk.

Harald Espeli skrev oppgaven «Høyre og landbrukspolitikken», som tar for seg partiets landbrukspolitik i perioden og hvordan denne endret seg. Espelis oppgave begynte i 1945 og fortsetter frem til 1965. Espeli presenterer grundig hvordan partiets landbrukspolitik ble utformet, og dens utvikling fra hovednæring til å bli prioritert som en bygdenæring fra partiets side. Gjennom dette arbeidet med partiets landbrukspolitik viser han også indirekte til hvordan partiet gradvis skiftet til en industrilinje utover 1950-tallet. For denne oppgavens vedkommende vil Espelis stoff om partiets behandling av Jordloven og opphevelsen av bondeparagrafen være viktig. Her belyser Espeli elementer som vil bli sentrale i min oppgave, slik som Christian L.

¹⁰ Sejersted, *Høyres Historie III*,

¹¹ Kamsvåg, *Høyre og den økonomiske politikken 1945-1953*, 22-52

Holms retningskifte i landbrukspolitikken og hvordan John Lyng i stor grad klarte å få opphevet bondeparagrafen på egenhånd.¹²

Memoarene og biografiene til høytstående og innflytelsesrike skikkelser innad i partiet er også viktige, som for eksempel Kåre Willoch, Sjur Lindebrække og C. J. Hambro, for å nevne noen.¹³ Flere av disse personene utgav også litteratur som i detalj viser deres personlige politiske syn. Et eksempel på dette er boken *Tillit og tillitspolitikk*, skrevet av Sjur Lindebrække.¹⁴

1.4. Kilder

I tillegg til forskningslitteraturen som jeg har lagt frem i det foregående underkapitlet, vil jeg også benytte meg av et variert utvalg av primærkilder. Disse kildene er spredt over flere institusjoner og arkiver, og for å få en ryddig fremstilling vil jeg videre presentere disse ut fra de forskjellige institusjonene kildene er hentet fra.

I etterkrigstiden var Høyre et parti hvor politikken og makten var sentrert rundt stortingsgruppa. Selv om partiet hadde en sentral organisasjon med lokallag, landsmøter, sentralstyre og sentralstyremøter, lå den reelle makten i hendene på politikerne som representerte partiet på Stortinget. Derfor vil det arkivmaterialet som omhandler stortingsgruppen og forhandlingene i Stortinget ha stor betydning for oppgaven. De viktigste kildene som er hentet fra Stortinget er stortingsgruppens protokoller over deres møtevirksomhet og stortingsforhandlingene, her representert av stortingstidene. Protokollene gir et detaljert innblikk i de politiske diskusjonene som foregikk innad i gruppen, mens stortingstidene viser hvordan partiet forholdt seg til de politiske diskusjonene mellom partiene.

Ved Riksarkivet ligger både Høyres politiske arkiv og arkivet til Høyres hovedorganisasjon. Fra disse arkivene vil jeg benytte meg av referater fra partiets landsstyremøter og fra programkomiteen. I all hovedsak vil dette materialet bli brukt til å vise hvordan partiet på landsbasis utformet sin strategi. Arbeidet med dette materialet har sine utfordringer. Spesielt

¹² Espeli, *Høyre og landbrukspolitikken 1945-1965*, 43-50

¹³ Johan Hambro, *C.J Hambro – Liv og drøm* (Oslo: Aschehoug, 1984)

John Lyng, *Vaktskifte: Erindringer 1953 – 1965* (Oslo: J.W. Cappelens Forlag A.S, 1973)

John Lyng, *Brytningsår: Erindringer 1923-1953* (Oslo: J.W. Cappelens Forlag A.S, 1972)

Kåre Willoch, *Minner og meninger I. Til slutten av sosialdemokratiets storhetstid – i 1965* (Oslo: Schibsted, 1988)

¹⁴ Sjur Lindebrække, *Tro og tillit: Personlige og politiske erindringer* (Oslo: Aschehoug, 1983)

materialet fra programkomiteen. Dette består av flere titalls programutkast til hvert valg som er sendt inn fra forskjellige lokallag, fra partipressen, og fra andre organisasjoner med tilknytning til partiet. I en oppgave med et større omfang vil det vært svært interessant å se på alle disse programutkastene i detalj, for å videre se på hvilke deler av partiet som fikk gjennomslag for sine endringer i partiprogrammet.

Enkelte deler av materialet fra Høyres hovedorganisasjon er ikke overlevert til Riksarkivet. Jeg har også benyttet meg av dette materialet, som består av sentralstyre- og landsmøteprotokoller fra årene 1945 til 1950. Dette ligger i Høyres hus, hos partiets hovedorganisasjon.

Fra fylkesarkivet på Vestlandet har jeg fått tilgang til brosjyren «Høire og Landbruket», som i store deler av oppgaven vil spille en sentral rolle i å vise hvordan Høyre utformet sin landbrukspolitiske linje etter krigen, hvordan denne politikken henger sammen med partiets forhistorie, og hvilke endringer som ble gjort i partiets landbrukspolitikk i årene frem til 1957. I dette materialet fant jeg også korrespondanse mellom næringslivsorganisasjoner og partiorganisasjonen over denne brosjyren og dens innhold. Her kommer det frem en sterk misnøye over den agrarlinjen partiet skisserte. Dette vil bli et godt eksempel på den konflikten som lå mellom partiet og næringslivet over deres utpregede agrarlinje.

1.5. Teori

Teoriene som vil brukes i min oppgave har blitt fremlagt av statsviteren Stein Rokkan.¹⁵ Av hans teorier er det én jeg vil bruke. Det er hans teori om partidannelse og skillelinjene som skapte de norske partiene. Gjennom kvantitative undersøkelser av valgresultater la Rokkan frem et komplekst og detaljert bilde av skillene som skapte de norske politiske partiene vi kjenner i dag. Rokkan mener det fantes fem konfliktlinjer (eller skillelinjer) i samfunnet som partiene ble skapt rundt, og som videre knyttet velgere til de forskjellige partiene. Disse fem konfliktlinjene er *territoriell opposisjon, sosio-kulturell opposisjon, religiøs opposisjon, en økonomisk konflikt skapt i råvaremarkedet* og til slutt en *økonomisk konflikt i arbeidsmarkedet*.¹⁶

Disse skillelinjene beskrives slik av Rokkan:

¹⁵ Stein Rokkan, 1921-1979. En av Norges største statsvitere. Internasjonalt anerkjent for sitt arbeid med teorier om fremveksten av partisystemer og konfliktmønstre i vestlige land.

¹⁶ Stein Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, (Oslo: Universitetsforlaget, 2003), 137-138.

Territoriell opposisjon. «Den territoriale motsetning mellom hovedstad og provins, mellom sentrum og periferi.»¹⁷ Med dette mener Rokkan konflikten mellom by og land. Helt siden det politiske systemet i Norge ble skapt og frem til i dag har det eksistert interessekonflikter mellom de urbane områdene og de landlige. Denne konflikten mellom byer og distrikter går igjen i de andre konfliktene.

Sosio-kulturelle opposisjon. Blir beskrevet som en konflikt mellom de utdannede statsmennene og borgerne i byene, og bøndene og nylig urbaniserte borgere som tilspisset seg utover 1800-tallet. «Den sosiokulturelle konfliktlinje, som går mellom akademisk utdannede, «europeiserte» embetsmenn og patrisiere i byene og de stadig mer statusbevisste, artikulerte og nasjonsorienterte bøndene i landdistriktene og deres avkom i de voksende byene.»¹⁸

Religiøs opposisjon. «Den religiøse motsetning mellom den etablerte bybefolknings sekulariserte og tolerante liberalisme og den ortodokse skrifttro lutherdom som er utbredt blant mange på bygdene og blant nyinnflyttede i byer og tettsteder.»¹⁹ Konflikten mellom de liberale, og ofte økende sekulære, urbane områdene og den mer konservative, fundamentalistiske delen av befolkningen som befant seg i rurale og nyurbane deler av landet refereres til som en religiøs opposisjon. Som et resultat av den raske urbaniseringen og industrialiseringen, og derav store tilflytning til urbane områder, fikk man en konflikt mellom den konservative, religiøse delen av befolkningen som ofte befant seg i distriktene, og den stadig mer sekulariserte befolkningen i byene.

Økonomisk konflikt i råvaremarkedet. «En økonomisk konfliktlinje på varemarkedet mellom produsentene og kjøperne av fiske- og landbruksprodukter – igjen et uttrykk for en motsetning mellom bybaserte og hovedsakelig landlige interessesektorer.»²⁰ Dette var i stor grad en økonomisk faktor av sentrum-periferi konflikten. Bondepartiet, som ble opprettet som et interesseparti for primærnæringene, utviklet seg rundt denne aksen.²¹

¹⁷ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 137.

¹⁸ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 138.

¹⁹ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 138.

²⁰ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 138.

²¹ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 152.

Økonomisk konflikt i arbeidsmarkedet. Dette var en konflikt mellom arbeidsgivere og arbeidstagere og den femte og siste konfliktlinjen: «Motsetningen på arbeidsmarkedet, til å begynne med arbeidsgivere og lønnstakere og senere primært til de store enheter i økonomien og i den offentlige sektor, mellom arbeidsgiver og funksjonærer.»²² Dette er konflikten som vokste frem utover 1900-tallet i takt med økt industrialisering, og hvor arbeiderbevegelsen vokste frem.²³ Konflikten var en svært viktig dimensjon i norsk politikk ettersom den favnet på tvers av den territoriale aksene mellom det rurale og urbane.²⁴

Rokkan legger videre frem hvordan disse ulike skillelinjene utviklet seg gjennom syv faser fra 1882 til 1965.²⁵ Fasene kjennetegnes av at nye partier kommer til og faller fra i takt med samfunnsutviklingen som. Dette skaper nye konfliktlinjer i politikken. Disse strekker seg helt frem til midten av 1960-tallet, altså til splittelsen av Arbeiderpartiet og opprettelsen av Sosialistisk Venstreparti. I arbeidet med denne masteroppgaven er det de fem første utviklingsfasene som vil være aktuelle, og særlig fasene som utspilte seg i tidsrommet før andre verdenskrig.

Den første fasen gikk frem til 1885 og handlet i hovedsak om kampen om opprettelsen av parlamentarismen og den påfølgende kampen for flertall på Stortinget. Det er i dette tidsrommet de to første skillelinjene vokser frem, altså sentrum-periferi og den sosio-kulturelle opposisjonen.²⁶ Fase to strakk seg deretter fra valget i 1888 til og med valget i 1897. Perioden er preget av kampen for utvidet stemmerett og splittelsen i Venstre, som resulterte i opprettelsen av partiet Moderate Venstre i 1888.²⁷

Perioden fra valget i 1900 frem til 1915 utgjør fase tre i Rokkans utviklingsbeskrivelse. Hovedtrekkene til denne fasen er fortsatt kamp over stemmeretten, striden rundt unionen, og gjennombruddet til Arbeiderpartiet. Det er også i denne perioden skillelinjen mellom arbeidsgiver og arbeidstaker vokser frem.²⁸ Dette er et svært viktig moment ettersom det viser hvordan Arbeiderpartiet fundamentalt ble stiftet på andre skillelinjer enn de som hadde eksistert

²² Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 138.

²³ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 146.

²⁴ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 147.

²⁵ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 137-156.

²⁶ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 139,138-146.

²⁷ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 139,138-146.

²⁸ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 146-147.

tidligere.²⁹ Med fremveksten av arbeiderbevegelsen fikk man en ny dimensjon inn i politikken, og dette ble en stor utfordring for de tidligere partiene. Hos Høyre og Venstre var velgerne enda splittet over de tidligere nevnte skillelinjene (sentrum-periferi). Arbeiderpartiet hadde lagt seg på en konflikt, arbeidsgiver – arbeidstaker, som hadde en universell appell som favnet utover dette geografiske og kulturelle skillet. Arbeiderpartiet kom inn i et fastfrosset system, og utnyttet dette til det fulle.

Den fjerde fasen strakk seg fra 1918 til 1930, mens den femte fasen var fra 1933 til 1936.³⁰ Disse fasene preges av en kontinuerlig industrialisering av samfunnet, samtidig som det oppstår en rekke økonomiske kriser i mellomkrigstiden. Man får også en ny skillelinje mellom produsentene og selgerne av råvarer. Ut fra dette vokser bondepartiet frem, som beskytter primærnæringene og deres interesser. I tillegg er det i dette tidsrommet at Arbeiderpartiet vokser seg så store at de får regjeringsmakt, samtidig som Venstre forsvinner ut i periferien på grunn av Arbeiderpartiets og Bondepartiets innhogg i det som tidligere hadde vært deres velgermasse.³¹ Denne nye økonomiske skillelinjen som krysset de tidligere skillelinjene, skapte en trekantmotsetning. Rokkan beskriver det slik:

Arbeiderpartiet stod mot både Bondepartiet og Høyre i synet på lønsmottakernes rettigheter, men Arbeiderpartiet var samtidig alliert med Bondepartiet mot Høyre når det gjaldt å regulere varemarkedet og beskytte primærsektoren mot utbytting fra byborgerne og mot konkurranse fra utlandet.³²

Denne teorien om partidannelse og hvilke politiske skillelinjer som svingte velgerne vil jeg benytte meg av for å vise hvorfor Høyre, til tross for at dette var et av dets største fokus, aldri fikk gjennomslag i rurale strøk med sin landbrukspolitik. Modellen vil vise at røttene strekker seg helt tilbake til den tidligste parlamentariske politiske aktiviteten i Norge, tidlig på 1800-tallet.

I Norge startet den partipolitiske utviklingen i 1814 med nedskrivningen av grunnloven, opprettelsen av Stortinget og landets parlamentariske system. Selv om universell stemmerett

²⁹ Høyre og Venstre var altså stiftet på de tidligere skillelinjene, spesielt sentrum-periferi.

³⁰ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 139, 138-146.

³¹ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 152-153.

³² Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 152

fortsatt var flere tiår unna å bli en realitet, var det på denne tiden man fikk det som skulle bli røttene til de tidlige politiske partiene i norsk historie, samt de første konfliktlinjene i norsk politikk. Denne partipolitiske aktiviteten kom i form av at man i hovedsak hadde to grupperinger på Stortinget. Disse grupperingene kan betegnes som *høyre* og *venstre*.³³ Høyre var statsforvalternes bevegelse, de konservative, som ville beskytte kongens makt og statens rolle. Venstre var de liberale, og de som kjempet for frihet fra unionen. Høyre hadde sin maktbase i de store byene og i urbane strøk, mens Venstre hadde grep om de rurale og landlige distriktene. Dette skillet skulle bli den første store delelinjen i det norske politiske landskapet. Den ble videre grobunnen til de andre skillelinjene i Rokkans modell som vokste frem i takt med utviklingen av det politiske systemet. Sentrum-periferi konflikten preger fortsatt norsk politikk i vår tid.³⁴

Alle skillelinjene i Rokkans partipolitiske modell, både økonomiske og kulturelle, kan på en eller annen måte spores tilbake til konflikten mellom by og land. De kulturelle forskjellene som vokste frem mellom de urbane bymiljøene og de landlige distriktene la grunnlaget for de økonomiske og kulturelle konfliktene, som senere utviklet seg i henhold til Rokkans fasebeskrivelser.³⁵ Det var i den økende kulturkonflikten, de voksende økonomiske forskjellene mellom byborgere, og de som holdt til på landet at man fikk grunnlaget for den gryende arbeiderbevegelsen. Med dette fikk man også skillelinjen som omhandler konflikt mellom arbeidsgiver og arbeidstaker.³⁶ Dette er også grunnlaget for konflikten mellom produsentene av råvarer og selgerne av disse. De kulturelle og religiøse konfliktenes opprinnelse kan også spores tilbake til konflikten mellom det liberale og europeiske urbane, og det nasjonalt orienterte og religiøst konservative rurale.³⁷

Rokkan og hans teorier er verdenskjente, og all statistikk som blir brukt i hans teorier er blitt gjennomprøvd og understøttet. Dette gir oss et svært godt rammeverk for å se på tidlig norsk politisk historie, over hvilke konflikter partiene ble til, og hva som skapte bevegelse i dette

³³ Det er viktig å påpeke at det ikke var noen partidannelse i Norge før 1884, men det er likevel nyttig å navngi disse to grupperingene.

³⁴ Konflikten går under mange navn, og refereres til som det urbane mot det rurale, by mot land og sentrum mot periferi. I denne oppgaven vil jeg bruke alle disse referansene for å beskrive fenomenet. Den preger fortsatt norsk politikk i form av en evig diskusjon rundt sentralisering og desentralisering.

³⁵ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 111-124.

³⁶ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 111-124.

³⁷ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 111-124.

politiske systemet. Rokkans teori kan i og for seg ikke si noe om hvorfor partiet Høyre skiftet sitt næringspolitiske fokus i etterkrigstiden, og det er heller ikke det den vil bli brukt til å belyse. Denne oppgaven vil heller bruke Rokkan og hans politiske skillelinjer som et fortolkende redskap, eller en veiviser til både motsetninger og veiskiller innad i partiet gjennom dets historie. Rokkans teorier gjør det mulig å syntetisere store prosesser i samfunnet ned til bestanddeler som man kan undersøke i en oppgave av et begrenset omfang.

1.6. Avgrensning og struktur

Min oppgave vil ta for seg tidsperioden fra 1945-1957 og se på Høyres næringspolitiske skifte i dette tidsrommet. Oppgavens periode begynner i etterkrigstiden og strekker seg til 1957. Grunnen til at 1957 er satt som periodens slutt punkt er at stortingsvalget dette året var det siste hvor Høyre satset aktivt på bøndene som velgergruppe, og dette markerer dermed også slutten på agrarfokuset i partiet.

Kapittel to vil gi en historisk bakgrunn for partiet Høyre. Gjennom denne bakgrunnen vil man kunne se hvordan den norske bondenæringen var en sentral del av partiets konservative arv, som på flere områder sto i konflikt med partiets praktiske politikk. Dette vil jeg belyse gjennom Stein Rokkans teori om skillelinjer i norsk politikk. Deretter vil oppgaven kronologisk ta for seg politiske saker og partiets valgstrategier gjennom perioden. Dette er for å vise hvordan partiets næringspolitikk endret seg og årsakene til disse endringene.

Kapittel tre omhandler perioden 1945 til 1949. Det vil begynne med krigens slutt, og avsluttes med stortingsvalget i 1949. I dette kapitlet presenteres partiet og fraksjonene innad i organisasjonen, partiets agrarfokus, holdningene til dette og politikken det førte i perioden. Jeg vil også gå igjennom valget i 1945 og i 1949, som begge var markert av et sterkt agrarpreg.

Kapittel fire strekker seg fra 1949 til 1957. Dette kapitlet vil være todelt da agrarfokuset nådde sitt høydepunkt fra 1949-1951. Etter 1951 begynte agrarlinjens fall. Dette ser man gjennom opphevelsen av bondeparagrafen, nedtoningen av agrarlinjen i programmet til stortingsvalget i 1953, behandlingen av den nye jordloven og til slutt stortingsvalget i 1957.

I dette kapitlet vil jeg også se på hvor vellykket Arbeiderpartiets industripolitikk hadde vært i perioden, og den generelle økonomiske utviklingen på 1950-tallet, da disse er innvirkende faktorer på agrarlinjens fall.

Kapittel fem vil være det avsluttende kapittel og vil samle trådene fra oppgaven til mine avsluttende betraktninger om årsakene til agrarlinjens fall.

I tillegg til denne naturlige inndelingen, er også perioden og dens innhold tilstrekkelig oversiktlig og kort nok til at studien er gjennomførbar. En annen grunn til denne inndelingen er at det var i akkurat denne perioden at de tidligere nevnte hendelsene i Høyres politikk fant sted. De er på mange måter avgrenset til nettopp denne perioden.

Kapittel 2: Høyres næringspolitiske utvikling frem til 1945

For å forstå Høyres næringspolitikk i etterkrigstiden er det nødvendig å se på partiets historie. Etterkrigstidens politikk oppsto ikke i et vakuum, men var heller et produkt av partiets historie og politiske aktivitet, særlig på 1920- og 1930-tallet. I dette kapittelet vil jeg i korte trekk gå kronologisk gjennom partiets historie, og gå i større detalj der hvor det er naturlig og relevant. I arbeidet er det to tråder jeg vil følge. Begge handler om det faktum at Høyre i tiden før krigen hadde politiske innslag av agrarfokus, til tross for at partiet sto klart sterkest blant beboerne i urbane strøk.

Den første tråden er den mye omtalte utviklingen i Høyre fra et embetsmannsparti til et næringsparti på begynnelsen av 1900-tallet. Dette er en utvikling jeg mener gikk betydelig saktere enn det deler av den eksisterende litteraturen hevder. Det er ingen tvil om at deler av næringslivet søkte til Høyre, særlig blant selvstendig næringsdrivende i byene. Likevel var ikke partiet enda blitt noe helhetlig næringsparti. Jeg argumenterer for at det var først i etterkrigstiden, med den mye omtalte næringsvendingen og oppjusteringen av funksjonærene som velgergruppe, at partiet fikk den profilen de på mange måter er kjent for i dag, altså et næringsvennlig parti med urbant fokus.

Et annet moment er at det ikke var noen enighet blant den raskt voksende industrien på slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet i at det var Høyre man skulle søke til. En nyansering av denne utviklingen og plassen næringslivet hadde i partiet i tiårene før krigen vil vise at det slett ikke var noen selvfølge at partiet skulle velge en industrisatsning i etterkrigstiden. Partiet var ikke samlet for næringslivets interesser, og næringslivet og industrien var ikke samlet om partiet. Dette trekket gjorde at den omtalte utviklingen i retning næringslivet ikke ble fullført før etter krigen.

Den andre tråden vil jeg karakterisere som en iboende draging mellom partiets konservative bakgrunn og det stadig voksende næringsvennlige synet til deler av partiet. Med dette refererer jeg til partiets draging mellom en næringsvennlig og markedspositiv retning, og det konservative synet som preget partiet både i byene og i distriktene. Denne konflikten mellom det liberale og det konservative resulterte i at partiet i flere spørsmål ble dradd mellom de politiske skillelinjene Stein Rokkan skisserer i sin teori. I praksis ble partiet dermed splittet mellom forskjellige velgergrupper. I overforenklet stand er det dette Rokkans skillelinjer gjør.

De viser hvilke saker som kategoriserte de ulike velgergruppene, og hvordan dette formet deres politiske tilhørighet.

Gjennom hans modell har man et rammeverk som muliggjør en forenkling av velgergrupper og deres posisjoner i det politiske klimaet, slik at det kan brukes analytisk i en oppgave av begrenset omfang. Rokkans skillelinjer er også svært nyttige fordi de gir et helhetlig inntrykk av den politiske utviklingen i Norge, ikke bare i Høyre, men også i de andre partiene. Dermed bidrar Rokkans modell til å gi et nødvendig overordnet perspektiv på den politiske utviklingen, som satt sammen med oppgavens søkelys på Høyre vil gi et mer nyansert bilde av årsakene til partiets politiske utvikling. Den viser også hvordan de andre partiene utviklet seg, og dermed bidrar de også til et mer helhetlig bilde av hvordan partiet utviklet seg i lys av andre endringer i partisystemet. Rokkans skillelinjer kan også hjelpe i å belyse spørsmålene hvor partiet ble stående mellom det liberale og det konservative. Ved hjelp av disse vil man kunne identifisere hvilke velgergrupper partiene ble dratt mellom og hva som kjennetegnet disse gruppene.

2.1. Røttene til det norske politiske systemet

De første norske partiene kom med parlamentarismens inntog i 1884, men hadde røtter som strakk seg helt tilbake til 1814. Det er i disse årene man finner bakgrunnen til det som skulle bli den moderne partidannelsen i Norge. Denne perioden fra 1814 til 1884 blir ofte kalt *embetsmannsstatens periode*.³⁸ På denne tiden fantes det ikke politiske partier. Makten på Stortinget ble bestemt gjennom et direkte flertall. Det var også bare et fåtall av Norges innbyggere som kunne stemme.

Makten var delt mellom kongen, regjeringen og Stortinget. Det var med dette bakteppet at det utkrystalliserte seg to sider i det politiske landskapet, nemlig sidene *høyre* og *venstre*. Regjeringen ble utnevnt av kongen og besto som oftest av dem med tilknytning til den konservative siden av politikken. Dette var som oftest var byborgere, embetsmenn og store landeiere fra bygdene.³⁹ Denne gruppen blir tradisjonelt plassert under *høyre*. På Stortinget hadde man en større grad av folkerepresentasjon da det var mulig for bønder med stemmerett å bli valgt inn som representanter. Disse, sammen med liberale deler av borgerskapet, blir

³⁸Jan Erik Grindheim. Knut Heidar, Kaare W. Strøm. *Norsk politikk*. (Oslo: Universitetsforlaget, 2020), 34-36

³⁹ Grindheim, Heidar, Strøm, *Norsk politikk*, 70.

tradisjonelt plassert under *venstre*.⁴⁰ Dette er en viktig distinksjon. Ikke alle blant embetsmennene og i byene kunne identifisere seg med høyrebevegelsen, og ikke alle i rurale strøk var en del av venstresiden av politikken.

Det er i denne bevegelsen man finner partiets røtter. Høyresiden var kjent som unionens forkjempere og som den konservative kraften i politikken. De var siden for eliten, embetsmennene og for de konservative, urbane borgerne som hadde stemmerett. Unionslojaliteten kan forklares med at det eksisterte en sterk skepsis for urolighetene man så i Europa utover 1800-tallet. Man så små stater bli slukt i kaoset av revolusjon og krig. Derfor gikk Høyresiden inn for en styrkning av unionssamarbeidet, som en beskyttelse mot det europeiske klimaet de var vitne til.⁴¹ De var også en forkjemper både for kongemakten, da denne fungerte som en konservativ kraft, og for det de omtalte som «modernæringen», altså landbruket.⁴² Høyresiden så på selveierskap som en av grunnsteinene i sin politikk. Dette sto sterkt i landbrukskulturen og den selveiende bonden ble ansett som et ideal. Bondekulturen ble også idealisert som den fremste innehaveren av norsk kultur. Dette var et trekk i høyrebevegelsens konservative verdisyn som fulgte dem helt inn i etterkrigstiden.

Ifølge Rokkans teori var det da, Høyre og Venstre vokste frem, kun en skillelinje som var gjeldende. Det var den første store skillelinjen i norsk politikk, konflikten mellom by og land.⁴³ Fra denne skillelinjen utviklet den tidligere nevnte sosio-kulturell konflikten seg. Konflikten ville bli roten til majoriteten av de store konfliktene i norsk politikk, ikke bare i tiårene fremover, men helt frem til vår egen tid. Fra denne konflikten utvikler det seg både kulturelle og økonomiske skillelinjer som Rokkan legger frem i sine teorier. Linjene har årsaker og konsekvenser, men alle har sin opprinnelse i konflikten mellom det rurale og urbane. Dette har gjort at denne konflikten fortsatt påvirker Høyres valgoppslutning over hundre år senere. Dette ser man i Rokkans statistikk over valgresultatene fra 1882 og frem til 1960-tallet.⁴⁴ Høyre fikk aldri noe gjennombrudd i rurale distrikter, selv om de hadde fokus på landbruket. Den gamle

⁴⁰ Grindheim, Heidar, Strøm, *Norsk politikk*, 34

⁴¹ Alf Kaartvedt, *Høyres historie I* (Oslo: J. W. Cappelens forlag A.S., 1984), 30.

⁴² Kaartvedt, *Høyres historie I*, 17.

⁴³ Rokkan, *Regional contrasts in Norwegian politics*.

⁴⁴ Rokkan, *Regional contrasts in Norwegian politics*, 202.

konfliktlinjen var for sterk. Dette er en av trekkene som kjennetegner Høyres historie. De fikk aldri skapt en koalisjon mellom den urbane og den rurale elite, slik som man så i England.⁴⁵

Det er også i denne perioden at man ser de første tegn på det som skulle bli en dragkamp mellom det liberale og det konservative. Høyresiden spilte rollen som forkjemper for staten samtidig som man også ville begrense deler av dens makt. Slike begrensninger av staten har siden liberalismens opprinnelse vært en av ideologiens hjørnesteiner.⁴⁶ Fokuset på selveierskap, som kom til uttrykk særlig i Høyres idealisering av bonden og landbruket, var også et liberalt element som partiet tok med seg og som ble spilt ut i etterkrigstiden med vekslende hell.⁴⁷ Samtidig må ønsket om unionens fortsettelse, kampen mot parlamentarismen og den kulturelle idealiseringen av bondenæringen, og en konservativ holdning til språkspørsmålet, sees på som konservative trekk.

I 1884 vant venstresiden frem på Stortinget mot kongen og regjeringen i det som senere skulle bli omtalt som *forfatningsstriden*.⁴⁸ Gjennom denne seieren ble styrkeforholdene mellom kongen, regjeringen og Stortinget forskjøvet. Det var ikke lenger kongen og regjeringen som holdt styringsposisjonene i norsk politikk. Nå var det Stortinget som ble landets politiske maktsentrum, og parlamentarismen hadde dermed for alvor brutt gjennom.

2.2. Parlamentarismens inntog i Norge

Organiseringen og opptakten til dannelsen av partiet Høyre, begynte under stortingsvalget i 1879. Den konservative høyresiden hadde som tidligere nevnt kjempet en bitter og intens kamp mot voksende krefter i Stortinget, og tapte til slutt kampen i 1884.⁴⁹ Parlamentarismen gjorde seg gjeldende samme år, og det landsdekkende Høyre ble stiftet kort tid etter.

Høyres politikk i denne tidligere perioden av partiets liv var preget av de samme spørsmålene som hadde preget samfunnet før forfatningsstriden. Høyre var fortsatt opptatt av å beskytte samfunnet fra «flertallsdiktaturet», altså en videre utvidelse av stemmeretten og økende makt

⁴⁵ Dette er, som nevnt av Rokkan og Valen, et særtrekk for de Skandinaviske landene, hvor de aldri evnet å skape en varig allianse mellom den rurale og urbane eliten, i motsetning til for eksempel England hvor de konservative har større gjennomslagskraft i begge grupper. Rokkan, Valen *Geography, Religion and Social Class: Crosscutting Cleavages in Norwegian Politics*, 395

⁴⁶ <https://snl.no/liberalisme> (hentet 07.05.2023)

⁴⁷ Se kapittel 3.3. og beskrivelsen av brosjyren «Høire og landbruket».

⁴⁸ Grindheim, Heidar, Strøm, *Norsk politikk*, 36-40

⁴⁹ Grindheim, Heidar, Strøm, *Norsk politikk*, 36-40

til Stortinget.⁵⁰ De var også fortsatt forkjempere for unionen og for kongemakten. Mer interessant var likevel hvordan partiets liberalisme slo gjennom i deres politikk. Økonomisk vekst og utvikling i samråd med de frie markedene var det som skulle bringe samfunnet videre, og som ble sett på som løsningen for de fleste av datidens økonomiske problemer. Det offentlige skulle holde seg til de deler av økonomien hvor det ikke kunne forventes noe privat initiativ.⁵¹ Samtidig var de i kulturelle og religiøse spørsmål konservative, og ville i stor grad beholde de formene som allerede eksisterte.⁵² Denne konflikten mellom det konservative og den økende økonomisk-liberale delen av partiet skulle vokse seg sterkere i tiårene som kom.

Det er samtidig med denne politiske utviklingen av parlamentarismens utvidede makt og stemmerettens trinnvise utvidelse at Rokkan mener de andre skillelinjene i norsk politikk begynner å vokse frem. I perioden fra 1884 frem til omtrent 1920 vokste de seks skillelinjene, i tillegg til by-land linjen, frem. Disse baserte seg på den økonomiske og kulturelle utviklingen som hadde funnet sted i samfunnet, og som i stor grad kom til syne på slutten av 1800-tallet.⁵³ Det er verdt å merke seg hvordan de vokste frem samtidig som den industrielle og økonomiske veksten i Norge. Skillelinjene vokste i all hovedsak frem som en årsak av to temaer. Det ene var økonomiske årsaker, altså konflikten mellom produsentene av råvarer og de som kjøpte disse (industri, kjøpmenn, osv.) og rundt konflikten mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Det andre temaet var kulturelle og religiøse faktorer. Det ble en konflikt mellom de liberale og de konservative i verdispørsmål.

Et interessant trekk, som jeg vil følge videre, er hvordan Høyres velgerbase spilte inn på deres posisjon langs disse skillelinjene. På slutten av 1800-tallet hadde Høyre fortsatt en betydelig andel av stemmene fra rurale distrikter, selv om partiets kjerneområder var urbane strøk. Til tross for at en del av bondebefolkningen delte det konservative verdisynet på mange områder med en del av de urbane borgerne, var de langt fra enige når det kom til økonomiske spørsmål. På det økonomiske plan var det to store diskusjoner som det er verdt å merke seg. Den første var skattesystemet, og den andre var toll og proteksjonisme.⁵⁴ I 1880 og 1890-årene var det stor aktivitet og utbygging i statsapparatet og i offentlige prosjekter. Denne aktiviteten førte til store

⁵⁰ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 77.

⁵¹ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 66-67

⁵² Kaartvedt, *Høyres historie I*, 58-64

⁵³ Rokkan, *Stat, Nasjon, Klasse*, 111-125

⁵⁴ Kaartvedt, *Høyres historie I*

økninger i statlige utgifter, som igjen førte til at diskusjonen rundt direkte skattlegging av inntekt og formue ble trukket frem. En slik skattelovgivning hadde ikke eksistert i noen form siden 1837, da formannskapslovene avviklet landskatten, men ble altså nå aktuell igjen.⁵⁵ I 1882 hadde det blitt innført skatt på inntekt og formue på kommunalt nivå. Det ble deretter lagt frem forslag om direkte skattlegging av formue og inntekt, også på et statlig plan.⁵⁶

Høyre var som kjent et parti som hadde en stor del av sin velgermasse i de øvre sjiktene i samfunnet, og som i forlengelse også da var høyt oppe på inntektsstigen. Det førte derfor en økonomisk politikk, som på mange måter forsøkte å beskytte sine velgere. Partiet var sterkt imot direkte skatt da den ble innført på kommunalt nivå, og var også imot da forslaget om skatt på statlig nivå ble lagt frem. Høyre ønsket heller at staten skulle finansiere sine utgifter gjennom indirekte skatt i form av toll og avgifter.⁵⁷

Til tross for innvendingene ble statsskatt likevel innført i 1892.⁵⁸ Kampen mot skattelovgivningen var et steg videre i den liberale retningen partiet hadde begynt på. Det var også et svært fordelaktig trekk, ettersom det gagnet både den konservative bondebefolkningen, som ofte var velstående bønder, og borgerskapet i byene.

Den andre store økonomiske diskusjonen var rundt frihandel, og i hvilken grad Norge skulle legge om til en proteksjonistisk politikk. Norge hadde gjennom hele 1800-tallet hatt lave tollsatser, og frihandel var hovedlinjen i norsk handelspolitikk. Dette kan i stor grad forklares med at de største næringene med mest innflytelse innen politikken, slik som fisk- og trelasteksport og sjøfart, ville ha lave importpriser og størst mulig spillerom på det europeiske markedet.⁵⁹ Man hadde også mellomriksloven, som førte med seg store fordeler for norske bedrifter på det svenske markedet.⁶⁰ På slutten av 1800-tallet kom det dårlige konjunkturer for norsk industri og et større inntog av utenlandske varer på det norske markedet. Samtidig ble også mellomriksloven opphevet i 1895.⁶¹ Disse hendelsene gjorde at vinden nå blåste i retning av proteksjonisme, spesielt fra næringenes side. Dette kan man se gjennom aktiviteten til *Norsk*

⁵⁵ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 149-150.

⁵⁶ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 149-150.

⁵⁷ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 150.

⁵⁸ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 149.

⁵⁹ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 153.

⁶⁰ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 61.

⁶¹ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 153.

Landmandsforbund, som representerte jordbruket og *Den Norske Fellesforening for håndverk*, som representerte industrien. Disse to foreningene la press på politikerne for å øke graden av proteksjonisme i norsk tollpolitikk.⁶²

Høyre var i prinsipp for frihandel og mot proteksjonismen, og ble dermed satt i en vanskelig posisjon. Det var en reell fare for at partiet skulle miste velgere dersom det ikke tok stilling til proteksjonismen. Høyre hadde til dette punktet vært tilbakeholdne med å ta en stilling i denne saken grunnet fraksjoner i eget parti samt partiets samlingspolitikk. Innad i partiet hadde man næringsfraksjoner, særlig fra eksportnæringene, som sto for frihandel og som mente at en proteksjonisme ville være skadelig for norsk økonomi og dens utvikling.⁶³ Frihandelen var også en del av den konservative ideologien til partiet. På den andre siden hadde man agrarfløyen som kjempet for bøndernes og andre rurale interesser. I deres øyne var en økt grad av tollbeskyttelse viktig for å kunne opprettholde jordbruksnæringens levedyktighet.⁶⁴ Med den fortsatt begrensede stemmeretten var denne agrarfløyen viktig for partiets maktgrunnlag, og frykten for å miste disse velgerne gjorde det til slutt umulig for partiet å ikke ta et standpunkt i tollsaken. Resultatet ble en endring i partiets jordbrukspolitikk, som frem til da hadde vært et område Høyre viet lite oppmerksomhet. I landbruksposten ble det lagt inn større tollbeskyttelse, og partiet forpliktet seg til å jobbe i større grad for at Stortinget skulle ha flere representanter fra næringslivet og jordbruket.⁶⁵

Tollsaken viser den første politiske striden hvor Høyres velgere representerte to sider av samme politiske skillelinje. Det er også den første saken hvor partiet tar aktive steg for å holde oppslutningen blant bondevelgerne oppe. Representantene for eksportindustrien og konservative grupperinger ønsket ikke vernetoll, da dette ville skade deres inntekt. Bønderne, altså de rurale velgerne og representantene for den hjemlige industrien og næringen, ville selvfølgelig ha en vernetoll, da dette ville sikre deres levebrød. Dermed fikk man et skille hvor en av sidene ville bli misfornøyde uavhengig av hvilken stilling partiet tok til saken. Paradokset er at partiet, som jeg kommer tilbake til i senere saker, som oftest inngikk kompromisser for å

⁶² Kaartvedt, *Høyres historie I*, 154-155.

⁶³ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 154-156.

⁶⁴ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 154.

⁶⁵ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 156-157.

blidgjøre de rurale velgerne, selv om partiets stemmeandel blant denne velgergruppen sank kontinuerlig helt frem til 1960-tallet, med noen få unntak.

2.3. Industrien vokser, og de rurale velgerne faller fra

Valget i 1903 markerte et gjennombrudd i norsk politikk som ville prege ikke bare de neste tiårene, men hele det følgende århundret. Hendelsen som markerte gjennombruddet var at Arbeiderpartiet hadde fått sine første mandater valgt inn på Stortinget. I Rokkans teori markerer dette inntoget en ny skillelinje i politikken.⁶⁶ Denne nye skillelinjen var den naturlige konfliktlinjen som lå mellom arbeidstaker og arbeidsgiver, og skapte en ny akse som gikk på tvers av de allerede eksisterende skillelinjene i politikken basert på sentrum-periferi. Det eksplosive var at Arbeiderpartiet, gjennom arbeiderbevegelsen, evnet å favne velgere på tvers av de allerede eksisterende konfliktene, og dermed skapte en sammenslutning mellom by og land som ikke ennå hadde eksistert i norsk politikk.⁶⁷ Høyre, som tidligere hadde kunnet stole på noe valgoppslutning fra distriktene grunnet deres felles konservative verdisyn, måtte nå ta hensyn til rurale deler av eget parti for å ikke miste viktig oppslutning i et politisk system med sterkere konkurranse enn tidligere. Disse forsøkene på å nå bondevelgerne bremset kraftig den utviklingen partiet hadde mot en næringsvennlig retning, samtidig som de ikke var særlig vellykkede i å øke oppslutningen i distriktene.⁶⁸ For bondevelgerne var ikke partiets landbrukspolitikk nok til å rokke ved de gamle konfliktlinjene. Det var heller ingen samlet støtte og oppslutning fra næringslivet til Høyre.⁶⁹ Partiet var ikke blitt, og ville ikke bli, «næringslivets parti» på mange tiår.

Tidlig på 1900-tallet var det konsesjonspolitikken rundt norsk areal og naturressurser som ble den store politiske konflikten. Norge hadde for alvor fått opp øynene for de mulighetene som lå i landets natur. Med en overflod av fossefall som kunne brukes til kraftproduksjon og en mengde ubrukt skogareal, lå alt klart for en storstilt industriell ekspansjon. Dette skapte en debatt rundt hvem det var som skulle forvalte disse ressursene, og i hvilken grad staten og det offentlige skulle regulere en slik privat industrinæring og utbygging.⁷⁰ Debatten utviklet seg

⁶⁶ Rokkan, *Stat, Nasjon, Klasse*, 146-147.

⁶⁷ Rokkan, *Stat, Nasjon, Klasse*, 147.

⁶⁸ I valgstatistikken for perioden ser man at det ikke er noen oppgang i oppslutning i rurale strøk. Rokkan, *Stat, Nasjon, Klasse*, 140-141.

⁶⁹ Tønnesson, *Et departement med «det rette hjerte for næringslivets vel»*.

⁷⁰ Kaartvedt, *Høyres historie*, 277.

dermed også til å omhandle hvorvidt utenlandske interesser skulle få mulighet til å kjøpe land og drive industrivirksomhet på norsk jord, og i hvilken grad det offentlige skulle regulere denne næringen. Dette for at inntektene som ble skapt på norsk jord også kunne komme det norske folk til gode.⁷¹ Konesjonspolitikken skapte splid i partiet på samme måte som tollspørsmålet hadde gjort tidligere. Til slutt ville partiets behandling ende med at ingen av partene ble fornøyde.

I perioden 1906-1909, da konesjonsspørsmålet ble diskutert, fantes det tre retninger. Én retning ville ha en ubetinget utbygging av norsk industri, med inntog av utenlandsk kapital. Forkjemperne for denne retningen mente at kapitalen kun ville være et gode for den norske økonomien, og at de derfor ville gi utenlandske interesser fri tilgang til norske naturressurser. Den andre retningen var mer nasjonalistisk orientert og ønsket å gi nasjonale interesser friere rammer enn de som kom fra utlandet. Til slutt hadde man også en retning som mente at både utenlandske og nasjonale interesser måtte underlegges de samme strenge reglene for å sikre at ressursene kom alle til gode.⁷²

I Høyre hadde man forkjempere for alle de tre retningene. Retningen som fikk størst gjennomslagskraft i partiet var riktignok den nasjonalt orienterte retningen.⁷³ I industrivennlige delene av Høyre og i den urbane delen av partiet stilte man positivt til utenlandsk investorkraft, men det var også her splittelser i hvor fritt spillerom investorene skulle få. De fleste av byrepresentantene representerte ikke den nye storindustrien, men heller de allerede etablerte næringene, som skipsfart, håndverk og handel. De hadde dermed ikke de samme forbindelsene til den moderne storindustrien.⁷⁴ Det betyr ikke at det ikke fantes representanter for storindustrien og utenlandsk kapital i partiet, men heller at de ikke hadde samme gjennomslagskraft som de allerede etablerte næringene.⁷⁵ I bondehøyre blåste vinden i samme retning. Bonderepresentantene var heller ikke begeistret for storstilt industrialisering, og mange av de velstående konservative bøndene, som til nå hadde stemt på Høyre, var sterkt skeptiske til den raskt økende industrialiseringen som foregikk i deres nærområder.⁷⁶ Fra deres perspektiv

⁷¹ Kaartvedt, *Høyres historie*, 278-282.

⁷² Kaartvedt, *Høyres historie I*, 277-278.

⁷³ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 277-278.

⁷⁴ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 279.

⁷⁵ Berge Furre, *Norsk historie, 1905-1940*. (Oslo: Det Norske Samlaget, 1982), 31.

⁷⁶ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 277-282.

var utenlandsk kapital og investeringsmakt en trussel mot deres levebrød. De var derfor naturligvis tilhengere av retningen som krevde svært strenge reguleringer for utenlandsk aktivitet på norsk jord, og stilte seg positivt til offentlige reguleringer.

Utenom den økonomiske dimensjonen var det også et spørsmål innad i partiet om i hvor stor grad reguleringslovgivningen ville virke inn på et av Høyres aller viktigste prinsipper, den private eiendomsretten. Ved dette spørsmålet fant splittelsen sted langs den urban-rurale akse. For de industrivennlige og urbane delene av partiet opplevdes en sterk statlig regulering som et grovt overtramp av den private eiendomsrett. Sterke krefter i bondehøyre overså imidlertid dette, og mente heller at reguleringen var en nødvendighet for å verne om bøndenes økonomiske og kulturelle interesser i møte med industrien.⁷⁷ Denne splittelsen satte partiet i en høyst ufordelaktig situasjon. Uavhengig av hvordan Høyre stilte seg ovenfor konsesjonsspørsmålet ville én av, eller i verste fall begge sider, bli misfornøyde.

Da Høyre kom tilbake i regjering i 1910 med samlingsregjeringen til Konow, la de seg på samme linje som den tidligere regjeringen hadde gjort da de la frem en midlertidig bestemmelse rundt konsesjonslovgivningen.⁷⁸ Under frontaledebatten i 1910 ble det annonsert av statsministeren at den tidligere venstre regjeringens forslag til en ny lov rundt reguleringen av vassdrag ville bli trukket tilbake og erstattet med en ny. Regjeringen forsøkte derimot ikke å endre den helhetlige reguleringsloven fra 1909.⁷⁹ Det nye forslaget til reguleringslovgivning endte til slutt med å hverken blidgjøre industrifløyen eller agrarfløyen innad i partiet.

Konsesjonslovgivningen forsterket den konflikten som tolldebatten hadde startet noen tiår tidligere. Industrialiseringen hadde begynt for alvor. Skillet mellom det urbane og det rurale vokste seg sterkere, og det felles konservative verdisynet de hadde var ikke nok til å holde de rurale velgerne i Høyre. Selv om partiet igjen inngikk et kompromiss, hadde skillelinjene vokst seg for sterkt. Den fremadstormende industrien hadde ikke fått fotfeste innad i partiet, og hos agrarerne ble konservative kjernesaker som privat eiendomsrett satt i bakgrunnen, til fordel for det som for bøndene var livsviktige økonomiske interesser. Høyre gav dog ikke opp kampen. Stikk i strid med deres kjernevelgere prøvde de å imøtegå bondevelgerne. Dette aktive forsøket på å nå ut til bondevelgerne begynte etter krisevalget i 1912.

⁷⁷ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 320.

⁷⁸ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 314.

⁷⁹ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 314-315.

Høyre hadde siden valget i 1897 hatt en nedadgående velgerkurve i rurale strøk og blant bondevelgerne, som var landets største velgergruppe. I 1912 mistet partiet en så stor andel velgere at valget ble sett på som et krisevalg. Denne nedgangen i rurale stemmer kan, i et lengre perspektiv, sees på som et veiskille i Høyres historie.⁸⁰

Det kan være mange faktorer som spilte inn i dette velgertapet. For eksempel må det sies at den videre oppsplittelsen av borgerlig side med opprettelsen av bondepartiet i 1920, nok sto for en del av velgerflukten. Det samme må sies med Arbeiderpartiets fremtog, dog dette kan ikke forklare hele denne nedgangen. I ettertid ser man at partiet sto ovenfor begynnelsen på et problem de aldri fant en løsning på. Høyre hadde store forhåpninger om å være et samlende styringsparti slik som det gamle venstre. De ville nå bredt ut og nå styringsmakt gjennom kompromiss og samarbeid på tvers av de konservative partikreftene i norsk politikk. Dette viste seg å bli svært vanskelig. Partiet hadde begynt å gå i en nærings- og tidvis industrivennlig retning, og var på vei mot å bli et liberalistisk parti med fokus på økonomisk vekst og fremgang. Dette slo godt an hos partiets kjernevelgere i byene og i urbane strøk, men det samsvarte ikke med synspunktene til den gamle bondebefolkning som slet med at jordbruksnæringen og deres levesett nå ble truet av den nye industrielle utbygningen. Denne gruppen var konservative i sitt verdisyn og imot industriell utbygning. Deler av bondebefolkningen hadde også begynt å søke til Arbeiderpartiet, noe som på bare noen tiår ville skape en allianse mellom by og land, som de konservative partiene ikke klarte.⁸¹ De gamle skillelinjene var for sterke.

Årsaken til valgnederlaget i 1912 var ifølge høyrepressen at partiet hadde mistet bondevelgerne, noe som igjen hadde rot i partiets neglisjering av denne gruppens interesser.⁸² Fra partiledelsens side var det klart at de, til neste valg, måtte utarbeide et program som i større grad nådde ut til og hadde gjennomslagskraft hos bondebefolkningen. Denne erkjennelsen gjorde at landbruksfløyen fikk større makt og innflytelse i partiet. Denne endringen i partiets politiske plan gjorde seg raskt merkbart, og under en stortingsdebatt om Aurakonsesjonen, en konsesjon for kraftproduksjon som hadde blitt gitt til utenlandske utbyggere, rettet Høyre kritikk mot Venstre og deres liberale konsesjonspolitik.⁸³

⁸⁰Valgresultatene for perioden er hentet fra:

Stein Rokkan. Henry Valen. *Regional contrasts in norwegian politics* (Åbo: Tidnings och tryckeri AS, 1964)

⁸¹ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 146-148.

⁸² Kaartvedt, *Høyres historie*, 339.

⁸³ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 346.

Valget i 1912 er en fortsettelse av det voksende skismaet mellom Høyres urbane og rurale velgergrupper. Som det kommer klart frem, var situasjonen nå kommet til et punkt hvor heller ikke de konservative fellesverdiene var nok til å gi høyre noen nevneverdig oppslutning blant bondebefolkningen. Partiet hadde, siden stiftelsen i 1884, tatt steg mot en industrivennlig og næringsliberal retning. Samtidig inngikk de kompromisser i denne politikken for å beholde oppslutningen blant velgerne i distriktene. Denne interessekonflikten hadde nå nådd et smertepunkt. Bondevelgerne forlot partiet, og man ser ut fra valgstatistikken at Høyre nå var blitt et by-parti.

Etter valgnederlaget i 1912 strittet partiet imot denne utviklingen og tok steg for å vinne tilbake velgerne det hadde mistet i distriktene. Dette skjedde politisk, men også organisasjonsmessig. Et av stedene dette kommer tydeligst frem er i andelen av landsbygdsrepresentanter som ble sendt til landsmøtene før og etter valget i 1915.

Fra partiets opprettelse hadde det vært en stor diskrepans mellom andelen stemmer som kom fra byene, og andelen representanter. I 1894 var 63% av landsmøtedeltagerne fra byene, mens bare 29% av stemmene kom fra samme distrikter.⁸⁴ Denne diskrepansen fortsatte helt frem til 1915. Da hadde trenden snudd, og det ble sendt like mange representanter fra de rurale distriktene, som stemmene tilsa. I årene som fulgte dempet denne trenden seg noe, og overrepresentasjonen fra by-representantene kom tilbake, men ikke i likes stor grad som tidligere. Samtidig som dette faller, som tidligere nevnt, oppslutningen til Høyre i distriktene, noe som fører til at andelen stemmer fra distriktene og byene har jevnet seg ut. Partiet får 48% av stemmene fra byene, og 52% fra distriktene. Samme år får man et landsmøte hvor 60% av representantene var fra distriktene, noe som betyr at det for første gang var mer preget av bygdene enn oppslutningen deres tilsa.

Gjennom denne utviklingen i velgermassene, hvor byene fikk større og større oppslutning, hadde også Høyre tatt steg mot å bli et naturlig politisk samlingspunkt for næringslivsinteresser. Derfor blir motstanden de viste mot venstres konsesjonspolitikken en paradoksalt utvikling. I valgprogrammet for 1915, ble det klart at partiet nå prøvde å reorientere seg i en konservativ retning, med økt fokus på «modernæringen», altså landbruket. Med dette returnerte Høyre til sine verdikonservative røtter. På en annen side kan man spørre seg om en industrivennlig og

⁸⁴ Ulf Torgersen, *Landsmøtet i norsk partistruktur 1884-1940* (Oslo: Universitetsforlaget, 1969), 47.

økonomisk liberal retning falt seg naturlig for et parti som Høyre, med sine røtter i konservativt verdisyn hvor bondekulturen ble idealisert og romantisert.

Partiets valgprogram for 1915, var tydelig preget av krigens utbrudd i Europa. Programmet, som var kort og konsist, hadde fokus på økonomisk sparsommelighet og opprettholdelsen av norsk nøytralitet og forsvarskapasitet. Det ble også tydelig at partiet hadde et økt fokus på landbruket og at agrarene hadde fått gjennomslag i partiet. I landbruksposten, som kom som den første i programmet, ble det klart at partiet støttet et forslag norsk landsmansforbund hadde lagt frem noe tidligere. I dette forslaget gikk de blant annet inn for en proteksjonistisk toll på korn, for å opprettholde jordbruksnæringens verdi. Industriinteressene i partiet var imidlertid fornøyde. De levde godt med den liberale konsesjonspolitikken regjeringen forholdte seg til, og det ble ikke tatt opp noen kamp mot verken konsesjonsloven av 1909 eller reguleringsloven fra 1910.⁸⁵

Etter enda en valgnedtur i 1915, ble resultatet i 1918 en opptur for partiet som økte sin oppslutning og antall mandater på Stortinget. I samme periode ble det opprettet et eget handels- og næringsdepartement som følge av et sterkt og vedvarende press fra næringslivet. Presset kom fra Handelsstandens fellesforening og førte til at departementet for handel, sjøfart, industri og fiskeri ble opprettet 1.oktober 1916. Fire måneder senere fikk regjeringen en beskjed fra statens industrikomite at forsyning og fordeling av råstoff til industrien måtte flyttes til et eget departement, og kunne ikke være underlagt det nyopprettede næringsdepartementet.⁸⁶ Dette var en reaksjon som viste at industrien var langt fra fornøyd med statens industriarbeid og ville ha større innflytelse. Dette markerte bare et av flere framstøt som ble gjort av næringslivet for å åpne kanaler til politisk innflytelse utenfor partisystemet på 10-tallet. Det faktum at næringslivet heller ville jobbe utenfor de etablerte politiske partiene viser at næringslivet, og industrien spesielt, ikke var knyttet helhjertet til noe parti. Næringslivstoppene var fortsatt spredt i både Venstre, Høyre, og Frisinnede Venstre, etter at det ble opprettet.⁸⁷ Dette viser at Høyre ikke var blitt det ubestridte næringspartiet ved utbruddet av Første Verdenskrig.

⁸⁵ Kaartvedt, *Høyres historie I*, 369.

⁸⁶ Tønnesson, *Et departement med «det rette hjerte for næringslivets vel*, 1.

⁸⁷ Tønnesson, *Et departement med «det rette hjerte for næringslivets vel*.

2.4. Bondepartiet og politikk i møte med økonomisk krise

20-tallet preget Norge gjennom en stor økonomisk krise i etterkant av høykonjunkturen som fant sted under krigen. Denne krisen preget hele samfunnet og forplantet seg i store deler av norsk næringsliv. Industrien var preget av produksjonssvikt og en omfattende rasjonalisering.⁸⁸ I jordbruket fikk man en stor gjeldskrise som følge av økt låneaktivitet under krigen, når rentene økte utover tiåret fikk mange bønder problemer med å betale avdragene sine. Samtidig falt prisene i jordbruksmarkedet, og brukene var avhengige av å selge mer for å få hjulene til å gå rundt.⁸⁹ I møte med dette samlet jordbruksinteressene seg, og opprettet i 1920, et nytt parti, Bondepartiet. Med dette nye partiet kom det en ny skillelinje inn i norsk politikk. Rokkan beskriver den slik «En økonomisk konfliktlinje på varemarkedet mellom produsentene og kjøperne av fiske- og landbruksprodukter. Et uttrykk for motsetningene mellom by baserte og hovedsakelig landlige interessedektorer.»⁹⁰ Bondepartiets opprettelse var både en torn i siden og en positiv mulighet for Høyre. I de landlige distriktene ble det en kamp mellom Høyre og Bondepartiet om politikere som tidligere hadde vært sentrale i Høyres lokale partistruktur. I flere av disse tilfellene mistet Høyre disse politikerne til Bondepartiet. Dermed ble Høyres lokale partistruktur i disse distriktene, som ofte allerede var svake, enda mer svekket.⁹¹ Bondepartiets opprettelse som et interesseparti for jordbruksinteresser gjorde også Høyres posisjon i forhold til de rurale velgerne vanskeligere. Høyre, som allerede hadde en dalende oppslutning i rurale distrikter, ville nå få en enda sterkere konkurranse fra et parti som ikke trengte å blidgjøre både de urbane og de rurale velgerne slik Høyre måtte gjøre. På den andre siden, var det faktum at Bondepartiet hadde lagt seg til høyre for Venstre i det politiske landskapet, og tatt vel så mange velgere fra Venstre som fra Høyre. For Høyre, som nå hadde gitt opp drømmen om enslig flertall på Stortinget, var Bondepartiet blitt en naturlig samarbeidskandidat sammen med Frisinnede Venstre. Dette for å oppnå både borgerlig flertall på stortinget, men også for å samle en borgerlig front mot den voksende arbeiderbevegelsen.

⁸⁸ Furre, *Norsk Historie*, 124.

⁸⁹ Furre, *Norsk historie*, 124.

⁹⁰ Rokkan, *Stat, nasjon, klasse*, 138.

⁹¹ Rolf Danielsen, *Høyres Historie II: Borgerlig oppdemningspolitikk 1918-1940* (Oslo: J.W Cappelens forlag A.S, 1984), 61-63.

Høyres næringsmessige og generelle politiske profil på 1920-tallet var preget av den økonomiske krisen som landet var inne i, og dette med god grunn. Statsfinansene var i svært dårlig forfatning, noe som førte til en stor økonomisk krise.

Partiet mente at krisen måtte løses gjennom store kutt i de offentlige utgiftene, og at skatteøkninger ville gjøre vondt verre. Dette ble begrunnet med at ved å holde skattene nede ville man legge til rette for fortsatt aktivitet og vekst i næringslivet, som igjen ville føre til økte investeringer og antall arbeidsplasser.

Høyre hadde regjeringmakt store deler av tiåret og prøvde i disse periodene å gjennomføre kutt i offentlige budsjetter, men resultatene av disse forsøkene var magre. Spareviljen var ikke like til stede hos de andre partiene, og Høyres regjeringer var ikke handlekraftige nok.

Partiet hadde også utfordringer med å gjennomføre andre sider av sin politikk. Dette skyldtes at partiet var avhengig av samarbeid med bondepartiet for å få flertall.⁹² Kameler måtte svelges for å sikre borgerlig flertall, og ikke minst, stagge arbeiderbevegelsen.

Gjennom hele 20-tallet lå det hos de borgerlige partiene en voksende uro over arbeiderbevegelsens fremgang. Dette kulminerte ved valget i 1927. Høyre hadde hatt fremgang i de tre foregående valgene, men gikk nå kraftig tilbake. Sammen med Frisinnede Venstre mistet det til sammen 77 000 stemmer, mens Arbeiderpartiet fosset frem og vant over 60 000 stemmer sammenlignet med valget i 1924. Valget i 1927 ble et vendepunkt for norsk politikk. Det var ikke lenger langs høyre/venstre aksene den politiske kampen ble utkjempet. Det var nå de borgerlige mot arbeiderbevegelsen.⁹³ Valget var som sagt et krisevalg for Høyre på lik linje med valget i 1912. Valgstatistikken viser at Høyre gikk sterkt tilbake i rurale distrikter, og at partiet i stor grad hadde sin velgerbase i byene. Denne utviklingen samsvarer med det rurale stemmetapet man hadde sett fra partiet siden utvidelsen av stemmeretten.

⁹² Danielsen, *Høyres historie II*, 153.

⁹³ Danielsen, *Høyres historie II*, 165.

2.5. Fortsatt økonomisk krise og møte med et nytt og mildere Arbeiderparti

Tiåret begynte med en solid opptur for partiet med et brakvalg i 1930. På slutten av 1920-tallet kom det en høykonjunktur som skapte vekst i økonomien. For høyre, som primært baserte seg på donasjoner fra næringslivet for å drifte sitt valgkampsapparat, var dette en kjærkommen nyhet. Partiet hadde slitt med økonomien i lange perioder, men fikk nå økte midler til å drive valgkamp. Disse midlene ble brukt til å mobilisere til en storstilt valgkamp. I valgkampen tonet partiet ned fokuset på praktisk politikk, og debatten til et spørsmål om sosialismen mot det borgerlige. Valgresultatet ble en stor seier for den borgerlige blokk. Med 103 mandater mot Arbeiderpartiets 47, hadde de et stort flertall, men dette forutsatte samarbeid mellom de borgerlige partiene, noe som var alt annet enn enkelt. Høyre hadde store vanskeligheter med å samarbeide med venstre i årene frem til valget i 1933. Med bondepartiet gikk det noe enklere, men også dette samarbeidet falt sammen. Den store borgerlige valgseieren i 1930 hadde også en effekt på Arbeiderpartiet. I møte med den krasse kritikken partiet fikk fra borgerlig fløy, la partiet vekk det radikale valgprogrammet de hadde hatt i 1930, og satset i 1933 på moderat retning.

30-tallet ble, som tiåret før, preget av en rekke økonomiske kriser. Den første var en krise i landbruket. Utover 1930-tallet sank prisene på landbruksvarer i Norge noe som førte til at lønnsomheten i jordbruket gikk ned. Den andre var en gjeldskrise som kom som et resultat av store investeringer og spekulasjoner i tiden etter første verdenskrig og under krisetida på 20-tallet. Fallet i inntekt på landbruksprodukter forsterket gjeldskrisa. Gjeldskrisa rammet kommunene sterkt. Dette var ikke noe nytt, og allerede i 1923 hadde man fått en lovgivning som tilsa at kommuner som ikke var kapable til å betale sin gjeld kunne bli underlagt administrasjon. Krisen som kom på 1930-tallet forverret situasjonen og førte til at enda flere kommuner ble underlagt administrasjon. Den tredje krisen var en betydelig økning i arbeidsledigheten som blant annet kom som en følge av den verdensomspennende økonomiske depresjonen som preget 1930-tallet.⁹⁴ Høyres prinsipielle løsning på disse problemene var skattelette. Skattelette ville, ifølge Høyre, føre til en økning i kapital, som igjen ville føre til vekst i markedene. I sin praktiske politikk vek de fra denne løsningen og inngikk kompromisser med de andre partiene. I stedet for skattelette ble det statlige støtteordninger, og økte offentlige

⁹⁴ Danielsen, *Høyres historie II*, 241.

utgifter. Dette smertet for Høyre, men det var prisen som måtte betales for videre borgerlig samarbeid.

Valget i 1933 ble igjen en stor nedtur for de borgerlige partiene, og Arbeiderpartiets definitive gjennombrudd. Arbeiderpartiet økte sin oppslutning kraftig på bekostning av borgerlig side. Høyre hadde håpet at det skulle klare å skape en borgerlig front i møte med den voksende arbeiderbevegelsen, men måtte i 1935 gi tapt da Nygaardsvold regjeringen ble innsatt. Arbeiderpartiet skulle møte krisen med en helt annen politikk enn den de borgerlige partiene hadde utført. Arbeiderpartiet mente at den økonomiske krisen som Norge var inne i ikke kunne fikse seg selv, og at staten måtte ha en aktiv rolle både i næringslivet og i den industrielle utbyggingen de ville utføre. Dette var sentralt i Arbeiderpartiets moderniseringsvisjon for landet, som skulle følge partiet inn i etterkrigstiden og som ville være med på å forme norsk industri i mange tiår. Både Høyres og Arbeiderpartiets moderniseringsvisjoner er viktige for å forstå det næringspolitiske klimaet i ettertiden. Det er grunnlaget for mye av den politikken som Arbeiderpartiet utførte og i Høyre ønsket å utføre.

Som nevnt tidligere hadde Høyres verdisyn røtter i det konservative kulturlandskapet som ble formet i tiden før og etter 1814. Dette kulturlandskapet var preget av en idealisering og romantisering av den norske bondekulturen. Bondebefolkningen ble sett på som den beste bæreren av den norske kulturarven. De var også sterke forkjempere for den private eiendomsretten, noe som også var en kjernesak for Høyre. Dette konservative verdisynet fulgte partiet i lang tid, også etter at de begynte å miste oppslutning blant bøndene. Dermed ble det også en av grunnpilarene i Høyres moderniseringsvisjon for hvordan de ville at Norge skulle se ut etter krigen. De ville mekanisere, modernisere og effektivisere bondenæringen. I industrien ville de ha en markedsstyrt desentralisert industri med små enheter ute i distriktene. Veksten i industrien skulle komme naturlig gjennom markedskreftene, ikke gjennom offentlige inngrep. Dette sto i sterk kontrast til arbeiderpartiets moderniseringsvisjon.

Arbeiderpartiets økonomiske moderniseringsvisjon stammet fra deres bakgrunn i arbeiderbevegelsen og som sosialistisk parti. Den baserte seg i stor grad på boken «En norsk treårsplan: veien frem til en sosialistisk planøkonomi i Norge» av Ole Colbjørnsen og Axel Sømme⁹⁵. Ole Colbjørnsen var arkitekten bak store deler av Arbeiderpartiets krisepolitikk, og

⁹⁵ Ole Colbjørnsen, Axel Sømme, *En norsk 3-årsplan: Veien frem til en sosialistisk planøkonomi i Norge* (Oslo: det norske arbeiderpartis forlag, 1933), 59.

det som skulle bli deres etterkrigspolitiske næringslinje⁹⁶. Med en bakgrunn som både rådgiver for sovjetregjeringen og som og direktør for et shippingselskap i London, hadde Colbjørnsen en allsidig erfaring både fra et planøkonomisk perspektiv, og fra næringslivet⁹⁷. Disse erfaringene tok han med seg inn i den økonomiske politikken. Colbjørnsen og Arbeiderpartiet mente at for å fikse økonomien måtte man ha en plan, og en sterkere grad av statlige tiltak og inngripen i økonomien og i næringslivet⁹⁸. Disse planene og tiltakene måtte være kortsiktige, i motsetning til den langsiktige sparepolitikken som de borgerlige partiene hadde brukt på 20-tallet. Med planlegging mente partiet at staten måtte gå inn som organisator i næringslivet og i næringsutviklingen for å løse problemene, fordi næringslivet ikke greide dette selv. Colbjørnsen og Sømme oppsummerte dette slik:

Det beste middel til lindring av krisen er naturligvis å få arbeidslivet i gang. Men når det private initiativ har spilt falitt, må det offentlige sette i gang arbeider.⁹⁹

Arbeiderpartiet ville altså ta Norge i en planøkonomisk retning. Dette skulle skje gjennom et storstilt offentlig initiativ. Partiet mente også at den eneste måten å øke velstanden på i Norge var å øke produksjonen. Gjennom økt produksjon ville man få større inntekt og igjen mer å fordele på borgerne. Dette ville de oppnå gjennom en storstilt industrireising, i offentlig regi, da den private industri ikke hadde de vekstmulighetene som partiet så for seg:

Det private initiativ har på sett og vis uttømt sin kraft på det industrielle felt. Det fører nå en hensynken tilværelse, og er mange steder i ferd med å avgå ved døden. De oppgaver som krever sin løsning er også delvis alt for store for den private foretaksomhet.¹⁰⁰

Industrien måtte være den næringen det skulle satses på, da den både hadde størst rom for økonomisk vekst, og for opprettelse av arbeidsplasser. Denne store utbyggingen av industrien skulle skje gjennom offentlig underskuddsbudsjettering, inspirert av økonomen John Maynard

⁹⁶ Tore Jørgen Hanisch, Even Lange, *Veien til velstand: Industriens utvikling i Norge gjennom 50 år* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 13.

⁹⁷ Hanisch, Lange, *Veien til velstand*, 13.

⁹⁸ Hanisch, Lange, *Veien til velstand*, 13.

⁹⁹ Hanisch, Lange, *Veien til velstand*, 13.

¹⁰⁰ Colbjørnsen, Sømme, *En norsk 3-årsplan*.

Keynes og hans retning innen økonomisk tankegang. Innen industrien ville de ha store sentraliserte enheter som ville gi mange arbeidsplasser og legge til rette for en bærekraftig industriell struktur. Den industrien som skulle satses på var tungindustrien.¹⁰¹ Fra myndighetenes side ville de ha styringsorganer som kunne planlegge og tilrettelegge for industriell utbygging og vekst.

Arbeiderpartiet og Colbjørnsen fikk rett i at det lå stort vekstpotensial i industrien. Fra 1933-1939 økte produksjonen med 50%.¹⁰² Den vokste dog ikke i de sektorene regjeringen hadde trodd og prioritert i sin industripolitikk. Tungindustrien vokste ikke i nærheten av like mye som regjeringen hadde håpet på. I stedet var det lettindustrien og produksjonen av innsats- og forbruksvarer som sto for størstedelen av veksten. Industrien vokste heller ikke i det mønsteret regjeringen hadde håpet på. Det var i de små bedriftene veksten kom. Bedrifter med under 50 ansatte sto i 1930 for 27% av produksjonen. I 1950 hadde denne andelen vokst til 41.9%.¹⁰³ Denne industristrukturen lå nærmere den visjonen Høyre hadde for industrien. Arbeiderpartiets planøkonomi fikk ikke det praktiske gjennomslaget de hadde håpet på i mellomkrigstiden. Dette gjennomslaget kom først i et tiår senere, etter krigens slutt.

Som man ser hadde begge partier fundamentalt forskjellige visjoner for Norge, og begge partiene var inspirert og preget av sin fortid. Forskjellen kommer når man ser på hvilken politikk partiene sto for i praksis. Arbeiderpartiet lå tett opp mot den linjen jeg har skissert, helt fra det ble en maktfaktor på 20-tallet. Deres praktiske politikk og deres ideologiske arv lå parallelt med hverandre, og dro begge samme vei. Gjennom Rokkans teori ser vi at Arbeiderpartiet gjennom deres plassering på Arbeider-arbeidsgiver skillelinjen, og i arbeiderbevegelsen, ikke fikk den samme politiske dragkampen som man fikk i Høyre, mellom det ideologiske konservative og det liberale økonomiske synet.

Partiets liberale økonomiske politikk lå i tidvis konflikt med dets konservative arv. På 20- og 30-tallet, gikk partiet i en mer konservativ retning for å forsøke å nå ut til bondevelgerne. Dette så man spesielt godt i kornsaken. Samtidig fortsatte partiet mye av sin liberale økonomiske linje, slik man ser i behandlingen av trustloven, og i deres sterke ønske om lavere skatter og kutt i offentlige budsjetter. Det var heller ikke enighet innenfor industrien at det var Høyre man

¹⁰¹ Hanisch, Lange, *Veien til velstand*, 21.

¹⁰² Hanisch, Lange, *Veien til velstand*, 21.

¹⁰³ Hanisch, Lange, *Veien til velstand*, 22.

skulle sokne til. Ofte ble det heller jobbet utenfor det politiske systemet. Det er heller ikke gitt at de næringsinteressene by-representantene i Høyre representerte sammenfalte med den raskt voksende industrien. Denne dragkampen mellom det næringsvennlige og det konservative, bidro til å skape både agrarfløyen og industrifløyen i partiet. Dette førte igjen førte til den agrarvennlige næringslinjen partiet sto for i etterkrigsårene, og for det næringsskiftet partiet gjennomførte på 1950-tallet.

Kapittel 3: Kontinuitet og nyskaping. Høyres politikk i gjenreisningsperioden

Perioden 1945 til 1950 blir ofte kalt gjenreisningsperioden i norsk historie. Etter fem år med okkupasjon hadde Norge fått sin etterlengtede frihet tilbake. Regjeringen returnerte sammen med kongefamilien fra sitt eksil i London, og arbeidet med gjenreisingen av Norge kunne begynne. Arbeiderpartiet hadde jobbet målrettet gjennom krigen og hadde en klar visjon for gjenreisingen av landet.¹⁰⁴ I dette arbeidet ble industrialisering sett på av arbeiderpartiregjeringen som en svært viktig komponent. Man skulle skape vekst og full sysselsetting gjennom å satse på eksportindustrien som opplevde en oppsving som følge av etterspørselen etter varer som krigen hadde skapt.¹⁰⁵ Som et ledd i denne utviklingen ble det satt i gang en stor statlig industrialisering med Jernverket på Mo i Rana og aluminiumsverket i Årdal og Sundal som ledende prosjekter.¹⁰⁶ Opprioriteringen av eksportnæringen førte til en nedprioritering av primærnæringene og hjemmeindustrien, som ble tappet for arbeidskraft som et resultat av Arbeiderpartiets næringspolitikk.¹⁰⁷

Høyre på sin side hadde et svakt apparat etter krigen, og deres økonomiske visjon var basert på den økonomiske politikken det utførte i mellomkrigstiden.¹⁰⁸ Det var opptatt av individets frihet og ville satse på industrier som symboliserte denne frihetslinjen. Det ble forkjempere for agrarnæringen, og for de småindustrien i møte med de store industribedriftene Arbeiderpartiet reiste. Det vil være naturlig å tenke at denne satsingen på småindustri også kom som en følge av den utviklingen denne industrigrenen hadde hatt i Norge på 30-tallet, hvor det var de små industrielle enhetene som sto for en stor del av den industrielle veksten.¹⁰⁹ Høyres syn var også preget av at partiet forventet en økonomisk nedgang etter høykonjunkturen som fulgte i kjølvannet av krigens slutt, og da ville det være mye tryggere å satse på hjemmenæringene slik som jordbruket, i motsetning til eksportindustrien. Problemet var at den ventede lavkonjunkturen ikke kom i det omfanget partiet hadde trodd, og dermed ble også

¹⁰⁴ Hjerpekjøn, *Høyre - Fra frihetslinje til moderne folkeparti*, 133.

¹⁰⁵ Hjerpekjøn, *Høyre - Fra frihetslinje til moderne folkeparti*, 133.

¹⁰⁶ Hanisch, Lange, *Veien til velstand*, 42-43.

¹⁰⁷ Hjerpekjøn, *Høyre - Fra frihetslinje til moderne folkeparti*, 134.

¹⁰⁸ Hjerpekjøn, *Høyre - Fra frihetslinje til moderne folkeparti*, 134.

¹⁰⁹ Hanisch, Lange, *Veien til velstand*, 22-23.

Arbeiderpartiets industriplan vellykket. I dette kapittelet vil jeg først redegjøre for den organisasjonsmessige situasjonen i Høyre etter krigen. Deretter vil partiets to næringspolitiske fløyer, agrarfløyen og morgendagens menn bli presentert. Jeg vil så se på hvordan disse fløyene utviklet seg. Etter dette følger det en historisk kontekst for den politiske situasjonen som kom ut av frigjøringen. Jeg vil så se på partiets agrarlinje og forklare hvor denne linjen kom fra, og hva den bestod av. Jeg vil deretter se nærmere på Høyres valgkamp og program i 1945 og 1949. Før jeg til slutt ser på jernverkssaken som preget perioden og hvordan Høyre forholdt seg til denne.

3.1. Makt og organisering i Høyre etter 1945

For oppgavens videre arbeide er det viktig å bemerke hvordan politikken ble utformet i Høyre etter krigen, hvordan maktstrukturen i partiet så ut, og hvordan denne utviklet seg. Høyre hadde, som før krigen, et svakt partiapparat ute i distriktene, og makten var sentrert til de sentrale partiorganene som landsstyre, sentralstyre, og stortingsgruppen. Blant disse tre var det stortingsgruppen som satt med mest makt. Det var stortingsgruppen som i praksis utførte og formet partiets politikk. Noen ganger gikk denne politikken også imot partiets program og landsmøtevedtak. Det var en tradisjon i Høyre at partiapparatet og de sentrale organene ikke skulle være partiets maktsentrum. Dette skulle befinne seg på Stortinget hvor utformingen av politikken i praksis fant sted.¹¹⁰

Det var også overlapp mellom de som representerte partiet på Stortinget, og de som satt i både landsstyret, sentralstyret og i programkomiteene forut for de forskjellige valgene. Denne sentreringen av makt gjorde at de personene som satt i partiets stortingsgruppe fikk stor makt og innflytelse. Når partiet i tillegg var i opposisjon og hadde få representanter på Stortinget, ble makten samlet hos en liten gruppe personer, og man ville dermed også få store utslag når nye personer blir valgt inn.

Videre vil jeg presentere de fraksjonene som fantes i Høyre når det kom til næringsprioritering, og de sentrale aktørene i disse to grupperingene, og utviklingen til disse.

¹¹⁰ Hjerpekjøn, *Høyre - fra frihetslinje til folkeparti*, 133-134.

3.1.1. Agrarfløyen og «Morgendagens menn»

I partiet etter krigen fantes det en gruppe som var svært positive til jordbruket, og som var pådrivere for at dette skulle bli partiets hovedfokus når det kom til næringspolitikk. Disse blir i litteraturen og videre i denne oppgaven omtalt som Høyres agrarfløy. En slik generalisering vil ikke alltid være helt nøyaktig, da det som i alle andre fraksjoner fantes meningsforskjeller og ulikheter innad i grupperingen. Begrepet vil likevel være et nyttig verktøy for å forstå hvilke krefter som påvirket partiet i etterkrigstiden. Den viktigste figuren i denne grupperingen var partiets leder, både organisatorisk og parlamentarisk, C.J Hambro. Hambro er en bauta i norsk politisk historie. I allmennheten er han mest kjent for sitt bidrag i til kongefamiliens flukt 9.april 1940 og i hans arbeid med Elverum fullmakten som ga eksilregjeringen i London et konstitusjonelt grunnlag. I politikken er han kjent som en av de største statsmenn i det 20.århundre. Hambro var en del av Høyre fra en ung alder, og satt som stortingsrepresentant for partiet fra 1919-1957. Han var stortingspresident i perioden 1926-1945, med unntak av 1934, da han var visepresident, og han var formann i partiet fra 1928-1934 og fra 1945-1954. Hambro var en av de aller mest innflytelsesrike politikerne i mellomkrigstiden, og han var Høyres ubestridte leder. Hambro var en mann for de store anledningene, brennende opptatt av utenrikspolitikk og forsvaret av Stortingets makt. Hjemlig politikk var han lite opptatt av, og spesielt økonomisk politikk var langt nede på listen over hans interessefelt, som Sjur Lindebrække skriver sine memoarer:

Under arbeidet med innstillingene fra Høyres fraksjon i finanskomiteen søkte jeg råd hos Hambro med håp om å få kommentarer, korreksjoner og kritikk fra den erfarne politiker. Men kommentarene munnet i praktisk talt alle i en uforbeholden annerkjennelse. Det gikk snart opp for meg at økonomisk politikk lå Hambros interessefelter meget fjernt.¹¹¹

Kåre Willoch gir uttrykk for det samme:

¹¹¹ Lindebrække, *Tro og Tillit*, 201-202.

Det er heller ikke tvil om at han hadde svakere innsikt og engasjement i de økonomisk-politiske spørsmål. Og dette var selvsagt en ulempe i en tid da disse spørsmålene kom til å stå stadig mer sentralt i politikken¹¹²

Han var også en del av den eldre generasjonen i partiet, hvor et idealisert syn på landbruket og bondekulturen var fremtredende:

Hans nesten romantiske holdning til jordbruk som vekstnæring, og hans skepsis overfor industrireisning, virket ikke akkurat fremsynt i etterkrigstidens Norge – og slett ikke på yngre mennesker¹¹³.

Etter krigen ble Hambro gjenvalgt som partiets leder, og med hans posisjon og tidligere tjeneste i partiet var han partiets maktsentrum. Som sitatene viser, var det et skille mellom Hambro og den yngre generasjonen i partiet. Hambros politiske syn var ikke tilpasset den nye politiske virkeligheten. Willoch skriver:

Vi unge hadde en ambivalent holdning til den gamle høvding. For å si det kort: Vi mente at han var en stor statsmann hvis tid var forbi; og at arven skulle løftes av Sjur Lindebrække og John Lyng.¹¹⁴

Og han var heller ikke noen stor tilhenger av de nyvinningene som hadde kommet innen økonomifeltet, som han viste da han i en stortingsdebatt uttalte at han kjente en «sterk uro over den skare av unge cand. oecon'er som slippes løs på et vergeløst samfunn».¹¹⁵

Hambros økonomiske syn var sterk forankret i den politikken partiet hadde ført i mellomkrigstiden, og det ble klart at han ikke hadde fornyet dette synet i etterkrigstiden. Hans romantiske syn på landbruket, og skepsis til industriutbygging var nok en faktor i den agrarlinjen partiet satte ut etter krigen. Samtidig mener jeg det var denne ambivalente holdningen til økonomiske spørsmål som la til rette for partiets næringspolitiske skifte. Det var Hambro som hadde makten, og hans fraværende holdning til den økonomiske politikken la grunnlaget for at Lindebrække og Stranger, relativt uhindret, kunne fornye partiets økonomiske

¹¹² Willoch, *Minner og meninger*, 125-126.

¹¹³ Willoch, *Minner og meninger*, 125-126.

¹¹⁴ Willoch, *Minner og meninger*, 125-126.

¹¹⁵ Stortingstidene, 1947, 392.

politikk i en retning som lå langt nærmere Arbeiderpartiet enn det Hambro nok hadde sett for seg.

Agrarfløyen inneholdt andre prominente høyrepolitikere som Alv Kjøs¹¹⁶ og Christian L Holm.¹¹⁷ som begge var lederskikkelser innad i fløyen. De hadde hatt lang fartstid i partiet, og hadde stor innflytelse på politikken som ble utformet, og begge satt i partiets stortingsgruppe hele 50-tallet. Kjøs tok også over som formann etter Hambro i 1954. Blant andre medlemmer av agrarfløyen finner vi Mons Løvset og Olaf Knudson. Det er også viktig å merke seg at agrarfløyen også hadde sterk støtte fra landbruksdistriktene, altså Oppland, Sør-Trøndelag, og Hedmark.

Den andre næringspolitiske fløyen i partiet, var de som ikke delte agrarfløyens forkjærlighet for landbruket. Denne gruppen kaller Hjerpekjøn *Morgendagens Menn*¹¹⁸. Han definerer denne gruppen som de mest fremtredende nye høyrepolitikere som ble valgt inn på Stortinget etter krigen. Disse bestod av Stranger, Lindebrække, Lyng og Ingvaldsen.¹¹⁹ Disse politikerne var mer inspirert av nye strømninger innen økonomi og næringspolitikk enn agrarfløyen var, og dermed ble det et motsetningsforhold. I denne gruppen må også Erling Petersen nevnes. Selv om han først kom inn på Stortinget i 1953, var han allerede kjent i partiet for sine økonomiske synspunkter.¹²⁰ Den første gruppen av nye yngre *morgendagens menn* ble valgt inn som representanter for partiet i 1953. Disse fikk dog ikke noen stor innflytelse da både Stranger, Lindebrække og Lyng enten hadde trukket seg, eller tapt sitt mandat. Samtidig hadde agrarlinjen mistet oppslutning, og næringspolitikken var i ferd med å snu. Dermed fikk ikke frafallet av Stranger, Lyng og Lindebrække så store konsekvenser.

Det virkelige skillet kom i 1957, da både Smitt Ingebretsen og Hambro forlot Stortinget, samtidig som det kom flere sterke personligheter inn i gruppa. De viktigste av disse var Sven Stray, og Kåre Willoch. Begge brakte med seg en økonomisk og næringspolitisk visjon, som skilte seg sterkt ut fra agrarfløyens syn. Lyng kom tilbake på Stortinget, og brakte med seg

¹¹⁶ Krigshelt og gårdbruker fra Løten i Hedmark. Stortingsrepresentant for Høyre i perioden 1937-1965. Formann i partiet fra 1954 til 1962. Parlamentarisk leder fra 1956 til 1958.

¹¹⁷ Stortingsrepresentant for partiet fra 1950 til 1965.

¹¹⁸ Hjerpekjøn, *Høyre – fra frihetslinje til folkeparti*.

¹¹⁹ Hjerpekjøn, *Høyre – fra frihetslinje til folkeparti*.

¹²⁰ Hjerpekjøn, *Høyre – fra frihetslinje til folkeparti*, 241.

innflytelse og støtte til de nye representantene. Snittalderen i stortingsgruppa gikk betydelig ned etter valget i 1957. Høyre fikk faktisk den yngste gruppen av alle partiene på stortinget.¹²¹ Før vi ser på partiets agrarfokus er det nødvendig å se nærmere på nevnte Sjur Lindebrække.

Sjur Lindebrække var ikke medlem av partiet da han ble nominert som listetopp i Bergen i 1945, og til å begynne med var han heller ikke videre interessert¹²². Han ble faktisk «tvunget» inn i embetet av grunnloven, og dens paragraf 62 som tilsier at man måtte godta et stortingsembete hvis man ikke var statsansatt.¹²³ Dermed ble mannen som ikke ville stille til liste, valgt inn som Høyres representant nummer en fra Bergen. Dette skulle vise seg å være et meget vellykket valg av begge parter. Lindebrække bemerket seg raskt i Stortinget som Høyres medlem av finanskomiteen sammen med Rolf Stranger. Sammen utarbeidet de en finanspolitisk linje som var moderne og ikke minst, spilte inn på Arbeiderpartiets territorium. Lindebrække var blant annet for full sysselsetting som mål i det økonomiske arbeidet, og staten måtte sammen med det private legge til rette for dette, om så med underskuddsbudsjettering. Med dette økonomiske synet, nærmet Høyre seg Arbeiderpartiets politiske linje, og dette var Lindebrække helt innforstått med. Han ville at Høyre skulle bli et nasjonalt folkeparti, med brede forlik og samarbeid som sitt mål, ikke et opposisjonsparti som eneste oppgave var å hardnakket motsi regjeringen.¹²⁴ Lindebrække var også moderne i måten han brukte ekspertise og økonomiske fagfolk i sitt arbeid. Hans manglende partitilhørighet gjorde også at han ikke følte seg bundet til partiets fortid.¹²⁵ Dermed ble han en vital del av moderniseringsprosessen som fant sted i Høyre på 50-tallet. Et godt eksempel på dette er Høyres syn på underskuddsbudsjettering. I 1945 var partiets økonomiske politikk i hovedsak basert på den linjen de hadde på 30-tallet, hvor balanserte budsjetter og sparing var det store målet. To år senere i 1947, uttalte Høyres fraksjon i finanskomiteen dette:

¹²¹ Hjerpekjøn, *Høyre - fra frihetslinje til folkeparti*, 294.

¹²² Lindebrække, *Tro og tillit*.

¹²³ Lindebrække, *Tro og tillit*.

¹²⁴ Lindebrække, *Tro og tillit*, 72-77.

¹²⁵ Sejersted, *Høyres historie III*, 328-329.

Et balansert budsjett er intet mål i seg selv. Det er heller ikke et overskuddsbudsjett. Budsjettpolitikken må helt ut avpasses etter den foreliggende økonomiske konjunkturutvikling.¹²⁶

På bare to år har altså partiet endret sitt økonomiske syn og gått i retning av Keynes.

Når Lindebrække og Stranger ikke stilte til gjenvalg i 1953, ble deres økonomiske linje videreført av Erling Pettersen, og samtidig hadde Hambros vilje og innflytelse over partiet minsket. Da han gikk av som formann for partiet i 1954 ble han etterfulgt av Alv Kjøs, som kan sees på som agrarfløyens leder. Dermed skulle man kanskje tro at agrarlinjen ville ta seg opp igjen etter en svak periode i årene før, men det skjedde ikke. Alv Kjøs var ikke den sterke lederen Hambro hadde vært. Han var godt likt i partiet, og hadde ingen uoverensstemmelser med de andre representantene, men han hadde rett og slett ikke autoritet nok til å bremse inntoget av nye moderne politiske tanker og bevegelser som kom inn i partiet med etterkrigsgenerasjonen. Samtidig hadde Holm, hans nærmeste støttespiller i agrarfløyen, langt på vei endret sitt syn på landbruket.¹²⁷ Som Sejersted skriver i sitt bind av Høyres historie: Alv Kjøs spilte en mer sentral rolle for partiet før han ble formann enn etter.¹²⁸ Kjøs kom med forsøk på kontinuitet i agrarpolitikken, blant annet satset partiet fortsatt på bygdevelgerne under hans formannskap, og han prøvde å fortsette partiets landbrukspolitiske engasjement. Problemet var bare at partiets tradisjonelle landbrukspolitiske linje allerede var brutt da Kjøs ble formann. Jeg vil nå presentere denne agrarlinjen for å gi et klarere uttrykk av dens opphav og hva den bestod av.

3.2. Høyres agrarfokus

Høyre gikk fra å være et landbruksparti, når det gjelder næringspolitikk, til å bli et industriparti på linje med arbeiderpartiet på litt over et tiår. For å forklare denne endringen må man se på den opprinnelige politikken og hvorfor denne ble valgt til å begynne med.

Partiet hadde som tidligere nevnt en sterk agrarfløy som førte til et sterkt jordbruksfokus. I partiets program fra 1945 ble selveiende bønder trukket frem som et ideal.¹²⁹ Agrarfokuset var

¹²⁶ Innstilling. Storting nr. 193 (1947) *Innstilling fra den forsterkede finans- og tollkomité om nasjonalbudsjettet 1947*, 426.

¹²⁷ Viser til dette i behandlingen av jordloven i kapittel 5.

¹²⁸ Sejersted, *Høyres historie III*, 330.

¹²⁹ Sejersted, *Høyres historie III*, 74-75.

forankret i partiets ideologiske verdisyn, bakgrunn og historie. Helt fra partiet ble stiftet i 1884 hadde de vært forkjempere for det som blir sett på som klassiske konservative ideer som privat næringsliv og den private eiendomsrett. I så måte var bøndene en av eiendomsrettens sterkeste forsvarere gjennom bestemmelsene for odels og åstedsrett. Dermed ble bondebefolkningen sett på som en konservativ kraft både politisk, og kulturelt. For agrarfløyen i Høyre representerte bondebefolkningen det samme konservative verdigrunnlaget de selv hadde, og dette preget partiets retorikk.

Høyre ville beholde den eksisterende næringsstrukturen og gå i retning av desentralisering og selveierskap i næringslivet.¹³⁰ Dette kunne ikke gjøres gjennom storstilt offentlig industrialisering, og dermed ble landbruket, som allerede hadde en fordelaktig bruksstruktur i Høyres øyne med tanke på den høyre raten av selveierskap, den foretrukne næringen. I Fellesprogrammet ble det lagt frem at landbruk skulle ha en jevnbyrdig stilling med de andre næringene.¹³¹ Det samme la Høyre stor vekt på i sitt stortingsprogram for 1945.¹³² De gikk inn for likestilling i lønningene mellom jordbruk og industri. Dette ville de oppnå gjennom å fastsette prisene på jordbruksprodukter.¹³³ Etter min mening var det flere grunner til agrarfokuset partiet søkte til etter krigen. Sammen med forankringen i partiets historie, mener jeg at agrarfokuset var begrunnet av pragmatiske og politiske årsaker.

For det første kan det sees på som et bevisst pragmatisk politisk valg fra Høyres side for å skille sin politikk fra den industrilinja arbeiderpartiet hadde lagt seg på, og for å nå ut til velgerne i distriktene. For partiet ble det enklere å satse på landbruket, enn å utarbeide sin egen næringspolitikk i samme gate som Arbeiderpartiet hadde gjort. Høyre var verken organisasjonsmessig eller politisk forberedt på å ta opp kampen mot Arbeiderpartiet på deres egen industrilinjé.¹³⁴ Dermed ble jordbruket, som hadde blitt nedprioritert av Arbeiderpartiet et naturlig næringspolitisk valg. Som Harald Espeli skriver i sin masteroppgave om Høyres landbrukspolitikk i etterkrigstiden:

¹³⁰ Hjerpekjøn, *Høyre - fra frihetslinje til folkeparti*, 133-134.

¹³¹ John Aanerud, *Fellesprogrammet*, (mastergradsavhandling I statsvitenskap, Universitetet I Oslo, 1963), 91.

¹³² Høyres program ved stortingsvalget 1945, punkt 11. Jordbruk.

¹³³ Høyres program ved stortingsvalget 1945, punkt 11. Jordbruk.

¹³⁴ Hjerpekjøn, *Høyre - fra frihetslinje til folkeparti*, 133-134.

Høyres sterke prioritering av jordbruket fra slutten av 40-tallet var like mye en reaksjon på regjeringens bevisste nedprioritering av jordbruket som et bevisst og strategisk svar fra et samlet Høyre.¹³⁵

Det var også en frykt for at den økningen i industriarbeidere Arbeiderpartiets industripolitikk ville føre til, på bekostning av jordbruket, ville øke deres velgermasse. Høyre så på bondebefolkningen som forkjempere for det samme konservative verdigrunnlaget som de selv hadde, og en nedgang i denne befolkningen ville da gjøre Arbeiderpartiets maktgrunnlag enda sterkere. C.J Hambro uttalte denne frykten slik i stortingsdebatt i 1951:

Er det noe som har måtte fylle oss med engstelse i disse siste tider, da er det den sterke tilbakegang i jordbruksbefolkningen og den voldsomme økning i industribefolkningen. Det er utmerket for dem som, uten å tale det åpent, ser det som et mål i seg selv å få alltid større masser av landets borgere drevet inn i landsorganisasjonen, som sammen med regjeringen kan ensrette folket mer eller mindre, men for dem som ønsker en harmonisk utvikling av næringene og av landet er dette overordentlig bedrøvelig.¹³⁶

Dette skarpe synet var nok ikke like fremtredende for hele partiet, og Hambro var kjent for sine spisse bemerkninger. Det fantes også fløyer i partiet, spesielt representert av nyere innflytelse som Sjur Lindebrække. Disse var langt mer vennlig innstilt til industrivekst. Deres problem var heller den statlige finansieringen av disse prosjektene regjeringen ville gjennomføre.

Høyre begrunnet også agrarfokuset med økonomiske og samfunnsmessige begrunnelser. Partiet ville blant annet intensivere jordbruksproduksjonen for å øke graden av selvforsyning av mat. Dette ble begrunnet med den matmangel man hadde sett under krigen, noe som partiet ville unngå i fremtiden. Det var voksende spenninger mellom stormaktene, og i tilfelle av en ny krig ville Høyre at landet skulle være mest mulig selvforsynt.¹³⁷ Dette er også historisk forankret i partiets politikk helt tilbake til kornsaken i 1914, hvor Høyre videre fremover forsvarte norsk kornproduksjon både gjennom vernetoll og subsidier.¹³⁸ Den økte etterspørselen etter jordbruksvarer og tilsvarende prisvekst, ble av agrarfløyen sett på som et langvarig fenomen.

¹³⁵ Harald Espeli, *Høyre og landbrukspolitikken*, (hovedoppgave I Historie, Universitetet I Oslo,1983), 33.

¹³⁶ Stortingstidene, 1951, 2248.

¹³⁷ Espeli, *Høyre og landbrukspolitikken*, 32-33.

¹³⁸ se kapittel 2 for nærmere informasjon.

Dette motsatte seg regjeringens syn på at disse prisene ville falle igjen etter kort tid. Derfor mente agrarfløyen at økt jordbruksproduksjon ville nyte godt av å produsere forsyninger til lavere priser nasjonalt, enn å kjøpe de samme varene på verdensmarkedene.¹³⁹ De var også redd for et brått og langvarig konjunkturfalld etter krigens slutt, slik som hadde skjedd etter første verdenskrig. Da var det etter deres mening bedre å satse på landbruk, i stedet for å legge for mye av den økonomiske aktiviteten over på industri. Spesielt den industrien som var avhengig av importerte råvarer som aluminiumsproduksjonen. De var i det hele skeptiske til at staten skulle investere store summer i dyre industriprosjekter i en tid rammet av økonomisk usikkerhet. Her kan man igjen dra paralleller tilbake til første etterkrigstid da staten ble rammet av en dyp gjeldskrise som følge av overinvesteringer.

3.2.1. Høyre og landbruket

I 1949 ga Høyre ut en brosjyre kalt "Høyre og Landbruket" i forbindelse med det kommende Stortingsvalget. Denne brosjyren ble utarbeidet av Alv Kjøs og Christian Langberg Holm, to av agrarfløyens mest innflytelsesrike menn. Brosjyren skulle sendes ut i distriktene som valgkampmateriale. På denne tiden var partiets finanser fortsatt i dårlig forfatning. Det må derfor ses på som et betydelig initiativ at det ble brukt tid og begrensede midler på utviklingen og distribusjonen av denne brosjyren.

Brosjyren, som ble utgitt av Høyres landsstyre i 1949, var bygd opp av tre distinkte deler. Disse delene bygger alle opp under og forklarer de forutnevnte begrunnelsene for Høyres landbruksfokus. Den første delen forteller om høyres landbrukspolitiske historie fra 1914 og frem til deres tid. Startpunktet er ikke tilfeldig. Jordbrukspolitikk var i stor grad fraværende fra partiets politikk før 1914. Videre ble Høyres landbrukspolitiske saker trukket frem, samtidig som opposisjonens politikk ble kritisert.¹⁴⁰ Dette er et bilde på at Høyre ikke bare ble påvirket av sin fortid passivt, men at den også ble aktivt brukt i deres egen retorikk.

Neste del av brosjyren er kalt «Jordbrukets plass blant næringene» og er et godt eksempel på hvordan partiet argumenterte for sin næringspolitikk med et romantisert syn på bondenæringen.

¹³⁹ Espeli, *Høyre og landbrukspolitikken*, 33.

¹⁴⁰ VLFK/Pa-0006/D/Da/L0001/0001 Fylkesarkivet i Vestlandet, Brosjyre, Høyre og landbruket, 5-8.

I segmentet går partiet imot regjeringens industrifokus med en kombinasjon av to typer argumenter. Den første er rasjonelle økonomiske argumenter som selvforsyning og gode priser for landbruksprodukter. Den andre argument-formen er langt mindre rasjonell og baserer seg på agrarfløyens idealistiske og romantiske syn på bondenæringen. Her blir det ramset opp en rekke idealistiske og kulturelle begrunnelser for at jordbruket skal sidestilles de andre næringene. I brosjyren står det, «c) bondeyrket et sunt og godt»¹⁴¹ «d) befolkningsveksten holder seg best på landsbygden»¹⁴² og mest slående:

Vår gamle bondekultur rummer store åndsverdier. Vårt folk som helhet vilde bli fattigere om denne kulturarv skulle forminskes ved sterk tilbakegang i jordbruket.¹⁴³

Det ble også trukket frem at bøndene hadde «sterke røtter til fedrenes jord», og at fødetallene var høyest i bygde-Norge.¹⁴⁴ Årsaken til dette idealiserte synet på landbruket finner man i partiets lange fortid som den ledende konservative kraften i norsk politikk. I møte med økende norsk frigjøringsstrang og identitetsbehov etter 1814, ble bøndene idealisert som prakteksempelet på norsk kultur, historie og samfunn. I takt med moderniseringen og økt selvstendighetstrang på slutten av 1800-tallet, ble denne bonde-idealiseringsen en konservativ kulturkraft. Dette kulturtrekket fulgte Høyre helt frem til etterkrigstiden, og gjorde seg synlig i partiets næringspolitiske retorikk. Bruken av en slik retorikk viser at agrarfløyen, men også partiets formann og ruvende leder, C.J Hambro, hadde et romantisk syn på bondenæringen. Dette synet kombinerte reelle sosiale faktorer som fødetall med en idealisering av bondebefolkningen.

Dette synet var oftest fremtredende i partiets eldre garde. Flere av partiets mest innflytelsesrike personer, slik som Hambro og Kjøs, hadde vært aktive i partiet i flere tiår, for Hambros del helt tilbake til første etterkrigstid. De hadde selv vært med på å utforme den bondepolitikken partiet nå la frem. Deres syn på bondenæringen var preget av partiets fortid.

¹⁴¹ VLFK/Pa-0006/D/Da/L0001/0001 Fylkesarkivet i Vestlandet, Norges handelsstands forbund, Brosjyre, Høire og landbruket, 11.

¹⁴² VLFK/Pa-0006/D/Da/L0001/0001 Fylkesarkivet i Vestlandet, Norges handelsstands forbund, Brosjyre, Høire og landbruket, 11.

¹⁴³ VLFK/Pa-0006/D/Da/L0001/0001 Fylkesarkivet i Vestlandet, Norges handelsstands forbund, Brosjyre, Høire og landbruket, 11.

¹⁴⁴ VLFK/Pa-0006/D/Da/L0001/0001 Fylkesarkivet i Vestlandet, Norges handelsstands forbund Brosjyre, Høire og landbruket, 11.

Man kan også dra paralleller mellom Høyres politikk under valgene i 45 og 49, og til tidligere “krisevalg” i Høyres historie. Man ser klare likhetstrekk i hvilke grep partiene tok i etterkant av disse valgene. I 1912 sto Høyre ovenfor et historisk dårlig valgresultat. Strategien partiet valgte for å komme på rett kurs var å fokusere på landbruket. Denne politikken fortsatte i mellomkrigstiden med bureising og nydyrking. Agrarfokuset i ettertiden må sees i lys av denne delen av partiets historie.

I brosjyrens tredje del «Tiltak til landbrukets fremme» presenteres det en rekke tiltak Høyre ville innføre for å styrke jordbruksnæringen. Et svært interessant trekk ved denne delen av brosjyren er hvordan den ikke bare viser Høyres visjon for landbruket, men også for industrien. Den viser hvordan Høyres agrarfløy hadde en moderniseringsvisjon som var fundamentalt forskjellig fra den Arbeiderpartiet hadde utarbeidet på 1930-tallet og som jeg har beskrevet i kapittel 2. I delen av brosjyren kalt «Tiltaket til landbrukets fremme» blir det fremsatt hvilke virkemidler partiet vil bruke for å styrke og utvikle norsk jordbruk. De fire mest interessante tiltakene for denne oppgavens del er rasjonalisering, mekanisering, elektrisitetsforsyning og industri på landsbygda.¹⁴⁵ I Høyres landbruksvisjon vil de gjennomføre en rasjonalisering av landbruket, hvor ulønnsomme bruk ble lagt ned, men dette måtte være siste utvei, eller skje gjennom markedenes egne mekanismer. Helst skulle brukene bli gjort lønnsomme gjennom større fokus på bruk av landbruksmaskiner og andre moderne verktøy som ville gjøre landbruket mer effektivt. Hånd i hånd med disse moderniserte brukene ville de ha små desentraliserte enheter av industri rundt om i distriktene. Alt dette skulle drives av en storstilt utbygging av landets kraftressurser, som partiet mente distriktene hadde fått for lite av:

Ved fastsettelse av konsesjonsbetingelsene ved utbyggingen av våre kraftkilder har det ikke vært tatt tilstrekkelig hensyn til de bygder som er blitt berøvet herligheten ... De skadelidende distrikter har berettiget krav på å få tilgodesett sitt behov.¹⁴⁶

Dette viser hvordan sentrale deler av Høyre hadde et helt annet syn på hvordan norsk næringsliv, og spesielt hvordan industrien skulle formes. De hadde en konservativ moderniseringsvisjon hvor storindustri ikke ble vektlagt.

¹⁴⁵ VLFK/Pa-0006/D/Da/L0001/0001 Fylkesarkivet i Vestlandet, Norges handelsstands forbund, Brosjyre, Høire og landbruket, 15.

¹⁴⁶ VLFK/Pa-0006/D/Da/L0001/0001 Fylkesarkivet i Vestlandet, Norges handelsstands forbund, Brosjyre, Høire og landbruket, 27.

Brosjyren, og den sterke agrarlinjen den stilte fikk mye motbør fra næringslivskretser for deler av sitt innhold. Blant annet inneholdt brosjyren under kap 13. «landbrukets økonomiske organisasjoner» en fullkommen støtte til bøndenes samvirketiltak:

Nå har bøndene lært å organisere seg, og de har fått den nødvendige støtte gjennom omsetningsloven ... Vi finner denne utviklingen meget heldig og vil sterkt slutte opp om disse bøndernes samvirketiltak.¹⁴⁷

«Bøndenes samvirketiltak» var samvirkeorganisasjoner hvor bøndene kunne organisere seg i grupper for omsetning av jordbruksprodukter, og dermed utfordre grossistene og forhandlernes virksomhet. Slik det ble lagt frem i «Høyre og jordbruket», kunne det virke som at Høyre ville at all handel av jordbruksprodukter skulle gå gjennom slike samvirkeorganisasjoner. Dette ville være fordelaktig for bøndene, men katastrofalt for deler av den norske handelsstanden, en viktig aktør i det norske private næringslivet. Derfor er det ikke overraskende at både denne brosjyren, og Høyres agrarlinje, ble møtt av sterk motstand fra nettopp denne siden av næringslivet.

Innholdet i brosjyren møtte stor motstand fra Norges handelsstandsforbund, en organisasjon for aktører innen privat handelsvirksomhet. Flere av organisasjonens bransjeforeninger skrev sine protester til Høyres hovedstyre.¹⁴⁸ De gikk sammen og gav sin støtte til en lengre uttalelse skrevet av forbundets direktør Paul Frank. I denne korrespondansen fra organisasjonen til høyres sentralstyre ble det blant annet skrevet:

Kapitel 13 i brosjyren i dens nåværende form vil av partiets motstandere med stor fordel kunne brukes til å blottstille det grove stemmefiske som partiet her er ute etter og som endog har brakt partiet til i utformingen av kap. 13 totalt å svikte sin generelle og prinsipielle linje med hensyn til privat næringsdrift. Personlig anser jeg det meget lite sannsynlig at bøndene på dette alt for

¹⁴⁷VLFK/Pa-0006/D/Da/L0001/0001 Fylkesarkivet i Vestlandet, Norges handelsstands forbund, Brosjyre, Høire og landbruket, 28.

¹⁴⁸ Det ble skrevet til Høyres hovedstyre av flere enkeltstående grossister og bransjeforeninger. Blant bransjeforeningene finner man Norske hud og skinngrossisters landsforening, og Landbrukskommisjonærenes forening for å nevne noen. VLFK/Pa-0006/D/Da/L0001/0001 Fylkesarkivet i Vestlandet, Norges handelsstandsforbund, Sak og korrespondansearkiv

opplagte agn, mens et stort antall næringsdrivende, som ellers sogner til Høyre, vil føle seg dypt skuffet over å se seg sviktet på denne måten.¹⁴⁹

I en annen korrespondanse på samme tema mellom tidligere stortingsrepresentant for Høyre Knud Christian Knudsen, og Høyreleder Hambro, svarte partilederen slik på kritikken:

Vi har imidlertid for å vise vår imøtekommenhet likeoverfor en aksjon som har vært reist av organisasjoner, som aldri har gjort noe positivt for å støtte Høire, ... har vi holdt brosjyren tilbake, så vi ved utsendelsen kan supplere den med avtrykk av Høires programpost på det området det gjelder.¹⁵⁰

Hambro var tro til sitt ord, og i partiets stortingsprogram samme år hadde partiet moderert seg: «Høire vil støtte jordbrukets omsetningsorganisasjoner uten at dette fører til monopoldannelse».¹⁵¹ Svaret fra Hambro ble ikke godt tatt imot av handelsstanden, og gjorde nok lite for å dempe de spenningene som fantes mellom fløyene innad i partiet.

Disse korrespondansene belyser flere viktige elementer. For det første viser de at Høyre ble i sin samtid sett på som partiet for privat næringsdrift også av næringslivet selv. Dette stemmer overens med partiets utvikling som er skissert i kapittel to. Selv om partiet i de foregående tiår hadde prøvd å tilnærme seg bondebefolkningen, var det fortsatt funksjonærklassen, og de næringsdrivende som var deres kjernevelgere. For det andre viser det eksplisitt den sterke motstanden partiet møtte fra næringslivet over denne aggressive agrarlinjen. Dette er igjen en videreføring av det vanskelige forholdet partiet hadde hatt til private næringslivsinteresser helt fra partiets opprinnelse. Partiet hadde hatt et motstridende og til tider svært konfliktfylt forhold til næringslivet. Mye av grunnen til dette kan man finne i partiets historie. Denne konflikten, ville blusse opp med ny styrke i avsløringen rundt partiets forhold til Libertas som kom frem i 1948, og som ble en torn i siden for partiet utover 1950-tallet.

Motstanden fra næringslivet viser også at partiet spilte et svært risikabelt spill med sin politiske strategi. Ved å gå bort fra sine urbane kjernevelgere og heller satse på bondebefolkningen kunne

¹⁴⁹ VLFK/Pa-0006/D/Da/L0001/0001 Fylkesarkivet i Vestlandet, Norges handelsstandsforbund, Sak og korrespondansearkiv, Korrespondanse mellom Paul Frank, administrerende direktør i Norges handelsstands forbund og Rolf Stranger.

¹⁵⁰ VLFK/Pa-0006/D/Da/L0001/0001 Fylkesarkivet i Vestlandet, Norges handelsstandsforbund, Sak og korrespondansearkiv, Korrespondanse mellom K. Chr. Knudsen og C.J Hambro Oslo, den 6.mai 1949.

¹⁵¹ Høyres program ved stortingsvalget 1949, punkt 12. Jordbruk.

partiet i teorien gjøre inntog i en demografi de fra før gjorde det dårlig i. Samtidig forarget partiet deler av sine kjernevelgere og kunne dermed miste velgere på denne måten.

Agrarfokuset ble utfordret av nye tilskudd til partiet som Lindebrække, Willoch, Stranger og Petersen, for å nevne noen. De delte ikke den gamle gardes romantiske syn på bondenæringen og dens kultur, og var ikke enige i den politiske kursen Høyre hadde staket ut. Kåre Willoch beskrev det slik i sine memoarer:

Jeg syntes at flere I Høyre, blant dem Hambro, hang for lenge fast ved bureisingstankene og annet arvegods fra tyve og trettiårene I disse spørsmål. Stranger, Lindebrække, Ingvaldsen og Erling Petersen og partiets yngre økonomer hadde derimot et syn mer på linje med det som jeg har nevnt her. Vårt syn lå nærmere arbeiderpartiets ønsker om industrialisering av Norge, selv om vi var uenige I metodene og den sterke offentlige satsing på kraftkrevende bransjer.¹⁵²

Det hele kulminerte i 1952, rundt den opprivende striden om oppløsningen av bondeparagrafen som på mange måter kan sees på som et oppgjør mellom den gamle garde og de nye stemmene innad i partiet. Dette merker også det definitive omslaget i Høyres næringspolitikk. Bondenæringen var nå blitt en binæring for distriktene. Dette kommer jeg tilbake til i neste kapittel

3.3. Fellesprogrammet

Sommeren 1945 ble det begynt et arbeid med å utvikle et politisk program som gikk på tvers av de politiske partiene. Resultatet av dette ble Fellesprogrammet. Et tverrpolitisk program som skulle fortsette det politiske samarbeidet mellom partiene som hadde funnet sted under krigen. Grunntanken var at partiene måtte gå sammen for å overkomme den store oppgaven gjenreisningen av Norge kom til å bli. Programmet ble utarbeidet med representanter fra alle de største norske partiene.

I stortingsvalget som ble avholdt 8.oktober samme år, fikk Arbeiderpartiet 41% av stemmene, og ble med det Norges største parti. De fikk også rent flertall på Stortinget med 76 av 150

¹⁵² Willoch, *Minner og meninger*, 81.

mandater. Med dette flertallet fikk de fritt spillerom til å forme norsk politikk etter eget ønske, uten å bekymre seg over opposisjonen. Perioden var dog preget av et sterkt nasjonalt samhold og en gryende optimisme etter krigens slutt. Dette gjorde at selv i saker hvor opposisjonspartiene var uenige med regjeringen, ble forskjellene tonet ned, til fordel for samarbeid og samhold.

Høyre hadde som de andre partiene som sluttet borgerfred i 1940,¹⁵³ bundet seg til Fellesprogrammet og dets innhold. Dette skjedde ikke uten kontroverser, og Fellesprogrammet skapte strid innad i partiet. Fellesprogrammet ble skapt våren 1944 av en komité nedsatt av hjemmefrontens ledelse. Komiteen bestod av representanter fra de partiene som i 1940 gikk sammen og la ned partipolitikken for å skape en samlet politisk front som kunne jobbe effektivt sammen fra London, uten å få de partikonfliktene som kunne prege politikken i normale tider. Disse partiene var Arbeiderpartiet, Bondepartiet, Venstre, og Høyre. Senere sluttet også Kommunistpartiet og Kristelig Folkeparti seg til programmet. Høyres representant i denne komiteen var Herman Smitt Ingebretsen.

Smitt Ingebretsen var Høyres generalsekretær da tyske okkupasjonsmakter oppløste partiet i 1940. Smitt Ingebretsen hadde lang fartstid i partiet, og var en sentral og innflytelsesrik skikkelse. Ingebretsen var også en av de mindre konservative politikerne i datidens Høyre. Dette ble vektlagt av komiteens initiativtakere som en av grunnene til at nettopp Ingebretsen ble valgt som høyres representant. De omtalte ham som “En romslig, lite konservativ mann med sterk forståelse av sosiale problemer”.¹⁵⁴¹⁵⁵ På samme måte gikk de inn for å gjøre Ingebretsen til formann for komiteen. På denne måten håpet de at Ingebretsen ville føle større ansvar for Fellesprogrammet og at han dermed ville bli lettere å forhandle med i de vanskeligste sakene.¹⁵⁶

Det meste av innholdet i programmet var uproblematisk for Høyre, men det gjaldt ikke når det kom til den økonomiske politikken. Økonomisk samarbeidsråd, produksjonsutvalg og

¹⁵³ Sejersted, *Høyres historie III*, 19.

Med borgerfred menes det de partiene som i 1940 gikk sammen og la ned partipolitikken for å skape en samlet politisk front som kunne jobbe effektivt sammen fra London, uten å få de partikonfliktene som kunne prege politikken i normale tider. Disse partiene var Arbeiderpartiet, Bondepartiet, Venstre, og Høyre. Senere sluttet også Kommunistpartiet og Kristelig folkeparti seg til programmet.

¹⁵⁴ Aanerud, *Fellesprogrammet*, 6

¹⁵⁵ Stranger, *I all fortrolighet*, 186

¹⁵⁶ Aanerud, *Fellesprogrammet*, 6.

bransjeråd var alle elementer som hadde fått plass i Fellesprogrammet. For deler av partiet var dette svært forargende og nærmere mytteri. Fellesprogrammet la også en plan for industrialiseringen og gjenreisningen som ville følge. Dette var også punkter som Høyre under tvil sluttet seg til, da det var innlysende at dette ville skje i stor grad under statlig kontroll. Det fantes ikke nok privat kapital i Norge til å gjennomføre en slik industrialisering, noe som betydde at staten ville måtte gå inn med store midler og igjen komme på eiersiden i bedriftene. Dette var en politikk Høyre ikke var fornøyd med.

At dette hadde skjedd under Smitt Ingebretsens ledelse virket ikke særlig beroligende. Likevel bandt Høyre seg under tvil til programmet, men som vi skal se i deres partiprogram var ikke denne bindingen på noen måte skuddsikker. Fellesprogrammet og dets innhold er en av grunnene til at partiet ikke gikk hardere ut mot planene om reisingen av et statlig jernverk senere samme år.

3.4. Valget i 1945

Valgkampen i 1945 var preget av nasjonal lettelse og optimisme. Over hele landet ble høyreleder C.J. Hambro møtt av jublende folkemengder på sine valgkampmøter. Krigen var over, og folket vendte nå sin oppmerksomhet mot det store gjenreisningsarbeidet som ville komme. Derfor var det naturlig at det var nettopp den økonomiske politikken og gjenreisningen som ble valgkampens store tema. Dette fikk også Høyre erfare. Partiet gikk hardt ut, og prøvde å snu folkeopinionen ved å diskutere hvem som hadde skyld i krigens forløp i 1940. Denne agitasjonen mot Arbeiderpartiet var dog stort sett mislykket, og man fikk ingen stor reaksjon verken fra Arbeiderpartiet eller velgerne.¹⁵⁷ Den samme offensive linjen kan man finne i deres finanspolitiske program. Dette skilte seg i stor grad fra den politikken som ble fremstilt i Fellesprogrammet som Høyre hadde sluttet seg til.

Programmet ble utarbeidet av Realph Norland og hans fløy i partiet. Dette grunnet ut i at partiets sentrale organisasjon, som allerede var svak før krigen, nå var i enda dårligere forfatning. Dermed ble programmet utarbeidet av den fløyen i partiet som var best forberedt ved krigens slutt, og dette var Realph Norland og de politikerne som hadde tilknytning til han.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Sejersted, *Høyres historie III*, 32-33.

¹⁵⁸ Hjerpekjøn, *Høyre - fra frihetslinje til folkeparti*, 133-134.

Programmet ble kalt “det økonomiske demokrati”, som også var Høyres slagord i valgkampen. Programmet var heftet på én sentral grunntanke. Det var ideen om desentralisering. Denne tanken gikk som en rød tråd gjennom hele programmet, og partiets økonomiske politikk. Denne tanken passet også godt inn med tanke på partiets bakgrunn som forkjemper for selveierskap. Programmet var trygt forankret i, og la vekt, på at de ville ha en næringsvirksomhet bygget på små enheter drevet av selvstendig næringsdrivende i motsetning til den store statsfinansierte industrialiseringen Arbeiderpartiet la frem. I programmet står det “Ingen er bedre skikket til å skape den nødvendige effektivitet i produksjon og fordeling enn det private næringsliv”.¹⁵⁹ Dette gikk igjen i både industri og landbruk. En slik industrifordeling skulle skje gjennom et skifte til strømkraft og elektrifisering slik at det ville bli billig for privatpersoner å drive på egenhånd. Derfor var utbygging av kraftkilder et viktig punkt i programmet.

Årsakene til programmets agrarfokus kan etter min mening deles i tre. I Hjerpekjøns hovedoppgave om partiets næringspolitikk i etterkrigstiden blir to av disse trukket frem. Han trekker frem Norland og hans politiske bakgrunn, og en trang til å stå i kontrast til Arbeiderpartiets svært industritunge politikk. I tillegg til disse mener jeg at man også må se på partiets politiske og ideologiske bakgrunn, og hvordan dette påvirket det politiske arbeidet etter krigen.

Den første var bakgrunnen til Realph Norland. Norland hadde fått sin politiske bakgrunn fra sitt arbeide i den omstridte organisasjonen Fedrelandslaget hvor han i en periode i mellomkrigstiden var organisasjonssekretær.¹⁶⁰ ¹⁶¹ Organisasjonen, som var både konservativ og nasjonalt orientert, var aktive pådrivere både for jordbruket og for småindustrien. Med en slik politisk ballast var det ikke rart at dette også var punkter Norland fokuserte på i partiets program.

¹⁵⁹ *Sejersted, Høyres historie III, 22.*

¹⁶⁰ Fedrelandslaget var i sin opprinnelse tenkt som en støtteorganisasjon for de borgerlige partiene. Men bevegde seg mer i fascistisk retning gjennom 30-tallet. I boken *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*. blir det skrevet: *En stor del av så vel medlemmene som ledersjiktet i NS hadde vært med i laget. Overgangen til NS kan best karakteriseres som høyre-radikal avskalling fra Fedrelandslaget*

Hans Olaf Brevig, Ivo de Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940* (Oslo: Pax Forlag A/S, 2002) 20-21.

¹⁶¹ Hjerpekjøn, *Høyre - fra frihetslinje til folkeparti*, 7.

Den andre årsaken til partiets landbruksline, som Hjerpekjøn presenterer, var hvor sterkt denne linjen sto i kontrast til Arbeiderpartiets industrilinjé. Det var en trang til å skille seg ut fra Arbeiderpartiets industripolitikk.

Den tredje årsaken, som Hjerpekjøn ikke nevner, men som jeg mener er svært delaktig, var partiets politiske og ideologiske historikk. Partiet hadde helt siden valget i 1912 ført en aktiv politikk for å bringe bondevelgerne tilbake til partiet. Dette har jeg presentert i kapittel 2. Partiets historie var nok ikke en aktiv bidragsyter til de valgene som ble tatt, men den bidro etter min mening til agrarfokuset ved at flere av de sentrale politikerne i etterkrigstiden var sterkt preget både av dette tidligere fokuset på landbruket, men også av partiets tradisjonelle konservative verdisyn, som var utpreget positiv til landbruket og til bondebefolkningen.

En siste bemerkning rundt programmet fra 1945 er det faktum at hverken Norland selv, eller noen i hans krets, ble valgt inn på Stortinget for partiet. Dette, sammen med Arbeiderpartiets store flertall, gjorde at desentraliseringen i praksis ikke ble videreført på Stortinget i noen stor grad.¹⁶² Det eneste feltet hvor det var en konkret plan om hvordan denne desentraliseringen skulle forekomme, var i landbrukspolitikken.¹⁶³

3.5. Jernverkssaken

Den første store industrisaken som kom opp i Stortinget i gjenreisningsperioden var utbyggingen av et nytt norsk jernverk. Norsk jernmalmsutvinning og videre produksjon hadde siden 1890-årene vært nær ikke-eksisterende.¹⁶⁴ I tiårene som fulgte var det en pågående diskusjon rundt utbyggingen av en norsk jernverksindustri. Denne fortsatte å øke i styrke utover 1930-tallet, men stoppet opp under okkupasjonsårene, før den igjen blusset opp med full styrke ved krigens slutt. I dette delkapittelet vil jeg gi en kort bakgrunn for partiets argumentasjon mot den statlige industrialiseringen, før jeg ser på diskusjonen som fant sted rundt byggingen og valget av lokasjon for verket. Jeg vil deretter følge debattene som omhandlet verket i Stortinget, se på høyres syn, og hvordan det utviklet seg, samt hvem som var involvert.

¹⁶² Kamsvåg, *Høyre og den økonomiske politikken 1945-1953*, 149-154.

¹⁶³ Kamsvåg, *Høyre og den økonomiske politikken 1945-1953*, 147.

¹⁶⁴ Grønlie, *Jern og politikk*, 14.

Jernverkssaken og behandlingen av denne i partiet vil bli sentral for å forklare det næringspolitiske skiftet som fant sted på 1950-tallet. Behandlingen av saken viser at den motstanden som ble satt frem fra deler av stortingsgruppen var basert på en prinsipiell motstand mot statsfinansiert storindustri, jernverkets store kostnader og risikable natur, og statlig eierskap i industrien. Det var ikke en motstand mot industriell utbygging i seg selv.

Fra Arbeiderpartiets ståsted ville jernverket symbolisere den fremtidsvisjonen de hadde for nasjonen. Colbjørnsen og Sømme beskriver det slik: «Den største oppgave innen tungindustrien blir å skape selve den grunnvoll for industrien som Norge ennå mangler, Norges Jern- og Stålverker må reises.»¹⁶⁵ Det er ikke vanskelig å se hvordan en slik bedrift var det ultimate mål for Arbeiderpartiet og deres næringspolitiske linje. Det ville bli en massiv industriell enhet som ville skape mange arbeidsplasser, samtidig som det var finansiert og kontrollert av staten og regjeringen. Med jernverket ville Arbeiderpartiet få både industrireising og statlig eierskap.

Høyres opposisjon mot jernverket og den statlige industrien var på samme måte som Arbeiderpartiets linje, grunnet i deres moderniseringsvisjon for samfunnet fra 1930-tallet. Det var sterke opponenter mot statlig styring i næringslivet og store industrielle enheter. En slik industristruktur gikk imot deres tanker om desentralisering og selveierskap i næringslivet, som vektlagt etter krigen.

For Høyre var det klart at statlig industrireising ville virke sentraliserende.¹⁶⁶ Fra dets ståsted ville store offentlige industrienheter trekke til seg arbeidskraft fra omliggende distrikter og dermed sentralisere bosetningsmønster og oppbygningen av regionale strukturer. Det ville også være skadelig for de omliggende små bedriftene som ville møte hard konkurranse fra de store bedriftsenhetene blant annet på arbeidsmarkedet.¹⁶⁷

Partiets motstand mot statsindustrialisering var også grunnet i deres tro på en fremtidig nedgang i økonomien. Ved en eventuell konjunkturedgang på verdensmarkedet ville de store statsbedriftene som i all hovedsak opererte innen eksportnæringen, være svært utsatte for svingninger i internasjonale priser.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Colbjørnsen, Sømme, *En norsk 3-årsplan*, 67.

¹⁶⁶ Hjerpekjøn, *Høyre - fra frihetslinje til folkeparti*, 136.

¹⁶⁷ Hjerpekjøn, *Høyre - fra frihetslinje til folkeparti*, 136.

¹⁶⁸ Hjerpekjøn, *Høyre - fra frihetslinje til folkeparti*, 136.

Det var også imot statsdrift. Det mente for det første at staten ikke burde drive bedrifter fordi at de ikke var like kvalifiserte og ikke hadde de faglige forutsetningene som de private næringsdrivende hadde.

For det andre var det en klar skepsis til statlig eierskap i store bedrifter av den enkle grunn at det kunne bli forstyrrelser i markedet med tanke på konkurranse. Det var en frykt for at staten kunne favorisere sine egne bedrifter og gi de fordeler gjennom statsapparatet.

Alle disse punktene viser at jernverkssaken inneholdt en rekke ulike faktorer som bidro til partiets skepsis, det var ikke bare motstanden mot store industrienheter i statlig regi, selv om denne også var til stede. Det var også grunnet både i statsdrift, de store kostnadene verket ville medføre, og en tro på en fremtidig økonomisk nedgangstid.

Under okkupasjonstiden var byggingen av et norsk jernverk en sak som ble tatt opp av eksilpolitikerne i London, og ble innlemmet som et eget punkt i Fellesprogrammet. Der sto det kort og konsist "Jernsaken må løses".¹⁶⁹ Etter frigjøringen ble det satt ned en komite som skulle utrede hvor i landet verket skulle ligge, og hvilket alternativ som ville bli den beste løsningen. Komiteen kom frem til to alternativer, Mo i Rana og Orkanger. Av disse to ble Mo i Rana trukket frem som det beste alternativet, grunnet sin nære posisjon til Dunderlandsmalmen, samt at det var både bygde og uutbygde kraftkilder i nærheten i form av Glomfjord kraftverk og Røssåga vassdrag.¹⁷⁰

10. juli 1946 ble det, etter en debatt om stedsvalg, bestemt at jernverket skulle bygges og det skulle legges til nordlandsbyen Mo i Rana.¹⁷¹ I debatten var det ikke store tegn til motstand fra de borgerlige partiene, men det kom et forslag fra Høyrerepresentant Ingvaldsen og et mindretall av spesialkomiteen som hadde blitt satt ned for å undersøke jernverksplanene. I dette forslaget kom det bare frem et ønske om å utsette valget av lokasjon for verket til over sommeren, slik at representantene fikk lengre tid til å sette seg inn i saksdokumentene.¹⁷² I Høyres stortingsprotokoller kommer det frem at partiet i stor grad på dette tidspunkt var enige i å stemme for opprettelsen av et jernverk. Samtidig var det varierende i hvor sterk grad de forskjellige representantene motsatte seg jernverket. Flere representanter var skeptiske, men

¹⁶⁹ Aanerud, *Fellesprogrammet*.

¹⁷⁰ Grønlie, *Jern og politikk*.

¹⁷¹ Grønlie, *Jern og politikk*.

¹⁷² Stortingstidene, 1946, 1322.

ingen ville stemme imot på grunnlag av datidens politiske klima¹⁷³. Hambro var blant annet allerede på dette tidspunktet en sterk motstander av prosjektet¹⁷⁴.

Jeg mener at utsettelsesforslaget til Ingvaldsen og mindretallsfraksjonen må sees på som den sterkeste opposisjonen partiet kunne gjennomføre sett i lys av datidens politiske klima, men selv Ingvaldsen, som skulle bli verkets argeste kritiker i Høyre, var fast bestemt på at et jernverk skulle reises. Han sluttet seg til en uttalelse fra spesialkomiteen som var oppnevnt for å utrede saken:

Reisingen av et norsk jernverk er en stor nasjonal oppgave som må løses uten snevre distriktshensyn og alene ut fra det som er heldigst for landet som helhet. Det økonomiske løft er så stort at det ikke kan maktes uten ved statens hjelp.¹⁷⁵

Denne aversjonen mot å direkte kritisere jernverket var mye takket være den gryende optimismen som preget politikken og samfunnet i de første årene etter frigjøringen. Det var en følelse av fellesskap og ansvar som gjorde at politikerne kom sammen selv om de prinsipielt var imot verket og statens rolle i alle faser av prosjektet. Det fantes ikke tilstrekkelig privat kapital i Norge til å bygge et slikt verk på denne tiden, og dermed var den eneste løsningen en offentlig finansiering. Dette var Høyre prinsipielt imot, noe som kommer frem i deres stortingsprogram både for 1945 og for 1949. Dermed ble Ingvaldsens utsettelsesforslag en måte å vise sin motstand mot jernverket samtidig som man holdte seg innenfor rammene av både Fellesprogrammet og den generelle politiske sinnsstemningen. Ingvaldsen brukte denne nasjonale optimismen og Fellesprogrammet som forklaring på hvorfor han ikke gikk imot jernverket året før:

Man må også ta i betraktning at så å si hele det norske folk den gang var preget av den naturlige lettelse og optimisme som fulgte med den lykkelige utgang av krigen og frigjøringen. Jeg tror det er fornuftig å legge vekt på at det den gang var meget vanskelig, for ikke å si umulig, å fremkomme med noen nøktern vurdering av enn si tvil om det norske folks evne til straks å

¹⁷³ Høyres stortingsgruppe protokoll, 24.6.1947.

¹⁷⁴ Høyres stortingsgruppe protokoll, 24.6.1947.

¹⁷⁵ Innst. S. nr. 128, 1946, 227.

makte en hvilken som helst oppgave bare den var stor nok, hvis man ville ansees som en god nordmann.¹⁷⁶

Neste diskusjon kom allerede samme år da verkets kraftsituasjon skulle avklares. Den opprinnelige planen var at verket skulle få sin kraft fra Glomfjord og kraftverket som var bygd ut der. På grunn av de forholdsvis lange avstandene mellom Mo i Rana og Glomfjord, ville dette kreve en utbygging av kraftnettet, men dette ble sett på som en gjennomførbar oppgave. I november 1946 fikk Stortinget en søknad fra Haugevik smelteverk AS om å kjøpe opp all kraften fra Glomfjord. Denne kraft-diskusjonen utviklet seg raskt til å bli en kritikk av de opprinnelige jernverksplanene, og det ble også diskutert hvor selvstendig jernverkets styre skulle være, sett i lys av at verket skulle bli offentlig finansiert. Planen var nå å selge vekk kraften fra Glomfjord, og utbygge Røssåga for å dekke verkets elektrisitetsbehov.

Forhandlingene med Haugevik smelteverk varte i over seks måneder før de falt sammen, og i juni 1947 debatterte Stortinget disse mislykkede forhandlingene. Debatten, som egentlig skulle omhandle Jernverkets budsjettinnstilling, ble i stor grad handlende om Jernverket og planene generelt. Ingvaldsen fremla igjen et forslag om å utsette hele bygningen av Jernverket til verkets styre kunne komme med en helhetlig oversikt over jernverksplanene og de kostnadene som ville tilkomme.

Debatten ble utsatt i kort tid etter et forslag fra Hambro, som mente at representantene trengte mer tid til å sette seg inn i saken. Debatten fortsatte 15 dager senere, den 17.juni. I mellomtiden hadde Høyres stortingsgruppe diskutert jernsaken i sine gruppemøter ved to anledninger, både 4. og 13. juni. I protokollene fra disse møtene ser man klart konturene av et voksende skille mellom fraksjoner innad i stortingsgruppa. På den ene siden hadde man de sterkeste motstanderne av jernverket, som helst ville se bygningsprosessen stoppe helt. Denne bestod av Lyng, Ingvaldsen og til en viss grad Hambro. Hambro sa blant annet han «syntes ikke man kunne bruke millioner på et foretagende som om noe var så elendig fundert.»¹⁷⁷ Ingvaldsen gjorde seg også bemerket med sine hyppige utsettelsesforslag, som på mange måter kan sees på som mistillitsforslag for hele prosjektet. På den andre siden hadde man en gruppe som var skeptiske til jernverket, men som mente at motstanden hadde gått sin gang, og ikke lenger var politisk nyttig for partiet. I denne gruppen fant man Smitt Ingebretsen, Stranger og

¹⁷⁶ Stortingstidene 1947, 890.

¹⁷⁷ Høyres stortingsgruppe protokoll 4.6.1947.

Lindebrække. De stilte seg alle bak Ingvaldsens krav om redegjørelse fra jernverkets styre over prosjektets kostnader og planer, og stemte for hans forslag om utsettelse, men det er merkbart at de ikke var like sterke i sin motstand mot verket. Stranger: «Mente det var farlig å fortsette å motarbeide jernverket, man måtte bli enig om en samlet opptreden.»¹⁷⁸ Hambro støttet også denne linjen av politiske hensyn.¹⁷⁹ Sannsynligvis mente han at en utelukkende negativ retorikk overfor jernverket ville være skadelig i det kommende valget.

Selv om sprekkene begynte å ta form, holdt likevel gruppen samlet og stemte alle for Ingvaldsens utredelsesforslag under debatten 17.juni.¹⁸⁰ Skillet begynte å gjøre seg gjeldende i politikken allerede en måned senere. Den 10.juli kom saken på nytt opp til debatt. Denne gangen handlet debatten om en ny kjøpsavtale for kraften fra Glomfjord, samt utbyggingen av Røssåga, som måtte til for å gi jernverket den kraftbasen det trengte for å operere. Hydro ville kjøpe kraften for å starte ammoniakkproduksjon i Glomfjord. Det betydde som tidligere nevnt at Røssåga måtte bygges ut for å gi kraft til jernverket. For Arbeiderpartiet, var dette en mulighet for å få to industriprosjekter på plass i Norge på relativt kort tid. For opposisjonen var ammoniakkfabrikken og den påfølgende utbyggingen av Røssåga enda en dyr investering i en tid hvor offentlige finanser allerede var trange. I debatten ble det derfor lagt frem et forslag fra representant Skogen fra Venstre, at man stoppet arbeidet ved Røssåga og Jernverket frem til arbeidet rundt Glomfjordskraften var ferdig. Det var rundt dette forslaget uenighetene i gruppa kom frem. Et mindretall fra Høyre, bestående av Stranger, Wright, Lindebrække og fem andre, stemte for flertallsforslaget, altså en hyppig utbygning av både Røssåga og Jernverket.¹⁸¹ Dette viser at det på ingen måte var noen enighet om hvordan saken skulle behandles innad i partiet. Representantene stemte med de forslagene som passet deres prinsipielle økonomiske politiske syn. Dette stemmer med debatten rundt partiets politikk som allerede pågikk innad i Høyre. De som gikk i en mer liberal økonomisk retning som Lindebrække og Stranger stemte for en hyppig utbygging av Jernverket, mens Ingvaldsen, som var utpreget konservativ, i økonomiske spørsmål, var en av Jernverkets største motstandere.

¹⁷⁸ Høyres stortingsgruppe protokoll 13.6.1947.

¹⁷⁹ «Hambro mente det var utilrådelig å stemme i mot en innstilling til jernverket, det vilde ikke være gjørlig» Høyres stortingsgruppe protokoll 4.6.1947.

¹⁸⁰ Stortingstidene, 1947, 1215-1216.

¹⁸¹ Stortingstidene, 1947, 1557-1558.

1948 var det ingen store debatter rundt jernverkets utbygging, og saken ble ikke tatt opp i Stortinget. Dette var dog ikke slutten på Jernverkssaken. I 1949 blusset saken opp igjen, og skillet mellom gruppene i Høyre ble steilere.

I 1949 kom det en stortingsmelding fra handelsdepartementet hvor det ble skissert større planer for jernverket enn det som opprinnelig var planen. Dette skyldtes lengre tid til planlegging, og større kraftmengder til disposisjon grunnet utbyggingen av Røssåga. Kostnadene ville også selvfølgelig bli større, og i meldingen var de hele 80 millioner dyrere enn de opprinnelige planene. I Høyres stortingsgruppe vokste nå skillet mellom partiets fraksjon i finanskomiteen, bestående av Stranger og Lindebrække, og Ingvaldsen med støtte fra de fleste av agrarfløyen og Hambro, på den andre siden.

I møtene til stortingsgruppen våren og sommeren før saken skulle opp til behandling ser man at Stranger og Lindebrække i større grad enn tidligere viser sin støtte til jernverket. De mente at partiet ikke burde gå imot de tidligere vedtakene Stortinget hadde lagt ned.¹⁸² De ville dog at verket skulle bygges i et adskillig saktere tempo enn det som var planlagt av regjeringen.¹⁸³ Dette ble møtt med en enda sterkere motstand fra Ingvaldsen, som også fikk støtte fra Hambro, som blant annet sa at: ” Jernverket nu begynte å bekymre fornuftige mennesker”.¹⁸⁴ Stranger prøvde i det lengste å holde gruppen samlet, og han utalte at det ville være uheldig om gruppen ble splittet over finansielle spørsmål.¹⁸⁵ Ingvaldsen kontret kontant tilbake med at det var hans synspunkter som sto nærmest partiets finansielle linje, og at han derfor ikke kom til å endre sitt syn¹⁸⁶.

Det hele endte med at det oppstod en full splittelse i gruppen under voteringen av saken. En fraksjon stemte med flertallet for en hyppig fullføring av verket, en annen stemte for å sette utbyggingen på vent, og den tredje stemte for å fortsette utbyggingen, men i et langsommere tempo.

Dette skillet mellom grupperingene viser at det allerede i 1949 hadde oppstått et skille i partiet over den økonomiske politikken. Ingvaldsens og agrarfløyens linje la seg tett opp til partiets

¹⁸² Høyres stortingsgruppe protokoll 21/6 1949.

¹⁸³ Høyres stortingsgruppe protokoll 21/6 1949.

¹⁸⁴ Høyres stortingsgruppe protokoll 6/4 1949.

¹⁸⁵ Høyres stortingsgruppe protokoll 6/7 1949.

¹⁸⁶ Høyres stortingsgruppe protokoll 6/7 1949.

næringspolitikk fra 1945. Et stort jernverk ville ikke samsvare med partiets visjon om småindustri og selveierskap, og ville kreve store investeringer i en tid med stor usikkerhet i økonomien.

Lindebrække og Strangers linje la seg nærmere den politikken de selv hadde vært med på å legge frem i finanskomiteen og som passet bedre med deres Keynes inspirerte næringsvisjoner. Det skulle satses på industri som kunne skape vekst og økning i produksjonen, som igjen ville øke velstanden til befolkningen og skape arbeidsplasser. Det er viktig å bemerke at hverken Lindebrække eller Stranger var forkjempere for statsdrift og industri i offentlig regi, men i den økonomiske situasjonen etter krigen var dette en nødvendighet for å reise et slikt industriprosjekt. Lindebrække beskriver det slik:

Planene om bygging av et norsk jernverk kom flere ganger under debatt i Stortinget. Men diskusjonen dreide seg ikke om statsdrift kontra privatdrift. Alle var klar over at anleggskostningene ville bli av en slik størrelse at alene staten kunne makte å skaffe de nødvendige midler. De private kapitalkilder hadde mer enn nok med å finansiere gjenreisningen av det krigsrammete private produksjonsapparatet.¹⁸⁷

De var også skeptiske til den økonomiske situasjonen og hadde de samme fremtidsvisjonene preget av nedgangstider i økonomien. Dette kommer frem i deres ønske om å bygge ut jernverket i et langsommere tempo. Debatten viser likevel at det var et skille mellom morgendagens menn og agrarfløyen i deres synspunkter på hvilke næringer det skulle satses på, og hvilke virkemidler som skulle brukes for å utføre disse satsningene.

Utover 1950-tallet ble hele partiet i økende grad skeptiske til jernverket grunnet de voksende kostnadene og dårlige fremtidsutsiktene. Dette vil ikke bli behandlet i denne oppgaven da denne skepsisen vokste frem over jernverkets negative utvikling, og ikke det helhetlige politiske synet til partiet, som tvert imot gikk i en industrivennlig retning.

¹⁸⁷ Lindebrække, Tro og tillit, 70.

3.6. Valget i 1949

Partiets valgprogram for stortingsvalget i 1949 var i stor grad en videreføring av det programmet, og den linjen som ble lagt frem i 1945. I programmet var det fortsatt jordbruket som var partiets hovedfokus i næringspolitikken. Industri og annen næring var tilsidesatt, og om noe var den enda mer fraværende enn i 1945. Den ble i stor grad brukt som et argument imot statlig inngripener og drift, og ikke som et argument for industriell vekst i seg selv.

Jordbruksposten i programmet var som sagt lik den de hadde i 1945. Posten åpner med "Høire vil verne om eierfølelsen og eiendomsretten til jorden og vil fortsatt arbeide for å gi jordbruket likestilling med andre næringer."¹⁸⁸ Videre i programmet kommer også uttrykket "modernæringen" tilbake.

Selv om agrarlinjen var partiets ubestridte næringsvalg, var det fortsatt spor av forsøk på å gjøre industrien mer gjeldende i partiets program. Økonomi posten i programmet ble utarbeidet av Lindebrække, Stranger og Ingvaldsen. I deres utkast, som ble sendt til programkomiteen, er det et subtilt men nokså tydelig hint til gruppens positive holdning til industrien:

Den vesentlige grunn til våre valutavanskeligheter er at det ikke har lyktes å øke vår produksjon tilstrekkelig. Utbygginger av vårt næringsliv må foregå så vel innen hjemmenæringene som gjennom våre eksportnæringer. De to områder utfyller hverandre på en slik måte at det bare er en harmonisk og gjensidig nøye tilpasset utvikling av dem begge som kan skape et mest mulig allsidig, effektivt og motstandskraftig næringsliv.¹⁸⁹

Bare den første setningen fra dette avsnittet kom med i det endelige programmet.¹⁹⁰ Resten ble forkastet da programkomiteen gjorde sine endelige revideringer. Dette viser at det fantes krefter innad i partiet som ikke delte agrarfokuset partiet hadde gått inn for. De hadde mer positivt syn til et allsidig næringsliv hvor industrien ville komme i første rekke, ikke landbruket.

Dette fremstøtet fra Lindebrække, Stranger, og Ingvaldsen kan nok til dels forklares i at de økonomiske utsiktene som hadde blitt spådd av partiet etter krigen, ikke hadde gått i oppfyllelse.

¹⁸⁸ *Høyres program ved stortingsvalget 1949.*

¹⁸⁹ RA/PA-0583/1/D/Db/L0049 Riksarkivet, Høyres hovedarkiv, Programutkast, utkast av økonomipost til programmet i 1949, utarbeidet av Lindebrække, Stranger og Ingvaldsen. Høyres hovedarkiv, 1949.

¹⁹⁰ *Høyres program ved stortingsvalget 1949.* Punkt 4.

Økonomien gikk i perioden 1945-1949 godt, og man hadde en jevn vekst i. Det ventende konjunkturfallet hadde ikke kommet, og dermed falt mye av argumentasjonen for jordbrukslinja vekk.

Dette holdt imidlertid ikke lenge. På høsten 1949 ble det britiske pundet devaluert, og den norske krona fulgte etter. Det var ikke lenger mulig for regjeringen å opprettholde prisnivået gjennom subsidier, og man fikk et prisfall. Denne nedgangen i økonomien gjorde at agrarlinjens politikk på ny fikk vind i seilene, og den fortsatte inn i de neste årene med full styrke.

I valgkampen ble jordbrukspolitikken og styrkingen av jordbruket en av partiets viktigste kampsaker, og det ble brukt betydelige midler for å spre dette budskapet, blant annet gjennom brosjyren Høire og jordbruket, som jeg har presentert tidligere.

Perioden 1945 til 1949 var preget av et parti med en svak sentralorganisasjon, med svak økonomi, og lite utbygget partiapparat utenfor kjerneområdene på Østlandet og i de store byene. Partiets næringspolitikk ble først etter krigen utformet av Realph Norland og hans fløy i partiet, og deretter videreført med vekslende kontinuitet av partiets stortingsgruppe, med liten innflytelse fra resten av partiapparatet. Årsakene til dette var mange. Høyre valgte denne næringspolitikken, dels på grunn av partiets konservative historiske verdisyn, samt den landbruksrettede politikken de hadde ført i mellomkrigstiden, dels fordi den sto i sterk kontrast til Arbeiderpartiets, og dels fordi det passet det politiske synet til de sentrale politikerne i etterkrigstiden.

Agrarfokuset i partiet vokste seg sterkere mellom valgene i 1945 og 1949. Dette ser man i partiets aktivitet på Stortinget, og i det materialet partiorganisasjonen gav ut, blant annet brosjyren "Høire og næringslivet", og i det sterke ordelag som ble brukt om landbruket i partiets valgprogrammer.

Som en reaksjon på dette økte agrarfokuset vokste motstanden mot agrarlinjen og desentraliseringspolitikken. Agrarlinjen ble møtt av motstand fra næringslivet, som ikke var fornøyd med partiets linje, som det går fram av deres korrespondanse rundt den tidligere nevnte brosjyre. De møtte også motstand fra politikere i eget parti, som prøvde å endre partiets næringspolitikk fra innsiden. Man ser også i partiets behandling av jernverkssaken at det ikke var en samlet motstand mot industriutbygging i seg selv. Det var en svært sammensatt motstand mot både den statlige driften og finansieringen samt prosjektets størrelse og store kostnader. Helt på slutten av perioden fikk agrarlinjen en opptur som følge av kronens devaluering og den

etterfølgende nedgangen i økonomien, men denne oppturen skulle ikke vare, slik vi vil se i neste kapittel.

Kapittel 4: 1949-1957 Medvind og motvind for agrarlinjen

Perioden mellom valgene i 1949 og 1953 markerer både agrarlinjens høydepunkt og begynnelsen på dens nedgang i partiet. Perioden starter og slutter med de to siste valgene hvor partiet hadde landbruket som fokusområde. Perioden er også preget av svingninger i økonomien og i landbruksmarkedene. Dette var en viktig faktor for hvorfor agrarlinjen økte i styrke fra 49 til 51, og hvorfor den begynte å falme fra 51-53. Kapittelet vil bestå av to deler. Den første delen vil være en fortsettelse av kapittel 3, hvor fokuset vil være å kartlegge den agrarlinjens økte fokus og støtte. Den vil se på den økonomiske situasjonen, før jeg deretter ser på landsmøtet i 1951, og den landbrukspolitiske uttalelsen som ble utgitt der. Den andre delen vil fokusere på perioden etter landsmøtet i 1951, som etter min mening markerer den første sterke motstanden mot partiets agrarlinje. Den vil begynne med opphevelsen av bondeparagrafen, som markerer et tydelig brudd med partiets agrarlinje, før jeg ser på hvordan økonomien utviklet seg, og til slutt på programmet til stortingsvalget i 1953.

4.1. Landsmøtet og opptakten til kommunevalget i 1951

Ved valget i 1949 opplevde partiet nok en gang en nedgang i andelen stemmer det fikk fra de rurale delene av landet. Som en motvekt mot dette, og med vinden i seilene fra prisnedgangen som tilsatte høsten 1949, økte partiet nok en gang fokuset på agrarlinjen inn mot kommunevalget i 1951. Partiet ble enige om å ikke sende ut et tradisjonelt valgkampsprogram, men i stedet sende ut uttalelser på tre valgte temaer. En av disse var en landbrukspolitisk uttalelse. Dette viser hvor sterkt agrarpolitikken sto i partiet, når en tredjedel av det valgbudskapet de sendte ut omhandlet landbruket.

På landsmøtet samme år ble et utkast av denne uttalelsen det store talepunktet. Stort sett hele landsmøtet ble brukt til diskusjon av primærnæringene. Den landbrukspolitiske uttalelsen hadde blitt utarbeidet av Holm, Løvset og Gotaas. Holm beskrev denne uttalelsen slik: “ Vi har søkt å gi uttrykk for at det er den alminnelige mening hos oss, som jeg håper også hos forsamlingen, at det foregår en undervurdering av modernæringen i Norge i dag gjennom den politikk som føres”.¹⁹¹ Uttalelsen var uforbeholden positiv til landbruket, og sa blant annet “Høyre vil at landbruket skal heves til heder og verdighet igjen og sikres full jevnbyrdighet med andre næringer. Flukten fra landsbygden må søkes stanset og den gamle balanse i

¹⁹¹ RA/PA-0583/1/A/Ab/L0007, Riksarkivet, Høyres hovedorganisasjon, Høyres landsmøteprotokoll 1951, 81.

samfunnshusholdningen gjenopprettet “.¹⁹² Dette kan ikke tolkes som noe annet enn en uforbeholden støtte til partiets agrarfokus. Om noe er retorikken som blir brukt enda mer positiv og støttende enn det partiet hadde utgitt ved tidligere valg. Debatten som fulgte var i stor grad positiv til uttalelsen, og agrarfokuset partiet la opp til. De fleste talerne var fulle av lovord for uttalelsen, og noen mente at den ikke gikk langt nok i sin støtte til landbruket. I slutten av talen kom det derimot frem tegn på en gryende motstand mot partiets agrarlinje, da den unge representanten Kåre Willoch tok ordet og la frem en forholdsvis sterk kritikk mot uttalelsen. Han sa:

Jeg er redd for at dette forslaget til uttalelse om jord- og skogbruket som er lagt frem her faktisk skyter litt over målet. Jeg tror faktisk at det innebærer konsekvenser som ikke er forenlig med vårt politiske syn for øvrig” og ”Jeg synes heller ikke at det er riktig å uttrykke sin jordbruksvennlighet på en måte som til den grad som det er gjort her underkjenner betydningen av at nasjonen etter hvert legger større vekt på utnyttelsen av landets spesielle forutsetninger for å drive skipsfart og industri.¹⁹³

På denne tiden var Willoch fortsatt en ung og fremadstormende figur i partiet, så hans kritikk ville nok ikke ha satt de sterkeste av spor. Han var fortsatt ikke den store lederskikkelsen slik vi kjenner ham i dag. Willoch sto ikke alene i kritikken, og fikk støtte fra de langt mer innflytelsesrike representantene Stranger, Petersen, og Lindebrække, som alle mente at uttalelsen enten ikke var klar til å sendes ut, eller at den burde forkastes helt. At det var nettopp disse representantene som uttalte seg kritisk mot partiets næringspolitiske linje var ingen overraskelse. Det var helt på linje med hva deres meninger tidligere hadde vært, men det er likevel interessant at denne kritikken kommer såpass sterkt og imot en stor partipolitisk uttalelse som det tilsynelatende var stor enighet rundt. Det var første gang det hadde blitt ytret en så offentlig kritikk mot det som i forlengelse var partiets agrarlinje.

¹⁹² Hjerpekjøn, *Høyre - fra frihetslinje til folkeparti*, 151.

¹⁹³ RA/PA-0583/1/A/Ab/L0007, Riksarkivet, Høyres hovedorganisasjon, Høyres landsmøteprotokoll 1951, 117.

4.2. Opphevelsen av bondeparagrafen

Bondeparagrafen var paragraf 57 i grunnloven som trådte i kraft i 1859. Paragrafen skulle sikre at bøndene ble representert på Stortinget. Den bestemte at to tredjedeler av stortingsrepresentantene skulle komme fra landet, og en tredjedel fra byene. Bakgrunnen for dette var at det skjedde store demografiske endringer mellom by og land utover 1800-tallet, og for å sikre sin fortsatte representasjon, på tross av synkende befolkningstall, gikk bøndene inn for bondeparagrafen.

Dette gjorde at det ble en stor urettferdighet i representasjonen for de forskjellige partiene på Stortinget. Siden paragrafens opprinnelse hadde det vært en betydelig demografisk endring. Bybefolkningen hadde økt, og den landlige befolkningen hadde sunket. Det skarpe skillet mellom by og land ble visket ut. Dermed bidro bondeparagrafen til Arbeiderpartiets overrepresentasjon på Stortinget i forhold til den reelle mengden stemmer de hadde fått. Forslaget ble løftet av Arbeiderpartiet, sannsynligvis for å tekke de borgerlige partienes rop om overrepresentasjon for Arbeiderpartiet. Det ble nok også gjort med en visshet om at det ville skape splid innad i borgerlige kretser.¹⁹⁴ Dette fikk de helt rett i, og debatten rundt bondeparagrafen ble en opphetet strid i Høyres stortingsgruppe.

Høyre hadde i flere år hatt reform av valgsystemet som en av sine viktigste saker, og det hadde også vært en post i Fellesprogrammet som partiene ble enige om etter krigen. Det var kjent i Høyre at Arbeiderpartiet nøt godt av overrepresentasjon fra det daværende valgsystemet. Dette ble spesielt fremtredende da Arbeiderpartiet gjorde listeforbund forbudt i 1949, noe som gjorde det enda vanskeligere for de borgerlige partiene å rukke ved Arbeiderpartiets dominans. Et av tiltakene som ble luftet var avskaffelsen av bondeparagrafen. Det ble tatt opp i 1951, i landsstyret, av Lindebrække, men på grunn av den sterke motstanden han møtte fra representantene fra de rurale distriktene, valgte han å la saken ligge.¹⁹⁵ Saken ble igjen tatt opp ett år senere på partiets landsmøte i 1952. Etter diskusjoner med de borgerlige partiene, og i henhold til løftene i Fellesprogrammet la Arbeiderpartiet frem et forslag hvor bondeparagrafen skulle oppheves. Stemmedistriktene skulle deles opp etter fylkene, og man fikk et delingstall på 1.5.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Sejersted, *Høyres historie III*, 136-137.

¹⁹⁵ Høyres hovedorganisasjon, Høyres Landsstyremøte protokoll, 13.1.1951.

¹⁹⁶ Høyres hovedorganisasjon, Høyres Landsstyremøte protokoll, 1952.

Saken ble presentert av Smitt Ingebretsen, hvor han la frem den daværende valgordningen, og forslaget som Arbeiderpartiet hadde kommet med. Han understreket også at opphevelsen av bondeparagrafen, for Arbeiderpartiets vedkomne, var en udiskutabel del av ethvert forslag for reform av valgsystemet, og var ikke noe som kunne forhandles bort. I diskusjonen ble det klart at det ikke var noen enighet rundt denne problemstillingen i partiet, og at det fra de landlige distriktene var stor motstand mot opphevelsen av paragrafen, grunnet dens tradisjonelle forankring i bondesamfunnet. Bondeparagrafen ble sett på som en grunnstein av bonderepresentantene og for de delene av partiet som fortsatt grunnet sitt konservative verdisyn i bondebefolkningen. Agrarfløyen i partiet var også redd for Bondepartiets agitasjon om de gikk inn for opphevelse.¹⁹⁷ Dermed fikk heller ikke stortingsgruppen noe mandat for å gå inn for opphevelse.¹⁹⁸

Saken kom opp til behandling i Stortinget i slutten av 1952. I debatten var sidene fastlåst mellom de borgerlige som krevde utjevningsmandater i bytte mot bondeparagrafens opphevelse, og Arbeiderpartiet som sto fast rundt sitt forslag. Dette endret seg da John Lyng, som i Hambros fravær var parlamentarisk leder for Høyre, stilte spørsmål om Arbeiderpartiet var villige til å inngå et kompromiss ved det foreslåtte delingstallet. Slik blir det fremstilt i landsmøterefateratet:

Kan arbeiderpartiet gå med på å moderere sin foreslåtte utregningsmetode slik at første delingstall blir satt til 1.4 i stedet for 1.5? Endringen vil sannsynligvis redusere Arbeiderpartiets overrepresentasjon fra 16 til 8 mandater.¹⁹⁹

Dette ble møtt med positivt svar fra Arbeiderpartiet, og plutselig var spørsmålet sprenget vidåpent. Saken ble intenst debattert i de følgende dagene både i stortingsgruppen og i sentralstyret. De to sidene i debatten ble i stor grad representert av agrarfløyen som var i mot, og den industrivennlige yngre garde som var for.²⁰⁰ Debattene endte det med at representantene ble fristilt slik at de kunne stemme for eller imot forslaget, slik de fant det naturlig. Til slutt ble bondeparagrafen opphevet med 101 mot 47 stemmer. I Høyre stemte 14 for og 9 imot. De som

¹⁹⁷ Espeli, *Høyre og landbrukspolitikken*, 44.

¹⁹⁸ Høyres hovedorganisasjon, Høyres Landsstyremøte protokoll 1952.

¹⁹⁹ Høyres hovedorganisasjon, Partiets sentralstyreprotokoll 1952, 74-84.

²⁰⁰ Ja-siden var representert av Lyng, Lindebrække, Ingvaldsen, Stranger, Smitt Ingebretsen med flere. Nei sidens mest fremtredende medlemmer var Kjøs og Holm, begge medlemmer av partiets agrarfløy.

stemte imot var for det meste medlemmer av agrarfløyen, som mente at opphevelsen av paragrafen ville være katastrofalt for partiet i de landlige distriktene.²⁰¹

Opphevelsen av bondeparagrafen belyser flere viktige elementer i Høyres utvikling på 1950-tallet. For det første viser denne saken igjen hvor sterk stortingsgruppa var i forhold til de andre maktorganene i partiet. I protokollen for stortingsgruppa fra 1952, ser man at representantene på Stortinget på ingen måte hadde fått mandat fra landsmøtet for å gå inn for opphevelse av bondeparagrafen. Tvert imot var store deler av partiet imot opphevelse av bondeparagrafen, og det ble sågar vedtatt at partiet ikke skulle gå inn for protokollens opphevelse. På tross av dette ble det av John Lyng, som i Hambros fravær var parlamentarisk leder, og dermed også formann for stortingsgruppen, fremlagt et forslag til opphevelse av paragrafen. Dette understøtter teorien om at Høyres politikk i stor grad ble utformet av stortingsgruppen, og det viser hvor viktige de personene som satt i denne gruppen var. I dette ser man også hvor viktige de nye tilskuddene til denne gruppen var for partiets utvikling. De var de som i stor grad gikk inn for bondeparagrafens opphevelse.

Opphevelsen av bondeparagrafen viser også en nokså paradoksal utvikling i partiets næringspolitikk. Perioden etter valget i 49 var på mange måter høyden av partiets agrarpolitikk, og de hadde i 1951 sendt ut en landbrukspolitisk resolusjon, hvor støtten til partiets landbrukslinje fortsatt var sterk. Opphevelsen av bondeparagrafen møtte sterk motstand fra agrarfløyen og deres leder Kjøs, som sa: «Jeg vil på det instendigste advare alle representanter i de borgerlige partier, mitt eget parti inklusive, mot å stemme Bondeparagrafen ut av grunnloven.»²⁰² Stortingsgruppen hadde også fått klart nei fra landsmøtet mot å stemme for opphevelse.

Dermed blir det naturlig å se på opphevelsen av bondeparagrafen som begynnelsen på slutten for agrarfokuset. Selv om agrarfløyen fortsatt var sterkt representert i partiapparatet, svingte nå maktbalansen vekk fra agrarfløyen. Den urbane delen av partiet fikk nå flertall i stortingsgruppa noe som viser at makten nå bevegde seg vekk fra agrarfløyen som hadde lagt kursen for partiets politikk siden slutten av krigen, og over til gruppens yngre industrivennlige del.

Opphevelsen av forslaget og striden rundt dette, må også sees på som en strid rundt hvilke velgergrupper det skulle satses på i fremtiden. For gruppen bestående av blant annet Lyng,

²⁰¹ Espeli, *Høyre og landbrukspolitikken*, 44.

²⁰² Høyres hovedorganisasjon, Høyres sentralstyreprotokoll 1952, 82.

Lindebrække, og resten av den yngre generasjonen²⁰³ hadde partiet ikke noen gode forhold for økt velgeroppslutning på landsbygda. Som Hjerpekjøn påpeker i sin oppgave:

Likevel måte det stå klart for svært mange at den voldsomme utflyttingen fra landsbygda og den klare forandring i befolkningens yrkesfordeling gjorde at Høyres vedvarende konsentrasjon om primærnæringenes interesser, gjorde at Høyre rettet for mye av sine politiske ressurser mot et velgergrunnlag som var stadig minkende.²⁰⁴

Samtidig som det skjedde en fraflytning fra primærnæringene til industrien, skjedde det også en markant økning i tertiærnæringene med den voksende funksjonærklassen. Dette var personer som befant seg i den raskt voksende middelklassen i tettstedene og forstedene rundt om i landet. For den yngre generasjonen var det denne gruppen partiet burde appellere til.

Dette var ikke bare av valgtaktiske hensyn, det hadde også med deres politiske visjoner å gjøre. Deres perspektiv var at Norges fremtid ikke lå i landbruksnæringen, men i industrien, og andre vekstnæringer som kunne øke produksjonen så mye som mulig. Dette ville igjen føre til økt velstand i befolkningen. I dette var det også et syn på at partiet hadde størst mulig grunnlag for vekst i den tidligere nevnte funksjonærklassen, ikke i den rurale befolkningen. Dermed blir opphevelsen av bondeparagrafen, som var så sterk knyttet til rural tradisjon og historie, et veivalg for partiet i form av hvilke velgergrupper det burde appelleres til.

Ved at partiet nå satset på urbane velgere fikk det også et mer harmonisk forhold til de politiske skillelinjene i norsk politikk, fra Rokkans teori. Man hadde ikke lengre dragkampen mellom det urbane og det rurale, og med det, trangen til å føre politikken i retning av primærnæringene for ikke å miste flere av disse velgerne. Gjennom opphevelsen av bondeparagrafen og det valget av velgergrupper det medførte, tok partiet et langt steg i retning av å fullføre den politiske utviklingen de hadde begynt på så mange år tidligere.

4.3. Partiets program for valget i 1953

Programmet for stortingsvalget i 1953 ble det siste stortingsprogrammet hvor jordbruket fortsatt spilte en betydelig rolle, selv om den var svært redusert fra både 1949-programmet og den

²⁰³ Blant annet unge Høyre, Willoch, Stray osv.

²⁰⁴ Hjerpekjøn, *Høyre – fra frihetslinje til moderne folkeparti*, 224

jordbrukspolitiske uttalelsen fra 1951. Alle formuleringer om «modernæringen» og at næringen skulle likestilles med industrien er borte, og fokuset på økt produksjon. Det står blant annet:

Høgre vil: Løysa ut den skapande trongen i arbeidslivet, auka produksjonen og stella det so at det vert gode varor å få til rimeleg pris²⁰⁵.

Dette viser at i perioden mellom 1951 og 1953 har agrarlinjen blitt betydelig svekket. Dette ser man i opphevelsen av bondeparagrafen, og i kontrasten mellom debattene på landsmøtene i 51 og 53. I 51 ble store deler av landsmøtedebatten viet til landbruksspørsmål og til landbruksuttalelsen spesielt. På landsmøtet i 1953 har denne trenden snudd og store deler av debatten omhandlet industrielle spørsmål av forskjellig slag. Hva var utviklingen som førte til denne trenden?

Et moment som må nevnes var at man på landsmøtet i 1952 fikk et «opprør» mot partiledelsen, fra de unge i partiet. Det hadde i flere år vært snakk om at det skulle bli et generasjonsskifte frem til valget i 1953, og Lindebrække hadde sett dette som en opplyst og vedtatt forutsetning for at han lot seg velge til nestleder i partiet i 1950.²⁰⁶ På initiativ fra Unge Høyre-representant Sven Stray ble det lagt frem et forslag om valg, noe Lindebrække stilte seg støttende til. Dette fremstøtet ble imidlertid blankt avvist av den sittende lederen Hambro.²⁰⁷ Man fikk ikke det generasjonsskiftet som man hadde ønsket. Både Lyng og Lindebrække forsvant ut av Stortinget etter valget i 1953, og Kjøs ble valgt til ny leder. Dette ble likevel ikke den store seieren agrarfløyen hadde håpet på. Kjøs var langt fra den ubestridte lederen Hambro hadde vært, og klarte ikke mobilisere agrarfløyen i møte med gode økonomiske tider og nye økonomiske ideer. Lindebrække og Stranger hadde skissert en ny økonomisk retning for partiet, inspirert av nye moderne teorier innen økonomisk forskning. Disse ble videreført ny-innvalgte Erling Pettersen. Samtidig var John Lyng blitt formann for programkomiteen og fikk gjennom dette dradd valgprogrammene vekk fra agrarlinjen.

Det siste nådestøtet for agrarlinjen skulle paradoksalt nok ikke komme fra *Morgendagens menn*. Det skulle komme fra høyeste hold i agrarlinjen i form av Christian L Holms rolle i behandlingen av en ny jordlov. Gjennom hans aksept av en dyptgående rasjonalisering av norsk jordbruk, var det ingen vei tilbake for agrarlinjen.

²⁰⁵ Programmet åt Høgre til stortingsvalet 1953. første side.

²⁰⁶ Sejersted, *Høyres Historie III*, 157-159.

²⁰⁷ Sejersted, *Høyres Historie III*, 158.

4.4. Behandlingen av Jordloven

50-tallet var ikke noen god periode for jordbruksnæringen i Norge. Utover tiårets første halvdel opplevde man at tegn på både prisfall og overproduksjon i jordbruket,²⁰⁸ og de gode konjunktorene man hadde sett i årene etter krigens slutt begynte å avta. Dette gjorde at partiet måtte revurdere strategien i sitt jordbrukspolitiske fokus. Man kunne ikke lenger satse på en storstilt ekspansjon av antall gårdsbruk i Norge. I samme periode ble det satt i gang en diskusjon om å skape en ny jordlov som kunne hjelpe jordbruket i rasjonaliseringsprosessen ved å gi staten verktøyer til å skape større og bærekraftige bruk.

Behandlingen av jordloven og hvordan denne kunne revideres baserte seg på den gamle loven fra 1928. Denne loven gikk inn for å gi staten rettigheter til å splitte opp store gårdsbruk for å deretter skape mindre selvstendige enheter. Lovens hensikt var å få bukt med husmannsvesenet og å skape en jordreform som kunne gi folk nok jord til å sikre sitt levebrød. Loven var født ut av de økonomiske krisene som fant sted på 20 og 30-tallet, og må sees i direkte sammenheng med den økonomiske situasjonen landet var inne i. På denne tiden var det også en helt annen situasjon med tanke på hvor store brukene måtte være for å være lønnsomme.

Denne situasjonen hadde endret seg på 1950-tallet. Teknologiske nyvinninger hadde ført til økt effektivisering og større produksjon i landbruket. Dette gjorde at prisene gikk ned, og man måtte produsere større kvanta med produkt, for å holde brukene lønnsomme. For å ha råd til, og for at disse nye metodene og teknologiene skulle være holdbare, måtte brukene være av en viss størrelse. Hvis brukene var for små ville kostnadene bli for store, og de tiltakene som skulle redde brukene, kunne bli deres undergang.

Denne utviklingen i landbruket gjorde at den gamle jordloven og dens mål ble sett på som skadelig for jordbrukets fremtid. For regjeringen, og for deler av opposisjonen var det nå innlysende at man måtte jobbe for å skape større bruk i stedet for å splitte dem. Derfor ble det av regjeringen satt ned en komité for å utrede hvordan man kunne rasjonalisere norsk bruksstruktur.²⁰⁹ Høyres representant i komiteen var Christian L Holm.

²⁰⁸ Sejersted, *Høyres historie III*, 135.

²⁰⁹ Komiteen het "Jordbrukets produksjons- og rasjonaliseringskomité."

Komiteens arbeid resulterte i enda en komité, Jordlovskomiteen, som skulle utarbeide et forslag til en ny jordlov. Denne loven skulle ha som oppgave å gjøre det enklere å endre bruksstrukturen i norsk landbruk, altså skape større bruk. I korte trekk kom komiteen frem til et forslag som ville gjøre det lettere for staten å ekspropriere og kjøpe jord, slik at de dermed kunne legge grunnlag for større jordbruksenheter. Dette ville gå på bekostning av odelsretten, som også ville bli revidert ved at antallet personer som var odelsberettiget ville bli drastisk redusert.

Høyre var ikke representert i komiteen og dette gjorde at partiet fikk en fri rolle i forhold til problemet. Partiet engasjerte seg sterkt i saken, da de historisk og prinsipielt alltid hadde vært standhaftige forsvarere av den private eiendomsrett. Ansvar for partiets syn i denne saken gav sentralstyret i partiet til Holm. Holm fikk dette ansvaret fordi det var han som hadde størst innsikt i jordspørsmål. Det var han som hadde representert partiet i utredningskomiteen noen år tidligere. Holm ble sentral, ikke bare i jordspørsmålet, men også for den næringspolitiske kursendringen partiet ville ta.

4.4.1. Christian L. Holm og Alv Kjøs

Holm hadde, sammen med Kjøs, siden krigens slutt vært en av agrarfløyens fremste menn. De to hadde vært sentrale i utviklingen av partiets næringspolitiske linje, og hadde gjennomslag for sitt landbrukspositive næringssyn. Holm var blant annet med på å skrive den tidligere omtalte landbruksbrosjyren sammen med Kjøs, hvor partiets jordbrukspolitiske synspunkter kom frem. I 1952 ble Holm partiets landbrukspolitiske talsmann. Holm gikk igjennom store endringer i sine næringspolitiske synspunkter fra 1946 og frem til 1953. Disse endringene skulle bli sentrale for partiets videre landbrukspolitikk. Disse endringene skjedde nok i stor grad gjennom innflytelser som han fikk i sitt arbeid i Produksjons- og rasjonaliseringskomiteen fra 1946-1949. Denne komiteen hadde som sin oppgave å finne løsninger som kunne effektivisere landbruket. Det de kom fram til var at det kom til å trenge en omfattende bruksrasjonalisering, altså at små ulønnsomme bruk måtte vike for å lage plass til større bruk med bedre sjanse til å overleve. Gjennom arbeidet i denne komiteen endret Holm sitt syn, fra at alle typer bruk hadde livets rett²¹⁰, til at en slik strategi ville være svært kostbar med tanke offentlige støtteordninger. Dette ga han uttrykk for på partiets landsmøte i 1953:

²¹⁰ Espelid, Høyre og landbrukspolitikken, 212-213.

Utviklingen fører med seg at en rekke gårdsbruk i Norge er dømt til undergang fordi industrien vokser og byene vokser. Det er ikke til å komme forbi.²¹¹

Holm begynte da å gå i retning av at slike statlige støtteordninger for landbruket var et dårlig tiltak, og at det viktigste for landbruket ville være å skape mest mulig produksjon, ikke flest mulig sysselsatte innenfor sektoren. For å gjøre landbruket lønnsomt måtte endringer i bruksstrukturen gjøres, og for å gjennomføre disse måtte man ha statlig inn gripen. Dette var i sterk kontrast med hans kollega og agrarfløy-medlem Kjøs. Som mente at den daværende bruksstrukturen i landbruket måtte beholdes for at landbruket fortsatt skulle være landets modernæring.

4.4.2. Høyres syn på bruksstrukturen

Høyres syn på bruksstrukturen i norsk landbruk kommer best frem i den allerede omtalte landbruksbrosjyren som kom ut i 1949. Brosjyren var utarbeidet av Holm og Kjøs. Brosjyren gjorde det klart at den viktigste oppgaven for landbruket var å gjøre det så lønnsomt at bøndene kunne leve av næringen uten hjelp fra staten, samtidig som de anerkjente at bruksstrukturen gjorde dette vanskelig:

Vi er klar over at forholdene i vårt land er meget vanskelige, og bruksstørrelsen så uensartet at man ikke uten videre kan slå en strek over alt som heter bidrag til små bruk, men målet må være å finne frem til driftsmåter og yrkeskombinasjoner som gjør direkte statsstøtte til den enkelte overflødig eller som et unntak fra regelen²¹²

Det blir også gjort klart at for partiet var løsningen på dette problemet ikke å forandre på bruksstrukturen, men heller å gjennomføre en maskinell utvikling som passet til de brukene man hadde:

I Sverige har man valgt en utvikling som tar sikte på å slå sammen bruk til større enheter for der igjennom å forenkle, rasjonalisere og lette mekanisering av alt arbeide. Det er mulig at dette passer der borte, men hos oss må målet

²¹¹ RA/PA-0538/1/A/Ab/L0009 Høyres hovedorganisasjon, Høyres landsmøteprotokoll 1953, 272.

²¹² VLFK/Pa-0006/D/Da/L0001/0001 Fylkesarkivet i Vestlandet, Norges handelsstands forbund, Brosjyre, Høire og landbruket, 14

bli å nå frem til maksiner og redskap som passer til den bruksstørrelsen vi har²¹³

Det kommer også frem en underliggende positiv holdning til småbruk, på tross av at brosjyren aksepterer og viser til at en stor andel av småbrukene var ulønnsomme og trengte tiltak:

Det er mange i dag som taler om å slå sammen bruk og legge ned bruk ... vi er ikke stemt for slike tiltak. ... Somme steder er det riktig med små bruk, andre steder er det vanskelig, men derfor vil vi ikke prøve å utrydde små bruk. Derimot vil vi søke å tilføre stedet små-industri eller annen virksomhet som kan gi arbeide ved siden av²¹⁴

Den iboende positive holdningen til landbruket og også til småbruk, som man finner i brosjyren passer godt med det synet som Kjøs hadde på landbruket. Dette passer godt med at det var nettopp Kjøs som gjennomførte den siste redigeringen av brosjyren før den ble sendt til trykk, og dermed også kunne fremme sine egne synspunkter.²¹⁵

For agrarfløyen i partiet, var satsning på den daværende bruksstrukturen svært viktig for at jordbruket skulle kunne være landets hovednæring. Det forklarer også hvorfor dette fikk så stor plass i landbruksbrosjyren. En rasjonalisering av landbruket, slik Arbeiderpartiet ville ha, og slik som Høyre senere gikk inn for, ville gjøre brukene større, mer effektive, og dermed også lønnsomme. Men denne effektiviseringen og sammenslåingen av bruk ville også føre til et enda større frafall av arbeidsplasser innen jordbruksnæringen. Rasjonaliseringen ville føre til færre bruk, og til at de brukene som fortsatt eksisterte ville trenge færre arbeidere. Dette ville dermed gjøre at det allerede voksende frafallet i arbeidere fra jordbruket ville øke i tempo. En slik nedgang i antall jordbruksarbeidere ville gjøre det umulig å satse på landbruket som landets hovednæring. Partiet ville da ikke kunne forsvare at en næring som sysselsatte så lite av landets befolkning skulle få hovedfokuset i næringspolitikken.

Hos den yngre generasjonen i partiet var rasjonalisering av landbruket en selvfølge

²¹³ VLFK/Pa-0006/D/Da/L0001/0001 Fylkesarkivet i Vestlandet, Norges handelsstands forbund, Brosjyre, Høire og landbruket, 17.

²¹⁴ VLFK/Pa-0006/D/Da/L0001/0001 Fylkesarkivet i Vestlandet, Norges handelsstands forbund, Brosjyre, Høire og landbruket, 19.

²¹⁵ Espeli, *Høyre og landbrukspolitikken*.

I sin biografi skrev Kåre Willoch, som representerte synet til denne yngre generasjonen, dette om rasjonalisering av landbruket:

Jeg delte ikke Høyres på den tid ennå sterke tro på jordbruket som grunnlag for vekst i produksjon og sysselsetting i Norge, men var overbevist om at industri, handel og skipsfart burde vokse kraftig. Det betyr ikke at jeg ikke var uenig i at et sterkt landbruk er nødvendig av mange grunner. ... Men dette kunne bare oppnås uten uforholdsmessig belastning av det øvrige samfunn ved en sterk rasjonalisering av næringen²¹⁶

4.4.3. Behandlingen av jordloven innad i partiet

For Høyre var det to store problemer i partiets møte med forslaget om en jordlov. Det første var at de statlige inngrepene som ble foreslått ville berøre inn på, og i flere tilfeller bryte med prinsippet om den private eiendomsretten. For Høyre, som helt siden sin opprinnelse i 1884 hadde vært en sterk forkjemper for denne rettigheten, var slike tiltak svært vanskelig å godta. Det andre var at loven også ville gjøre inngrep i odelsretten, som også var sterkt forankret i Høyres konservative historie.

Innad i partiet ble det en kamp mellom det gamle konservative bondesyntet i agrarfløyen til Kjøs, og det nye mer økonomisk rasjonelle orienterte synet til Holm. Debatten gikk i stor grad over statlig forkjøpsrett til land, og i hvilken grad staten skulle ha denne. Her var Kjøs og Holm, for første gang i en viktig sak, på fundamentalt forskjellige sider.²¹⁷ Holm fikk til slutt flertall for forkjøpsretten, og det ble bestemt at partiet skulle akseptere denne. I den videre behandlingen i Stortinget gikk Holm inn for å støtte loven, hvis regjeringen endret eller aksepterte fire punkter.

Det første punktet var at inngrep som ble gjort i den private eiendomsretten måtte være så "lempelige som mulig" og bare brukes når "alle veier til ordening er prøvd, og har vist seg å ikke føre fram". Det andre var at når det var tale om å gi erstatning til personer ved tap av land og

²¹⁶ Willoch, *Minner og meninger*, 81.

²¹⁷ Espeli, *Høyre og landbrukspolitikken*, 183-184.

skog, måtte det gis full erstatning. Det tredje punktet var at “rasjonelle bruksenheter ... skal være i fred” altså man skulle ikke bryte opp funksjonelle bruk, og til sist, det fjerde punktet. “Alle tiltak skal være fagmessig bedømt. Man skal komme bort fra at man trekker inn politiske og sosiale hensyn” altså alle inngripener måtte være politisk uavhengige.

Ingen av disse punktene fikk gehør fra regjeringen, som ikke ville rokke ved sitt eget lovforslag. På grunn av dette ble det også en samlet front av borgerlige partier som stemte mot lovforslaget. Siden Arbeiderpartiet hadde flertall, ble loven likevel vedtatt. At Høyre stemte imot er ingen overraskelse, og er heller ikke sakens viktigste moment. Det var at partiet hadde samlet seg rundt bruksrasjonalisering og godtatt at statlige inngrep var veien man måtte gå for å gjøre dette mulig. Dette var et steg på veien mot en slags forsoning mellom Høyre og Arbeiderpartiet. Begge var enige om at landbruket måtte reformeres og at dette skulle skje gjennom en endring i bruksstrukturen.

Behandlingen av jordloven, og den etterfølgende kursendringen i jordbrukspolitikken for Høyre, ble det siste nådestøtet for partiets næringspolitiske jordbruksfokus. Den ble i stor grad gjennomført på bakgrunn av Holms initiativ, og med flertall i partiets stortingsgruppe. Lønnsomheten i landbruket var på vei ned, og viste tydelige tegn på overproduksjon. Industriveksten som var satt i gang av Arbeiderpartiet, viste seg å være svært vellykket, og samtidig hadde ikke agrarfløyen den samme autoriteten innad i partiet som den hadde hatt noen år tidligere. Dermed ble Holms retningsendring det siste nådestøtet for Høyres landbruksfokus.

Det er på grunn av alle disse elementene at behandlingen av jordloven har en så sentral rolle i partiets næringspolitiske skifte. Ved at partiet, gjennom Holm skiftet sitt standpunkt og aksepterte at bruksrasjonaliseringen måtte gjennomføres og at dette måtte skje gjennom statlig inngripen, ble det klart at jordbruket ikke lenger var partiets næringspolitiske hovedområde. Dette var på mange måter en naturlig utvikling. Det ble stadig vanskeligere for et konservativt næringsliberalt parti, som mente at næringslivet burde selv reguleres, å forsvare en næring som i større og større grad var avhengig av statlige subsidier og støtteordninger for å beholde sin lønnsomhet. Samtidig gikk samfunnet stadig i retning av å bli et industrisamfunn, og den veksten og økt velstand industrien skapte i samfunnet, fikk så store avkastninger at det nesten ble umulig for et parti slik som Høyre, som hadde ambisjoner om å nå bredt ut i samfunnet og bli et styringsparti på linje med Arbeiderpartiet, å forsvare en næring som til slutt representerte en raskt krypende velgergruppe.

4.5 Stortingsvalget i 1957

Valget i 1957 markerer det første stortingsvalget partiet hadde gått til i etterkrigstiden uten en utpreget agrarlinje. Programmet hadde blitt utviklet av programkomiteen, som var under ledelse av Lyng. I programmets næringspolitikk ser man sterkest at den gamle agrarlinjen er borte. Jordbruket var blitt en underpost under punktet «bygdenæringene». Det var ingen spor av «modernæringen» og kravet om likestilling med industrien var borte. Posten var lang og detaljert, men den manglet de støtteerklæringene man hadde sett i tidligere programmer. I stedet fikk man et avsnitt som langt på vei bekreftet den statusen jordbruket hadde fått i partiet:

Et sterkt jordbruk er nødvendig som basis for en sunn samfunnsøkonomi, og erfaringer fra to verdenskriger har også vist at det kreves et sterkt jordbruk for å sikre matforsyningen under avsperring. Det må også nevnes at de gode tradisjoner og de store verdier som særpreger bondesamfunnet er av vesentlig betydning for vår nasjon. Høire vil derfor bygge ut jordbruket som en bærende næring.²¹⁸

Landbruket var fortsatt en viktig og nødvendig næring for landets økonomi, men den hadde fått status som en bygdenæring, et nødvendig tilskudd til samfunnet. Den var ikke lenger den vekstnæringen for partiet som den hadde vært tidligere. Dette kommer klart frem når man kontrasterer jordbruksposten med posten for handel, håndverk og industri:

Ingensteds åpner den nye teknikk og de nye energikilder større muligheter enn i industrien, håndverk og omsetning. Det er på disse områder en sunn politikk kan bidra til den sterkeste vekst. Allerede i dag er industrien Norges største næringsvei. En fortsatt vekst under frie markedsforhold med sterkere konkurranse fra utlandet, forutsetter en næringspolitikk som er på høyde med situasjonen.²¹⁹

Det var klart at partiets hovednæring nå var industrien. Det var industripolitikken det skulle satses på, og jordbruket skulle være en bygdenæring. Dette ble forsterket i enda større grad etter valget, da både Kåre Willoch, og Sven Stray ble valgt inn på Stortinget. Den første nye bølge

²¹⁸ Hovedprogram for Høire og Høires arbeidsprogram 1958-61.

²¹⁹ Hovedprogram for Høire og Høires arbeidsprogram 1958-61.

av morgendagens menn var kommet. De ville fortsette den utviklingen partiet nå hadde begynt på, og som ville gi Høyre den næringsvennlige profilen vi kjenner i dag.

Kapittel 5: Konklusjon

Den første årsaken til partiets næringspolitiske skifte var den historiske utviklingen partiet hadde hatt siden begynnelsen av 1900-tallet. Gjennom partiets historie var det en iboende konflikt mellom et konservativt verdisyn og en liberal næringsvennlig politikk som ble forsterket av partiets økende oppslutning i byene. Denne konflikten tilspisset seg i tiårene etter 1910, da oppslutningen i landlige distrikter falt, og partiet førte en agrarvennlig politikk i et forsøk på å nå ut til distriktene og velgerne det hadde mistet. Samtidig fikk man flere nye partier som kjempet om velgernes gunst, og det politiske systemet ble mer komplekst. Bondepartiet ble et parti for agrarinteressene, noe som gjorde det vanskelig for Høyre å oppnå suksess blant disse velgerne, samtidig som Arbeiderpartiet appellerte til velgere på tvers av by- og land konflikten som hadde vært så aktuell tidligere.

Mellomkrigstiden var preget av økonomiske kriser og partienes politikk i møte med disse. Dette var en formativ periode for partiets næringspolitikk i tiden etter andre verdenskrig, fordi det var i denne perioden den eldre generasjonen i partiet, slik som Hambro og Kjøs, utviklet sin politikk. Det var også i mellomkrigstiden at både Høyre og Arbeiderpartiet utviklet sine respektive moderniseringsvisjoner for landet, som de ville ta med seg inn etterkrigstiden. Det viktigste momentet her er oppslutningen i byene. Høyre hadde siden begynnelsen av 1900-tallet hatt en mye høyere oppslutning i byene enn i distriktene, men takket være partiets konservative verdisyn, hadde det ikke blitt satset helhjertet på denne demografien. Dermed ble Høyres skifte i næringspolitikken, et naturlig steg videre i deres historie. Sammen med denne skiftende demografien kom det en ny generasjon inn i partiet, med nye ideer og meninger over hvilken retning partiets næringspolitikk skulle ta. Dette var den andre grunnen til partiets næringspolitiske skifte.

Den retningen partiets politikk tok etter frigjøringen var i stor grad utviklet av Realph Norland og hans fløy i partiet. Disse tilhørte alle partiets eldre generasjon, og dermed ble også programmet preget av de samme politiske strømningene som partiet hadde hatt i mellomkrigstiden. Sentralt i programmet var tanken om desentralisering og satsning på jordbruket. Industrien skulle være i små lokale enheter som støtte til jordbruket og distriktene. Norland ble ikke valgt inn i partiet etter krigen, men linjen i programmet ble videreført av agrarfløyen i partiet. Disse var, som Norland, preget av deres politiske aktivitet i

mellomkrigstiden. De viktigste av disse var Hambro, Kjøs og Holm. Alle tilhørte agrarfløyen, og så svært positivt på desentraliseringspolitikken som hadde blitt lagt frem av Norland.

Den viktigste av disse mennene var C. J. Hambro, partiets leder. Etter hans innsats i krigens første dager hadde han fått en nærmest mytisk karakter i norsk politikk, og med dette kom det også en sterk autoritet og innflytelse over hele partiets virke. Hambro var av den gamle skolen, og han hadde det samme romantiske bondesyntet som man fant i andre eldre deler av partiet, og i agrarfløyen. Hambro trodde, som store deler av partiet, at det ville komme en nedgang i verdensmarkedene, hvor industrien ville være utsatt, og dermed bli en fare for økonomien. Dette var et syn som var svært utbredt i partiet, og det ble brukt for å forsvare agrarlinjen.

Selv om Hambro hadde stor innflytelse over partiet var han uinteressert i økonomiske spørsmål, og hadde heller ikke kunnskapen eller viljen til å sette seg inn i disse. Dermed fikk de nyvalgte representantene Lindebrække og Stranger stake ut en ny økonomisk kurs for partiet som var langt mer i tråd med datidens økonomiske tenkning enn det agrarfløyen var. Dette fikk de gjøre relativt uhindret. De hadde skiftet Høyres økonomiske politikk ganske radikalt på bare to år, da de gikk inn for en aksept av underskuddsbudsjettering for å sikre full sysselsetting. I 1949 kom de også med et framstøt i deres utkast til økonomiposten i partiprogrammet, som de ville føre i en produksjons og industrivennlig retning. Det ble foreløpig stoppet av partiets ledelse og av agrarfløyen.

Ved valget i 1951 fikk agrarlinjen og agrarfløyen igjen en opptur, etter at økonomien hadde forverret seg etter deflasjonen av krona i 1949. Under overflaten var fortsatt motstanden mot agrarpolitikken sterk i partiets yngre generasjoner, som man ser i motstanden Willoch og Stray viste mot partiets landbrukspolitiske uttalelse ved landsmøtet i 1951. Motstanden skulle toppe seg på landsmøtet i 1952, hvor det ble forsøkt å få Hambro til å stille sin posisjon som leder til valg, til fordel for Lindebrække. Dette skjede på initiativ fra Sven Stray og unge Høyre, som heller ville ha Lindebrække som leder enn Hambro. Dette ble slått ned av Hambro og resten av partiets ledelse, men det var tydelig at motstanden mot agrarlinjen og den eldre generasjonen i partiet ikke ville la seg stoppe.

I 1952 ble bondeparagrafen oppløst, mye takket være Lyngs engasjement, som mer eller mindre på egenhånd, gikk mot landsmøtets vedtak og inn for oppløsning av paragrafen. Med Hambro ute av spill, på grunn av en utenlandsreise, var det ingen fra agrarfløyen som hadde den nødvendige makten og innflytelsen til å stoppe Lyngs fremstøt. Han fikk flertall i gruppa, og dermed ble bondeparagrafen oppløst. Dette viste to ting. Det første var at agrarfløyen var sterkt

svekket. De hadde ikke lengre innflytelsen som trengtes for å få gjennomslag for agrarlinjen i partiet. Det andre var at den yngre generasjonen i partiet hadde fått så stort gjennomslag for sin politikk at de nå turte å aktivt gå imot agrarfløyen og partiets agrarlinje.

Hverken Lyng, Lindebrække eller Stranger fortsatte på Stortinget etter valget i 1953, og samtidig ble Kjøs, lederen av agrarfløyen, valgt til leder for partiet. Man skulle tro dette ville være nok til igjen å svinge autoriteten over i agrarfløyens favør, men det skjedde ikke. Den økonomiske linjen til Stranger og Lindebrække ble videreført av Erling Petersen. Stranger ble leder av komunevalgprogramkomiteen, med Willoch som sekretær. Dermed ble jordbruket igjen skjøvet til side. Dette fikk ikke så mye å si for agrarlinjen. Den var allerede død og begravet. Agrarlinjens siste store nederlag kom fra innsiden, i form av Holms behandling av den nye jordloven i 1954.

Holm hadde gjennom sin tjeneste i Jordbrukets produksjons- og rasjonaliseringskomité endret sitt syn på jordbruket, og mente da at det måtte en omfattende bruksrasjonalisering til for å skape et lønnsomt norsk jordbruk. Målet for Holm var ikke lenger antall sysselsatte i jordbruket, det var heller mengden produkt jordbruket klarte å produsere. Holm fikk, som Lyng hadde fått rundt opphevelsen av bondeparagrafen, flertall i stortingsgruppen for sitt syn på jordloven. Partiet var ikke enige i de dyptgående virkemidlene Arbeiderpartiet ville ta i bruk for å gjennomføre bruksrasjonaliseringen, men det var en stilltiende aksept for at nettopp en slik rasjonalisering måtte gjennomføres. En slik rasjonalisering ville føre til enda færre arbeidsplasser i landbruket, som igjen ville gi en større overflytning av arbeidere fra landbruket til industrien. Dermed var partiets aksept av bruksrasjonaliseringen og til dels den nye jordloven, et klart og tydelig tegn på at jordbruket ikke lenger var hovednæringen for partiet.

Partiets næringspolitiske skifte hang også sammen med den økonomiske utviklingen i perioden. Det var en sterk tro innad i partiet på en fremtidig konjunkturedgang. Dette var et av argumentene som ble brukt for å fremme agrarlinjen, og vi ser at økonomien var med på å forme støtten til agrarlinjen i tiåret mellom 1945 og 1955. Fra 1945 til 1949 gikk økonomien godt, og dermed dalte støtten til agrarlinjen. Dette endret seg på høsten 1949 da krona ble devaluert og økonomien gikk igjennom en nedgang. Dette styrket agrarlinjen, som var imot de konjunkturfølsomme storbedriftene. Denne nedgangen i økonomien dempet seg, og fra 1950

og utover fikk man en overproduksjon av jordbruksprodukter både i Norge og internasjonalt.²²⁰ Denne nedgangen gjorde at jordbruksnæringen, som allerede var avhengig av statlige subsidier, ble enda mindre lønnsom, og det ble klart at man trengte en rasjonalisering av jordbruket. Konjunkturedgangen kom ikke, industrien kunne tilby høyere lønninger enn i landbruket, og subsidiene til jordbruket kostet staten mer enn de gavnet.

Samtidig var Arbeiderpartiets industripolitikk, om ikke vellykket, en politikk som gikk i samme retning som resten av samfunnet. Den skapte vekst, som igjen frembrakte jobber og økt levestandard. Man utviklet seg i retning av industrisamfunnet, og Arbeiderpartiet førte en politikk som samsvarte med denne utviklingen. For et parti som Høyre, som hadde som mål å være interesseoverskridende maktsøkende parti, ble det vanskelig å se på landbruket på samme måte som tidligere, som en slags opphøyd modernæring. For å holde følge med Arbeiderpartiet ble det naturlig at Høyre, i lys av samfunnsutviklingen, måtte legge om sin næringspolitikk. Når heller ikke det ventede krakket kom, ble det vanskelig for agrarfløyen i partiet og argumentere mot partiets nye generasjon og deres ønske om at partiet skulle føre denne fremtidsrettede industripolitikken.

Gjennom denne utviklingen fikk partiet også et langt mer harmonisk forhold til sine viktigste velgergrupper enn det de hadde hatt i mellomkrigstiden og i årene etter krigen. Partiet hadde fullført den utviklingen de hadde begynt på tidlig på 1900-tallet og gitt slipp på deler av sin konservative arv. Med dette sluttet det å være et interesseparti som ble dradd mellom det urbane og det rurale, og dermed ble ikke partiet lenger dradd mellom Rokkans skillelinjer i like stor grad som de hadde blitt i partiets tidligere historie. Bondevelgerne ble nedprioritert og funksjonærene og byboerne ble deres velgerfokus. Dermed fikk man ikke lenger dragingen på tvers av sentrum-periferi konflikten. Ved å endre sin næringspolitikk bort fra primærnæringene og deres interesser fikk man også et enklere forhold til næringslivet, og konflikten mellom produsentene i primærnæringene og kjøperne av disse produktene. Partiets endring av næringsprioritering gjorde at de, på slutten av 50-tallet, ble det næringslivspartiet de hadde blitt omtalt som i mange tiår- men aldri helt realisert.

Høyres næringspolitiske skifte fra agrarlinje til industrilinjé på 1950-tallet kom som følge av utskiftninger i partiet, og med det svekkelse av agrarlinjen og den eldre generasjonen. Dette førte til at det ble vanskeligere og vanskeligere å argumentere for agrarlinjen i et parti hvor en

²²⁰ Espeli, *Høyre og landbrukspolitikken*, 43.

voksende andel av representantene sto for en politikk hvor vekst og effektivitet sto i fokus, ikke jordbruket og dets tradisjonelle verdier. Samtidig fikk man en økonomisk situasjon som talte imot agrarlinjen. Prisene på jordbruksprodukter sank som følge av overproduksjon, både i Norge og internasjonalt på verdensmarkedet, og Arbeiderpartiets industripolitikk jobbet i samme retning som resten av industrien og skapte vekst og økt velstand i landet. Denne utviklingen ble kronet med valget i 1957, hvor Sven Stray og Kåre Willoch ble valgt inn på stortinget for første gang, samtidig som Lyng kom tilbake. Agrarlinjen var lagt død, og partiet fullbyrdet den politiske utviklingen det hadde begynt på så mange år tidligere. De ble et nærings- og industrivennlig parti som hadde endret sine moderniseringsvisjoner fra 30-tallet med jordbruk og småindustri, til en visjon som var relativt lik Arbeiderpartiets, men med mindre vekt på statlig styring og inngrep.

Litteraturliste

Artikler:

Tønnesson, Kåre. D. *Et departement med "det rette hjertelag for næringslivets vel"* Historisk tidsskrift 44, no. 1 (1965) 1-16

Bøker:

Brevig, Hans Olaf. Figueiredo, Ivo de. *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*. Oslo: Pax Forlag A/S, 2002.

Colbjørnsen, Ole. Sømme, Axel. *En norsk 3-årsplan: Veien frem til en socialisitisk planøkonomi i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget, 1986.

Danielsen, Rolf. *Høyres historie II: Borgerlig oppdemningspolitikk 1918-1940*. Oslo: J.W Cappelens forlag, 1984.

Furre, Berge. *Norsk historie 1905-1940*. Oslo: Det norske Samlaget, 1982.

Grindheim, Jan Erik. Heidar, Knut. Strøm, Kaare W. *Norsk Politikk* Oslo: Universitetsforlaget, 2020

Grønlie, Tore. *Jern og politikk*. Bergen: Universitetsforlaget, 1973.

Hambro, Johan. *C.J Hambro – Liv og Drøm*. Oslo: Aschehoug, 1984.

Hanisch, Tor Jørgen. Lange, Even. *Veien til velstand: Industriens utvikling i Norge gjennom 50 år*. Oslo: Universitetsforlaget, 1986

Kaartvedt, Alf. *Høyres historie I: Drømmen om borgerlig samling 1884-1918*. Oslo: J.W Cappelens forlag, 1984.

Lindebrække, Sjur. *Tro og tillit: Personlige og politiske erindringer*. Oslo: Aschehoug, 1983.

Lyng, John. *Brytningsår: erindringer 1923-1953*. Oslo: J.W. Cappelens forlag A.S, 1972.

Lyng, John. *Vaktskifte: Erindringer 1953-1965*. Oslo: J.W. Cappelens forlag A.S, 1973.

Rokkan, Stein. Valen, Henry. *Regional contrasts in norwegian politics*. Åbo: Tidnings och tryckeri AS, 1964.

Rokkan, Stein. *Stat, nasjon, klasse*. Oslo: Universitetsforlaget, 2003.

Sejersted, Francis. *Høyres historie III: Opposisjon og posisjon 1945-1981*. Oslo: J.W Cappelens forlag, 1984.

Stranger, Rolf. *I all fortrolighet*. Oslo: Aschehoug, 1972.

Torgersen, Ulf. *Landsmøtet I norsk partistruktur 1884-1940*. Oslo: Universitetsforlaget, 1969.

Willoch, Kåre. *Minner og meninger: Til slutten av sosialdemokratiets storhetstid I 1965*. Oslo: Schibsted, 1988.

Hovedfagsoppgaver:

Aanerud, Jon. *Fellesprogrammet*. Mastergradsavhandling I statsvitenskap. Universitetet I Oslo, 1963.

Espeli, Harald. *Høyre og landbrukspolitikken*. Hovedoppgave i Historie, Universitetet I Oslo, 1983.

Hjerpekjøn, Hans. *Høyre - fra frihetslinje til moderne folkeparti*. Hovedoppgave i historie, Universitetet I Oslo, 1982.

Kamsvåg, Nils Ragnar. *Høyre og den økonomiske politikken 1945-1953*. Hovedoppgave i historie, Universitetet I Oslo, 1980.

Tresselt, Turid. *Reorganiseringen og reaktiviseringen av Høyre 1945*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen, 1977.

Sevje, Svein. *En uheldig hund I keglespill*. Studieselskapet for norsk industri. Hovedoppgave. Universitetet I Oslo. 1977.

Offentlige dokumenter:

Stortingstidene:

Stortingstidene 1946

Stortingstidene 1947

Stortingstidene 1951

Stortingsinnstillinger:

Innstilling. Storting. Nr. 128 – 1946 *Innstilling fra spesialkomiteen for industrisaker om bygging av et statens jernverk.*

Innstilling. Storting Nr. 193 – 1947 *Innstilling fra den forsterkede finans- og tollkomité om nasjonalbudsjettet 1947.*

Valgprogrammer:

Høyres hovedorganisasjon, Høyres program for stortingsvalget i 1945, Partidokumentarkivet 1884-2022, Norsk senter for forskningsdata.

Høyres hovedorganisasjon, Høyres program for stortingsvalget i 1949, Partidokumentarkivet 1884-2022, Norsk senter for forskningsdata.

Høyres hovedorganisasjon, Høyres program for stortingsvalget i 1953, Partidokumentarkivet 1884-2022, Norsk senter for forskningsdata.

Høyres hovedorganisasjon, Høyres program for stortingsvalget i 1957, Partidokumentarkivet 1884-2022, Norsk senter for forskningsdata.

Arkivmateriale:

Fylkesarkivet på Vestlandet:

Høire og Landbruket VLFK/Pa-0006/D/Da/L0001/0001 Norges handelsstands forbund.
Fylkesarkivet i Vestlandet

Korrespondanse mellom næringslivet og Høyre. Norges handelsstands forbund. VLFK/Pa-0006/Da/L0001/0001 Fylkesarkivet i Vestlandet

Riksarkivet:

Høyres landsmøte i Trondhjem. Stenografisk referat. RA/PA-0583/1/A/Ab/L0005 Høyres hovedorganisasjon. Riksarkivet 1949

Høyres landsmøte i Oslo. Stenografisk referat. RA/OA-0583/1/A/Ab/L0006 Høyres hovedorganisasjon. Riksarkivet 1950

Høyres landsmøte i Lillehammer. Stenografisk referat. RA/PA-0583/1/A/Ab/L0007 Høyres hovedorganisasjon. Riksarkivet 1951

Høyres ekstraordinære landsmøte i Oslo. Stenografisk referat. RA/PA-0583/1/A/Ab/L0008 Høyres hovedorganisasjon. Riksarkivet 1952

Høyres landsmøte i Trondhjem. Stenografisk referat. RA/PA-0538/1/A/Ab/L0009 Høyres hovedorganisasjon. Riksarkivet 1953

Høyres landsmøte i Oslo. Stenografisk referat. RA/PA-0583/1/A/Ab/L0010 Høyres hovedorganisasjon. Riksarkivet 1954

Høyres Landsmøte i Stavanger. Stenografisk referat. RA/PA-0583/1/A/Ab/L0011 Høyres hovedorganisasjon. Riksarkivet 1955

Programutkast RA/PA-0583/1/D/Db/L0049 Høyres hovedarkiv Riksarkivet

Stortingsarkivet:

Protokoller for Høyres stortingsgruppe 1945-1955

Høyres hovedorganisasjon:

Referat fra Høyres landsstyremøter 1945-1955

Referat fra Høyres sentralstyremøter 1945-1955